

JOURNAL OF PROTECTED AREAS RESEARCH

Journal of Protected Areas Research

JoPAR, 2023, 2 (2)

e-ISSN: 2822-2733

CONTACT INFORMATION

Journal homepage:

<https://mimarlikbilimleri.com/ojs/index.php/journalofprotectedareasresearch>

E-mail:

journalofprotectedareas@gmail.com

instagram:

@protectedareas

Publisher: Prof. Dr. Atila GÜL

atilagul@gmail.com

<https://mimarlikbilimleri.com>

Cover Design: Gizem DİNÇ

Publish Date

October 29, 2023

Isparta - Türkiye

Authors are responsible for the copyright of figures, pictures, and images in the articles, the content of the articles, the accuracy of the references and citations, and the suggested ideas.

(Makalelerdeki şekil, resim ve görsellerin telif hakları, yazıların içeriği, kaynakça ve alıntılarının doğruluğu ve önerilen fikirlerden sadece yazarlar sorumludur.)

JoPAR is licensed under a Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License. (<https://creativecommons.org/licenses/by-sa/4.0/>)

(JoPAR, Creative Commons Atıf-Aynı Paylaşım 4.0 Uluslararası Lisansı ile lisanslanmıştır)

Dergi Hakkında	About The Journal
<ul style="list-style-type: none">• 2022 yılında yayın hayatına başlayan “<i>Korunan Alanlar Araştırma Dergisi</i> (KAAD)” online ve açık erişimli olarak yayımlanan uluslararası, bilimsel, hakemli ve E-dergidir.	<ul style="list-style-type: none">• The Journal of Protected Areas Research (JoPAR), which started its publication life in 2022, is an international, scientific, and peer-reviewed e-journal published online and with open access.
<ul style="list-style-type: none">• Yazım dili İngilizce ve Türkçe’dir.	<ul style="list-style-type: none">• Literary language is English and Turkish.
<ul style="list-style-type: none">• Yılda iki sayı olarak yayımlanmaktadır.	<ul style="list-style-type: none">• It is published twice a year.
<ul style="list-style-type: none">• Dergiye gönderilen makalelerden herhangi bir değerlendirme ve başvuru ücreti alınmamaktadır	<ul style="list-style-type: none">• No evaluation and application fee is charged from the articles sent to the journal.
<ul style="list-style-type: none">• Dergide çift taraflı kör hakemlik sürecini (en az 2 hakem) kullanılmaktadır.	<ul style="list-style-type: none">• A double-blind peer-review process (at least 2 referees) is used in the journal.
<ul style="list-style-type: none">• Dergide yayınlanan bütün eserlerin “YÖK Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi” hükümlerine ve ilgili mevzuata ve Yayın Etiği Komitesi (COPE) tarafından yayınlanan etik ilkelere uyulmaktadır. Dergide yayımlanacak makalelerde 2020 yılında başlayan yayınlar için ETİK KURUL İZİNİ zorunludur.	<ul style="list-style-type: none">• All works published in the journal comply with the provisions of the “YÖK Scientific Research and Publication Ethics Directive” and the relevant legislation and ethical principles published by the Publication Ethics Committee (COPE). ETHICS COMMITTEE PERMISSION is required for articles to be published in the journal starting in 2020.
<ul style="list-style-type: none">• Orijinal araştırma makalelerine (özellikle İngilizce dilinde tam metin makalelere) öncelik verilmektedir.	<ul style="list-style-type: none">• Original research English papers (especially full-text articles in English) are given priority.
<ul style="list-style-type: none">• “Her bir makaleye DOI numarası atanmaktadır.	<ul style="list-style-type: none">• Each article is assigned a DOI number.
<ul style="list-style-type: none">• TURNITIN programı (https://www.turnitin.com/tr) kullanılarak maksimum %15 “Benzerlik Oranı” gerekmektedir.	<ul style="list-style-type: none">• A maximum of 15% “Similarity Rate” is required using the TURNITIN program (https://www.turnitin.com/tr).
	
JoPAR, Creative Commons Atıf-Aynı Paylaşım 4.0 Uluslararası Lisansı ile lisanslanmıştır.	JoPAR is licensed under a Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License.

Indexed in:

Editorial Board

Publisher and Editing in Cheif		Address
Atila GÜL		Süleyman Demirel University, Faculty of Architecture, Department of Landscape Architecture, Isparta-Türkiye
Editorial Assistants		Address
Sibel AKTEN		Isparta University of Applied Sciences, Department of Park and Horticulture, Isparta-Türkiye
Ahmet Erkan METİN		Uşak University, Banaz Vocational School, Forestry and Forest Products Program, Uşak-Türkiye
Section Editors		Address
Murat AKTEN		Süleyman Demirel Üniversitesi, Faculty of Architecture, The Department of Landscape Architecture, Isparta-Türkiye
S. Gül GÜNEŞ		Selçuk Üniversitesi, Faculty of Tourism/ Department of Recreation Management, Konya- Türkiye
Öner DEMİREL		Kırıkkale University, Faculty of Fine Arts, Department of Landscape Architecture, Kırıkkale-Türkiye
Şebnem ERTAŞ BEŞİR		Akdeniz University, Faculty of Architecture, Department of Interior Architecture, Antalya -Türkiye
Tendü Hilal GÖKTUĞ		Aydın Adnan Menderes University, Faculty of Agriculture/ Department of Landscape Planning, Aydın-Türkiye
Yılmaz ÇATAL		Isparta University of Applied Science, Faculty of Forestry, Department of Forest Engineering, Isparta-Türkiye
Publishing Editors		Address
Ahmet Erkan METİN		Uşak University, Banaz Vocational School, Forestry and Forest Products Program, Uşak-Türkiye
H. Berk TÜRKER		Uşak University, Faculty of Architecture and Design, Department of City and Regional Planning, Uşak-Türkiye
Sibel AKTEN		Isparta University of Applied Sciences, Department of Park and Horticulture, Isparta-Türkiye
Gizem DİNÇ		Süleyman Demirel University, Faculty of Architecture, Department of Landscape Architecture, Isparta-Türkiye
İskender Emre GÜL		Akdeniz University, Science Institute, Department of Civil Engineering, Antalya-Türkiye
Statistics Editor		Address
Yılmaz ÇATAL		Isparta University of Applied Science, Faculty of Forestry, Department of Forest Engineering, Isparta-Türkiye
Spelling and Language Editor		Address
Ahmet Erkan METİN		Uşak University, Banaz Vocational School, Forestry and Forest Products Program, Uşak-Türkiye
Secretary		Address
Hatice Eda GÜL		Mehmet Akif University, Faculty of Engineering- Architecture, Department of Architecture Burdur-Türkiye

Scientific & Advisory Board

The Scientific & Advisory board was listed in alphabetical order.

1	Andjela JAKSIC STOJANOVIC	Univerzitet Mediteran Podgorica, Montenegro
2	Aybüke Ayfer KARADAĞ	Düzce University, Faculty of Forestry, Department of Landscape Architecture, Düzce -Türkiye
3	Banu KURDOĞLU	Karadeniz Technical University, Faculty of Forestry, Department of Landscape Architecture, Trabzon -Türkiye
4	Cengiz YÜCEDAĞ	Mehmet Akif University, Faculty of Engineer and Architecture, Department of Landscape Architecture, Burdur- Türkiye
5	Claudia JUROWSKY	Northern Arizona University, USA
6	Cumhur GÜNGÖROĞLU	Karabuk University, Faculty of Forestry, Department of Forest Engineering, Karabuk- Türkiye
7	Erdoğan ÇAKMAK	Breda University of Applied Sciences, Netherlands.
8	Ertan DÜZGÜNEŞ-	Karadeniz Technical University, Faculty of Forestry, Department of Landscape Architecture, Trabzon -Türkiye
9	E. Seda ARSLAN	Süleyman Demirel University, Faculty of Architecture, Department of Landscape Architecture, Isparta-Türkiye
10	Floriana ZUCARO	The University of Naples Federico II, Department of Civil, Architectural and Environmental Engineering, Naples, Italy
11	Gülçöhr MEMMEDOVA	Azerbaijan Architecture and Construction University, Baku-Azerbaijan
12	Hasan ÖZÇELİK	Süleyman Demirel University, Faculty of Science and Literature, Department of Biology, Isparta-Türkiye
13	İdris OĞURLU	Istanbul Commerce University, Faculty of Architecture and Design, Department of Interior Architecture and Environmental Design, Istanbul- Türkiye
14	Mehmet TUNCER	Çankaya University, Department of City and Regional Planning, Çankaya- Türkiye
15	Mohammad ARİF KAMAL	Aligarh Muslim University, Architecture Section, India
16	Murat ZENGİN	Pamukkale University, Faculty of Architecture ve Design, Department of Architecture, Denizli-Türkiye
17	Nermeen Adnan DALGAMONI	Jordan University of Science and Technology, Department of City Planning and Design, Irbid, Jordan
18	Oleksandr ZINENKO	V. Karazin Kharkiv National University, Kharkiv, 61022, Ukraine

19	Oğuz KURDOĞLU	Karadeniz Technical University, Faculty of Forestry, Department of Landscape Architecture, Trabzon -Türkiye
20	Ömer Kamil ÖRÜCÜ	Süleyman Demirel University, Faculty of Architecture, Department of Landscape Architecture, Isparta-Türkiye
21	Piyush SHARMA	Amity University, Hindistan/ Prof. Dr., Amity University, India
22	Sadia FAROOQ	University of Home Economics, Lahore, Pakistan
23	Sevgi YILMAZ	Atatürk University, Faculty of Architecture ve Design, Department of Architecture, Erzurum-Türkiye
24	Swetha MADHUSUDANAN	MGR University, School of Architecture, Chennai, India
25	Süleyman GÜLCÜ	Isparta University of Applied Science, Faculty of Forestry, Department of Forest Engineering, Isparta-Türkiye
26	Taner ÖZDİL	The University of Texas, College of Architecture, Planning and Landscape Architecture, Arlington-USA
27	Ufuk COSGUN	Karabuk University, Faculty of Forestry, Department of Forest Engineering, Karabuk-Türkiye
28	Yasin ÜNAL	Isparta University of Applied Sciences, Faculty of Forestry, Department of Wildlife Ecology and Management, Isparta-Türkiye
29	Zöhre POLAT	Aydın Adnan Menderes University /Faculty of Agriculture/ Department of Landscape Planning/ Aydın-Türkiye

Contents	Pages
Research Articles	
1. Kargılı Recreation Area Landscape Design Process (Kargılı Rekreatyon Alanı Peyzaj Tasarım Süreci)	
Mert ÇAKIR.....	1-15
2. Kentsel Kimliğin Edilgen Belirleyeni: Özelleştirme ve Özelleşme Uygulamaları, Ankara (Passive Determinant of Urban Identity: De Jure-Privatization and De Facto-Privatization Practices in Ankara)	
Şirin Gülcen EREN.....	16-36
3. Tarihsel Süreç İçerisinde Üretim Sistemlerindeki Değişimin Mimari Üretim Ortamında Kullanıcının Dönüşümüne Etkisi (The Effect of Change in Production Systems in the Historical Process on the Transformation of the User in the Architectural Production Environment)	
Ebru AYVAZ, Halit BEYAZTAŞ & Ahmet Cüneyd DİRİ.....	37-57
4. Yapıların Cephelerinde Kullanılan Alüminyum Kompozit Malzemelerin Isıl Davranışları: Balıkesir Kent Merkezi Örneği (Thermal Behavior of Aluminum Composite Materials Used on the Facades of Buildings: Balıkesir City Center Example)	
Recep Furkan TOPAL & Ahmet Cüneyd DİRİ.....	58-71
5. Şehit Ömer Halisdemir Square Urban Design and Landscape Design (Şehit Ömer Halisdemir Meydanı Kentsel Tasarım ve Peyzaj Tasarımı)	
Mert ÇAKIR.....	72-84

Kargılı Recreation Area Landscape Design Process

Mert ÇAKIR^{1*}

ORCID 1: 0000-0003-0079-0375

¹ Süleyman Demirel University, Faculty of Architecture, Department of Landscape Architecture, Isparta, Türkiye.

* e-mail: pmmertcakir@gmail.com

Abstract

Recreation areas are open areas where urban people spend their free time. There is a lack of areas where residents of Büyükkabaca sub-district can establish social togetherness, spend their free time and engage in recreational activities. Within the scope of this study, Kargılı Recreation Area Landscape Design Project was prepared by the academic staff of Süleyman Demirel University Faculty of Architecture Department of Landscape Architecture upon the request of Büyükkabaca Municipality. The recreation project included cafes, picnic areas, observation terraces, car parking lots, prayer areas, restrooms, children's playgrounds, and controlled entry and exit gates. In the planting design process of the project, native species of the region that use water more effectively or exotic species adapted to the region were used. The problems encountered during the project design process were stated and solutions to these problems were suggested. Additionally, detailed information is given about the usage areas and facilities in the project.

Keywords: Büyükkabaca, Isparta, Landscape Project, Public Space Design, Recreational Facilities.

Kargılı Rekreatyon Alanı Peyzaj Tasarım Süreci

Öz

Rekreatyon alanları kent insanının serbest zamanlarını değerlendirdikleri açık alanlardır. Büyükkabaca beldesi sakinlerinin sosyal birliktelik kurabilecekleri, serbest zamanlarını değerlendirebilecekleri, rekreatyonel faaliyetlerde bulunabilecekleri alanların eksikliği hissedilmektedir. Bu çalışma kapsamında Büyükkabaca Belediyesi'nin talebi üzerine Süleyman Demirel Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Peyzaj Mimarlığı Bölümü akademik personeli tarafından Kargılı Rekreatyon Alanı Peyzaj Tasarım Projesi hazırlanmıştır. Rekreatyon projesinde kafe, piknik alanları, seyir terasları, otoparklar, ibadet alanlar, tuvaletler, çocuk oyun alanları, kontrollü giriş çıkış kapılarına yer verilmiştir. Projenin bitkisel tasarım sürecinde suyu daha etkin kullanan bölgenin doğal türleri veya bölgeye adapte olmuş egzotik türler kullanılmıştır. Proje tasarım sürecinde karşılaşılan sorunlar belirtilmiş ve bu sorunlara çözüm önerileri getirilmiştir. Ayrıca, projedeki kullanım alanları ve tesisler hakkında detaylı bilgi verilmiştir.

Anahtar kelimeler: Büyükkabaca, Isparta, Peyzaj Projesi, Kamusal Alan Tasarımı, Rekreatyon Tesisleri.

Citation: Çakır, M. (2023). Kargılı recreation area landscape design process. *Journal of Protected Areas Research*, 2 (2), 1-15. <https://doi.org/10.5281/zenodo.10026895>

Received: 12/08/2023 – **Accepted:** 20/10/2023

1. Introduction

As urbanization continues to surge globally, understanding the demand for recreational areas becomes increasingly vital for landscape architects, urban planners, policymakers, and researchers. The rapid urbanization of the 21st century has led to various challenges, including increased stress levels, decreased physical activity, and reduced access to natural environments. Recreation areas are oases of leisure and relaxation, where people escape the hustle and bustle of daily life to connect with nature, engage in physical activities, and unwind (Baklien, Ytterhus & Bongaardt, 2016). Recreation areas play a pivotal role in our modern urban landscapes, offering spaces where individuals and communities can relax, socialize, and engage in various leisure activities (Aksoy & Arslan, 2019). Recreation areas are far more than just places to have fun; they are integral to the well-being of individuals and communities. They promote physical health, improve mental well-being, strengthen social bonds, and provide economic and environmental benefits to urban areas (Puhakka, Pitkänen & Siikamäki, 2017). As we continue to urbanize, it is essential to recognize the value of these spaces and invest in their development and maintenance to ensure a healthier, happier, and more connected society. These spaces encompass a variety of components that work together to create an inviting and functional environment by providing a built environment suitable for people's choices (Dinç & Gül, 2022). Understanding the key components of recreational areas is essential for both designers and policymakers to create spaces that promote community engagement, physical health, and overall well-being.

1.1. Design Principles of Recreation Areas

Designing recreational areas requires careful consideration of various principles to create spaces that are safe, enjoyable, and functional for their intended purposes (Vaezi Nejad, Ghelichipour & Armin, 2023). Effective design is the cornerstone of a successful recreational area. Design principles play a critical role in ensuring that these spaces are visually appealing, functional, and accessible to all. While the specific design principles may vary depending on the type and size of the recreational area, there are some common design principles for recreational areas. Proper zoning of recreational areas ensures that different activities can coexist harmoniously. Spaces for active recreation, such as sports fields and playgrounds, should be separated from quieter areas, like picnic spots or contemplative gardens. The recreation area needs to be accessible to people of all ages and abilities, including people with disabilities (Jian, Luo & Chan, 2020). Ramps, roads, and entrances that comply with accessibility standards should be provided in recreation areas. Recreation areas should include amenities such as accessible restrooms, seating, and playground equipment. Incorporating natural elements, such as trees, plants, shrubs, turfgrasses, and water features, enhances the aesthetic appeal and provides opportunities for relaxation and connection with nature. Adequate lighting, signage, and surveillance systems contribute to a safe environment that encourages community use (Veltri, Miller & Scott, 2001). Safety should be prioritized by designing areas that minimize potential hazards and risks in recreation areas. Appropriate signage and fencing should be used to clearly define safe play zones and boundaries. Materials and equipment that meet safety standards and are well maintained should be selected. Appropriate lighting, surveillance, and visibility should be implemented to enhance safety during both daytime and nighttime use. Layout and landscaping should be considered to reduce hiding spots and increase visibility for security. It should be ensured that the recreation area serves its purpose effectively. Various activities, such as sports, picnics, playgrounds, and recreation, should be planned, and designated areas should be provided for each.

The needs of different user groups, including children, adults, and the elderly, should be taken into account (Hasani, Sakieh, & Khammar, 2017). Design should be done with sustainability in mind, using environmentally friendly materials, local plants, and energy-efficient lighting (Roe, Hrymak, & Dimanche, 2014). Water conservation measures such as rain gardens or permeable surfaces should be implemented (Sharma & Malaviya, 2021). Green spaces should be created that support local wildlife and biodiversity.

By following these design principles, planners and designers can create recreational areas that meet the diverse needs of communities while promoting safety, sustainability, and inclusivity.

1.2. Functional Components of Recreational Areas

Recreational areas typically consist of various functional components designed to provide a range of leisure and recreational activities for visitors. These components may vary depending on the type and purpose of the recreation area, but recreation areas have basic common functional components. Open spaces are the primary areas where visitors can engage in various activities such as picnicking, sunbathing, playing sports, or simply enjoying the outdoors (Faragallah, 2018). Playgrounds are essential for families with children, providing a safe and stimulating environment for play and physical activity. Playgrounds are designed for children and often include swings, slides, climbing structures, and other play equipment (Tinsworth, 2001). Facilities for sports such as football, basketball, tennis, and baseball are crucial for promoting physical fitness and community engagement (Cavnar, Kirtland, Evans, Wilson, Williams, Mixon & Henderson, 2004). Walkways, jogging trails, and bike paths encourage physical activity and serve as a means of transportation within the community (Metcalfe & Nickerson, 2013). Picnic areas typically include picnic tables, benches, and sometimes barbecues or fire pits for outdoor dining and socializing (Kara, Tuncay & Deniz, 2011). Recreational areas near bodies of water may offer swimming areas, fishing spots, or opportunities for boating, canoeing, or kayaking (Lloret, Gómez, Rocher, Carreño, San, & Inglés, 2023). Natural parks and reserves may have designated areas for observing native flora and fauna, including birdwatching (Cole & Scott, 1999). Shelters and restrooms are places that provide protection from the elements and toilet facilities for the comfort and convenience of visitors (McLemore & Dunbar, 2000). Information and visitor centers often have maps, brochures, and knowledgeable staff to provide information about the area's features, history, and rules (MacLennan, 2000). In larger recreational areas, there may be campgrounds with designated camping sites, fire rings, and amenities such as showers and toilets (McFarlane, 2004). Some recreational areas incorporate exercise stations or outdoor fitness equipment for visitors to use (Akpınar, 2019). Gazebos and pergolas offer shaded areas for relaxation, picnics, and gatherings, especially in hot weather (Kristi & Simanjuntak, 2018). Some recreational areas include public art installations to enhance the aesthetic experience (Pidlisna, Simonova, Ivanova, Bondarenko & Yesipov, 2023). Specifically designated areas where people can bring their dogs to play off-leash safely (Lee, Shepley, & Huang, 2009). Safety and Security Measures include signage, emergency call boxes, and sometimes park rangers or security personnel to ensure visitors' safety (Wesely & Gaarder, 2004). Some recreational areas have spaces designed for hosting events, such as concerts, festivals, or community gatherings (Chiang, Xu, Kim, Tang, & Manthiou, 2017).

1.3. Community Impacts of Recreational Areas

Recreation areas, such as parks, playgrounds, hiking trails, and sports facilities, have a significant impact on communities in various ways. Recreation areas have some community impacts on society. Recreational areas promote healthier lifestyles and combat sedentary behavior by offering opportunities for exercise and physical activity, (Thomsen, Powell & Monz, 2018). These areas foster social interactions, strengthen community bonds, and provide a sense of belonging. Recreation areas serve as gathering places for people of all ages and backgrounds. They promote social interaction, community cohesion, and the formation of social bonds (Jennings & Bamkole, 2019). Well-designed recreational areas can boost property values and attract businesses, contributing to economic growth. Recreation areas can attract tourists and visitors, leading to increased economic activity for local businesses, such as restaurants, hotels, and shops (Rosenthal, Loomis, & Peterson, 1984). Access to green spaces and outdoor activities has been linked to reduced stress, improved mental health, and enhanced overall well-being (Riediker & Koren, 2004). Recreational areas often host community events, festivals, and cultural activities, creating a sense of belonging and shared identity among residents (Irshad, 2011). Recreational areas can serve as outdoor classrooms, teaching about nature, wildlife, and conservation. Educational programs in recreation areas can enhance community knowledge (Stein, Denny & Pennisi, 2003). Proximity to well-maintained recreation areas can increase property values in a community, which can benefit homeowners and the local tax base (Crompton, 2001). Recreation areas help preserve green spaces, conserve biodiversity, and improve air quality. They can also mitigate the urban heat island effect (Panagopoulos, Duque, & Dan, 2016). Well-maintained recreation areas can discourage criminal activity and promote community safety by

providing spaces for positive activities and social surveillance (Reeder & Brown, 2005). Recreation areas often become symbols of community pride and identity (Shafer, Lee & Turner, 2000). People take ownership of and feel a sense of responsibility for their local parks. Access to recreation areas and recreational facilities enhances the overall quality of life for residents by providing leisure opportunities and a connection to nature (Baker & Palmer, 2006).

Designing appropriate, ecology-based, functional, and aesthetic green spaces in cities is only possible with correct planning and design. In this process, action should be taken, taking into account the realities of the relevant discipline.

In light of all this information, Büyükkabaca Municipality requested technical support from the Süleyman Demirel University Faculty of Architecture for the preparation of the "Kargılı Recreation Area" project, where the people of the district can spend their free time. Then, a commission was established within the Department of Landscape Architecture of the Süleyman Demirel University Faculty of Architecture to prepare the above-mentioned landscape project. As a result of the correspondence between the Faculty of Architecture and Büyükkabaca Municipality, the landscape application project, which brings solutions and suggestions to the problems and demands, taking into account the landscape design process and landscape design principles, was prepared by Gül, Küçük, Eraslan, Evcı & Çakır (2016). In the area planned to serve various recreational activities in touch with nature in Büyükkabaca, there are different land uses in line with the request of the municipality. The design process of this project, the facilities included in this process, and the structural and plant materials used in the project were explained, respectively.

2. Material and Method

Büyükkabaca is a sub-district in the Senirkent district of Isparta province (Altan, Kerman, Aktel, Metin, & Erdal, 2013). It is 81 kilometers away from Isparta city center and 13 kilometers away from Senirkent district center. According to 2021 data, its population is 3621 (Büyükkabaca Municipality, 2023). Kargılı Recreation Area is within the borders of the municipality's adjacent area and is located in the west of the sub-district (Figure 1). The project area is 35.000 m² in size. The area, which has an altitude of 1130 m, is located on the slope of a hill and has a slope of approximately 28%. The area is south-east-facing.

Figure 1. The location of Kargılı Recreation Area (Google Earth, 2023)

The site plan, topographic maps and plans obtained from the relevant municipality, photographs taken in the area, and information obtained from interviews with authorized persons of the municipality were used as materials. Autodesk AutoCAD 2015 program was used when drawing the projects.

The methods followed in the study, in order, are as follows:

Boundaries were determined from the existing situation plan of the area. Observations and measurements were made, and photographs were taken to obtain environmental data. Before starting

the design and data collection process, as a result of the interviews with the municipal authorities, the facilities expected to be located in the area and the functions expected from the area were determined, and a requirements program was created. Legal regulations regarding the area, strengths and weaknesses, opportunities and threats, and limitations on financial issues were determined. Then, the contour lines of the area were digitized, and the topographic structure was determined. Elements such as water tanks, observation terraces, electrical transformers, plants, etc. that are located within the area but are not shown on the existing situation plan are marked on the plan. In addition, the roads resulting from pedestrian and vehicle circulation on the land were marked on the plan. A project was prepared in line with the data obtained, the requirements program, and various possibilities and limitations.

3. Findings and Discussion

The project process specified in the study method is explained as follows:

Upon the request of Ali İhsan Temurçin, who was the Mayor of Büyükkabaca in 2016, a recreation project was requested to be prepared in an area allocated in Büyükkabaca. This recreation area was requested to include cafes, picnic areas, sitting-resting areas, parking areas, masjids, children's playgrounds, WCs, and controlled entry and exit doors. First of all, in the study aiming to design a recreation area in line with the request of the municipality, authorized people were interviewed, the area was examined, the current situation and problems were identified, and solutions were proposed.

- The area is less than 1 kilometer from the city center. Thanks to its easy access, an inviting space can be created.
- In certain parts of the area, it was requested to create service roads that reach uses such as gazebos, picnic areas, and cafes. There are pathways created by vehicle and pedestrian traffic within the area. These traces can be informative for vehicle and pedestrian circulation.
- Since the area has a high slope, roads parallel to the slope should be preferred instead of roads perpendicular to the slope. If it is necessary to design roads perpendicular to the slope, stairs and landings should definitely be included.
- Since it is anticipated that there will be cafes and picnic areas in the area, the need for parking will be high. However, the slope of the area and the lack of a nearly flat area are the factors that make the construction of the parking areas difficult. To achieve this at minimum cost, nearly flat areas should be designated for parking. Pedestrian and vehicle traffic should be clearly separated in the area.
- The fact that the area is in a position overlooking the sub-district offers various opportunities for design. Observation terraces can be designed at some points.
- Municipal authorities requested that secure entry and exit gates be designed. For this reason, fence-like limitation elements should be installed at the area borders to prevent uncontrolled entries. To ensure security, security booths should be designed at the entrance.
- Since the area is in a rural area and has a feature close to nature, natural materials should be used.
- Due to the slope of the area, in some cases, the roads may remain below the land level. In order to avoid high costs, the construction of retaining walls that prevent the road from slipping should be minimized in excess lengths. The slope of the area may cause drainage problems during rain. This issue should be given special attention.
- The area is expected to serve users of all ages. For this reason, praying areas, restrooms, picnic areas, playgrounds etc. should be designed.
- To ensure 24-hour usability of the area, low and high lighting should be provided in and around the area.

Structural and plantation projects were created within the scope of the application project prepared in light of all this information (Figure 2 and Figure 3). The following facilities, uses, and equipment are included within the scope of the design project:

KARGILI RECREATION AREA LANDSCAPE DESIGN PROJECT

Figure 2. The plantation project of Kargılı Recreation Area

Figure 4. The A-A1 and B-B1 sections of the first sheet

Figure 5. The A-A1 and B-B1 sections of the second sheet

3.1. Entrances

Of the two roads coming from Büyükkabaca and reaching the area, one is located in the north of the area and the other is in the east. Entrances to the recreation area will be provided through these roads. The recreation area is at a point overlooking the sub-district, and it is very easy to reach the district by vehicle or on foot. Two security booths welcome visitors at the entrances. The area of each security booth is 11 m². Vehicles can reach the area by passing through collapsible barriers with the signaling system. Two arched doors were designed at the entrances of the area, containing signs containing information such as the municipality's logo, the name of the municipality, and the name of the recreation area. The height of the doors is 4 m.

3.2. Circulation System

Circulation systems generally refer to infrastructure and roads designed for the movement of pedestrians or vehicles in urban or built environments. These systems are necessary to create safe and efficient routes for people to walk and drive and to enable them to access various points such as home, workplace, school, park, shopping mall, and public transportation centers. Effective planning and design of pedestrian circulation systems contribute to more walkable and livable cities. Well-designed pedestrian systems improve the overall urban experience by making it easier and safer for people to walk or drive to essential services and amenities.

The main goal when creating the circulation system was to ensure accessibility. The circulation system of this project includes vehicle roads and pedestrian paths. Since the project area is very sloping, bicycle paths are not included. Again, the slope of the site emerged as a challenging factor in circulatory system design. Pedestrian and vehicle roads were designed parallel to the slope in accordance with the natural form of the land. A hierarchical system has been created in which the main line travels from the eastern borders of the area and passes through the middle, serving facilities such as picnic areas, children's playgrounds, masjids, toilets, and observation decks. In addition, as a continuation of this system, a circulation system was designed to provide access to the cafe located in the west of the area and at the highest altitude. In this regard, the main vehicle road was designed as a first-degree vehicle road that travels around the perimeter of the area and can reach all facilities. Most of the roads outside these roads have been pedestrianized, preventing vehicle and pedestrian encounters as much as possible. Designed as a main vehicle road, this system also forms the basis of pedestrian circulation. Pedestrian circulation along the main route is solved by a sidewalk system parallel to vehicle circulation. Other second-degree pedestrian axes are distributed through this circulation. Pedestrian paths and vehicle paths are clearly separated from each other by curb stones. Vehicle roads are two-way and 6 meters wide. A straight pedestrian axis has been created that goes directly from the pedestrian entrance to the west of the area. At the end of this axis, pedestrians are greeted by a cascading pool. Direction signs for the facilities in the region, signs showing the distance, and warning signs for vehicle and pedestrian traffic were placed at suitable points in the region. Within the scope of this design, the circulation system is designed with a system that considers open areas and facilities as a whole.

3.3. Parking Areas

The need for parking lots has been determined according to the size of the spatial uses in the area, and a total of 94 parking lots with dimensions of 2.5 by 5 m have been designed: 40 along the main road on the right side of the east entrance of the area, 48 on the left of the east entrance of the area, and 6 in front of the cafe. When locating the parking lots, first of all, it was taken into consideration that they chose flat areas, and then care was taken to ensure easy access to the facilities. Delineators have been placed in the middle of two-way roads to prevent vehicles from being parked on the roadside.

3.4. Cafe

A cafe has been created within the area where users can meet their eating and drinking needs. The cafe has a total area of 360 m², approximately 180 m² indoors and 180 m² outdoors. The cafe is located at the highest altitude in the area and also functions as an observation terrace. The cafe has kitchens, toilets, sitting areas, and an outdoor terrace area. Natural stone, glass, and wooden materials were

preferred in the design of the cafe. The part of the cafe overlooking the city is made of glass to allow viewing of the view. The cafe area can be reached in stages from the parking lot in front of it and from second-degree pedestrian paths. The paths leading towards the cafe create terraces between the slopes, offering resting and viewing areas. The cafe is completely oriented towards the landscape and city view. It serves flamboyant open-space settings with its stone terraces and gardens.

3.5. Cascading Pool

A cascading pool water element was also used, taking advantage of the existing slope of the area in an economical and environmentally friendly way. The pool is not designed to require constant water. Thanks to this design, the existing water is circulated, and a continuous flow is ensured. The cascade pool has a height of 6 meters and consists of 3 levels. A stationary water surface was used below the last stage of the cascade pool. In this way, both the acoustic properties and reflective properties of water were utilized. Water elements were used in two ways: moving and still, in the area. Still water surfaces were used to make users feel comfortable and peaceful through their reflection properties. The use of moving water was used to provide dynamism to the space. There are many relaxation areas in the area where the pool is located, and at the lowest level there is a hard ground of approximately 150 m² and seating elements such as benches, pergolas, and gazebos on this ground.

3.6. Masjid

To meet the needs of prayer and worship, men's and women's masjids, including ablution areas and toilets, were designed just to the left of the northern entrance. Each masjid is 250 m² in size. The masjid was designed in a form and configuration that were not far from traditional masjid architecture. The main building material of the masjids is traditional stone texture. Hygiene, aesthetics, and comfort principles were taken into consideration in the design of ablution facilities and toilets. For this reason, the toilet and ablution room are physically separated from each other.

3.7. Observation Terraces

Two different types of observation terraces have been designed in the project area. The first type includes viewing terraces, gazebos, and picnic areas, while the second type includes only benches as vista points. When designing the terraces, the retaining walls formed at the bottom were covered with stone and surrounded by vine plants. The flooring of the terraces is slate, and the railings are made of wood. Since the terraces can also be used as picnic areas, barbecues are designed next to each gazebo. In addition, drinking water fountains have been designed in each picnic area to meet the drinking water needs of users. Terraces were oriented towards the sub-district.

3.8. Children's Play Area

A children's play area has been designed to enable children to develop physically, cognitively, socially, and emotionally. The children's play area was designed considering the potential for families with children to use the recreational area. The children's playground is located in the northern part of the area, near the observation terraces. The children's playground includes swings, slides, seesaws, climbing stairs, and seating areas for parents. The floor of the playground is covered with rubber material. A large grass surface has been established right next to the children's playground, where children can play freely.

3.9. Reinforcement Elements

At many points within the area, equipment such as benches, pergolas, gazebos, garbage bins, water features, toilets, fountains, plastic objects, low and high lighting units, flooring materials, and retaining walls are included to meet the needs of the users. These reinforcement elements are designed using natural or near-natural materials to reflect the architectural language used throughout the area. Thus, the space was made more serene and easier to read.

3.10. Planting Design

There are currently a few naturally distributed short maquis plants within the project area. The prepared structural design study was overlapped with the existing plant tissue in a computer

environment. A significant portion of these plants were preserved in the area during the application. As a result of the overlapping process, it was suggested that the very small number of shrubs that restrict the project design should be transplanted to different areas within the project. In the planting design, plants suitable for the region and easy to maintain (trees, shrubs, ground cover, and grass) were used, taking into account the climatic characteristics of the area. Aesthetics and functionality are prioritized in planting design. A design has been created in the area that will present different views in every season. Within the scope of plantation design, plant compositions have been created. The plants used in the design were selected from plants naturally found in the flora of the region and exotic plants that have adapted to this region. 708 trees belonging to 26 tree species and varieties, 1888 shrubs belonging to 30 shrub species or varieties and 5 different bulbous plant species were used in the plant design. Figure 6 includes the plant species used in the project area.

TREES			
Symbol	Abbr.	Plant Latin Name	Pieces
	a.n.	<i>Acer negundo</i>	37
	a.p.	<i>Acer platanoides</i>	27
	a.h.	<i>Aesculus hippocastanum</i>	9
	b.a.	<i>Betula alba</i>	29
	c.b.	<i>Catalpa bignonioides</i>	32
	s.l.	<i>Cedrus libani</i>	50
	s.a.	<i>Cedrus atlantica</i> 'Glaucua'	44
	c.a.	<i>Cupressus arizonica</i>	87
	c.s.	<i>Cupressus sempervirens</i> 'Pyramidalis'	66
	c.l.	<i>Cupressocyparis leylandii</i>	10
	f.o.	<i>Fraxinus ornus</i>	25
	f.e.	<i>Fraxinus excelsior</i>	23
	j.r.	<i>Juglans regia</i>	2
	l.j.	<i>Ligustrum japonicum</i>	23
	m.d.	<i>Malus domestica</i>	4
	m.f.	<i>Malus floribunda</i>	44
	p.o.	<i>Platanus orientalis</i>	14
	p.c.	<i>Prunus cerasifera</i>	71
	p.d.	<i>Prunus domestica</i>	3
	r.p.	<i>Robinia pseudoacacia</i>	28
	p.p.	<i>Picea pungens</i>	4
	p.n.	<i>Pinus nigra</i> subsp. <i>pallasiana</i>	13
	s.b.	<i>Salix bobylyonica</i>	2
	t.c.	<i>Tilia cordata</i>	42
	q.l.	<i>Quercus libani</i>	11
	q.r.	<i>Quercus rubra</i>	8

SHRUBS			
Symbol	Abbr.	Plant Latin Name	Pieces
	a.g.	<i>Abelia grandiflora</i>	45
	b.l.	<i>Berberis thunbergii</i> 'Atropurpurea'	20
	b.o.	<i>Brutia orientalis</i>	22
	j.h.	<i>Juniperus horizontalis</i>	102
	c.d.	<i>Cotoneaster dammeri</i>	35
	c.h.	<i>Cotoneaster horizontalis</i>	26
	c.m.	<i>Cotoneaster microphyllus</i>	27
	c.o.	<i>Crataegus axycantha</i>	89
	e.f.	<i>Euonymus fortunei</i>	76
	h.h.	<i>Hydrangea hortensis</i>	30
	q.r.	<i>Hydrangea macrophylla</i>	15
	h.m.	<i>Hibiscus syriacus</i>	61
	l.o.	<i>Ligustrum japonica</i> 'Aurea'	48
	l.j.	<i>Ligustrum japonicum</i>	156
	q.r.	<i>Juniperus sabina</i>	77
	l.o.	<i>Lavandula oficinalis</i>	196
	o.i.	<i>Osmanthus ilexifolium</i>	19
	p.c.	<i>Pyracantha coccinea</i>	6
	p.t.n.	<i>Pittosporum tobira</i> 'Nana'	39
	p.t.	<i>Pittosporum tobira</i>	54
	r.c.	<i>Rubus canescens</i>	55
	ro.c.	<i>Rosa canina</i>	46
	s.v.	<i>Syringa vulgaris</i>	48
	t.b.	<i>Taxus baccata</i> 'Fastigiata'	9
	l.b.a.	<i>Taxus baccata</i> 'Fastigiata Aurea'	15
	t.o.	<i>Thuja occidentalis</i>	151
	r.o.	<i>Rosmarinus officinalis</i>	205
	v.t.	<i>Viburnum tinus</i>	48
	v.o.	<i>Viburnum opulus</i>	15
	s.o.	<i>Salvia officinalis</i>	75

BULBOUS PLANTS	
Symbol	Plant Latin Name
	<i>Hyacinthus orientalis</i>
	<i>Tulipa gemeirana</i>
	<i>Crocus ancyrensis</i>
	<i>Lilium ciliatum</i>
	<i>Narcissus pseudonarcissus</i>

Figure 6. Plant species and varieties used in the project area

4. Results

Within the scope of this study, a team consisting of faculty academic members (Atila Gül, Volkan Küçük, Şehriban Eraslan, Anıl Evci, and Mert Çakır) of Süleyman Demirel University, Faculty of Architecture, Department of Landscape Architecture, designed a recreation area where the people of Büyükkabaca sub-district can engage in recreational activities. A recreation area design has been designed. While designing the recreation area, care was taken to ensure that it was regularly planned and that design principles were taken into consideration. During the design process of this area, factors such as the wishes and demands of the project owner, the problems experienced, legal boundaries, relevant legislation, the natural structure of the area, maintenance and management possibilities, and financial limitations were also taken into consideration.

Within the scope of the project, design principles were determined to preserve the natural structure of the area. A rich variety of uses are included to enable area users to interact with all spaces and users of the area. Within the scope of ecological sustainability, natural systems were primarily protected, and care was taken to prevent intensive use and construction of these areas. It is planned to create shaded areas by selecting tree species that can create shade in afforested areas, thus reducing the ambient temperature and providing spatial comfort.

Kargılı Recreation Area Landscape Design Project, prepared taking into account landscape design principles, was completed in February 2016. The landscape design project, which was highly appreciated by the Büyükkabaca Municipality officials of the specified period, was delivered to the authorized persons for the application.

Acknowledgements and Information Note

The article complies with national and international research and publication ethics, and ethics committee approval is not required for the study. The author would like to thank the Büyükkabaca Municipality staff for their contributions to the project process.

Author Contribution and Conflict of Interest Declaration Information

The article has a single author and there is no conflict of interest.

References

- Akpınar, A. (2019). Green exercise: how are characteristics of urban green spaces associated with adolescents' physical activity and health?. *International journal of environmental research and public health*, 16(21), 4281.
- Aksoy, Y. & Arslan, O. (2019). Effects of Recreational Activity on Leisure Barriers between Students. *Asian Journal of Education and Training*, 5(4), 569-574.
- Altan, Y., Kerman, U., Aktel, M., Metin, Y. & Erdal, E. (2013). Yerel yönetimlerde kamu özel ortaklığı uygulaması: Büyükkabaca Belediyesi örneği. *Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi*, 5(3), 9-17.
- Baker, D. A. & Palmer, R. J. (2006). Examining the effects of perceptions of community and recreation participation on quality of life. *Social indicators research*, 75, 395-418.
- Baklien, B., Ytterhus, B. & Bongaardt, R. (2016). When everyday life becomes a storm on the horizon: Families' experiences of good mental health while hiking in nature. *Anthropology & medicine*, 23(1), 42-53.
- Büyükkabaca Municipality. (2023). Büyükkabaca–Population Information. <https://www.buyukkabaca.bel.tr/buyukkabaca-nufus-bilgileri/> Access date: October 10, 2023.
- Cavnar, M. M., Kirtland, K. A., Evans, M. H., Wilson, D. K., Williams, J. E., Mixon, G. M. & Henderson, K. A. (2004). Evaluating the Quality of Recreation Facilities: Development of an Assessment Tool. *Journal of Park & Recreation Administration*, 22(1).

- Chiang, L., Xu, A., Kim, J., Tang, L. & Manthiou, A. (2017). Investigating festivals and events as social gatherings: The application of social identity theory. *Journal of Travel & Tourism Marketing*, 34(6), 779-792.
- Cole, J. S. & Scott, D. (1999). Segmenting participation in wildlife watching: A comparison of casual wildlife watchers and serious birders. *Human Dimensions of Wildlife*, 4(4), 44-61.
- Crompton, J. L. (2001). The impact of parks on property values: A review of the empirical evidence. *Journal of leisure research*, 33(1), 1-31.
- Dinç, G., & Gül, A. (2022). Estimation of Effective Spatial Variables When Visiting Public Squares through Factor Analysis Model. *Journal of Urban Planning and Development*, 148(3).
- Faragallah, R. N. (2018). The impact of productive open spaces on urban sustainability: The case of El Mansheya Square–Alexandria. *Alexandria engineering journal*, 57(4), 3969-3976.
- Google Earth. (2023). Map data ©2023 Google. Access date: October 10, 2023.
- Gül, A., Küçük, V., Eraslan, Ş., Evci, A. & Çakır, M. (2016). Isparta Büyükkabaca Belediyesi Kargılı Mesire Alanı Peyzaj Tasarım Projesi. SDÜ Mimarlık Fakültesi Peyzaj Mimarlığı Bölümü, Isparta, 26.02.2016-16.12.2016.
- Hasani, M., Sakieh, Y. & Khammar, S. (2017). Measuring satisfaction: analyzing the relationships between sociocultural variables and functionality of urban recreational parks. *Environment, development and sustainability*, 19, 2577-2594.
- Irshad, H. (2011). *Impacts of community events and festivals on rural places*. Government of Alberta, Agriculture and Rural Development Division.
- Jennings, V. & Bamkole, O. (2019). The relationship between social cohesion and urban green space: An avenue for health promotion. *International journal of environmental research and public health*, 16(3), 452.
- Jian, I. Y., Luo, J. & Chan, E. H. (2020). Spatial justice in public open space planning: Accessibility and inclusivity. *Habitat International*, 97, 102122.
- Kara, B., Tuncay, H. E. & Deniz, B. (2011). Investigating recreational qualities of the parks in Aydın. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 19, 158-164.
- Kristi, R. & Simanjuntak, I. B. H. (2018). Evaluation of the Aesthetic and Social Function of the Bendosari Park Salatiga City. *Indonesian Journal of Computing and Modeling*, 1(2), 87-92.
- Lee, H. S., Shepley, M. & Huang, C. S. (2009). Evaluation of off-leash dog parks in Texas and Florida: A study of use patterns, user satisfaction, and perception. *Landscape and urban planning*, 92(3-4), 314-324.
- Lloret, J., Gómez, S., Rocher, M., Carreño, A., San, J. & Inglés, E. (2023). The potential benefits of water sports for health and well-being in marine protected areas: A case study in the Mediterranean. *Annals of Leisure Research*, 26(4), 601-627.
- McFarlane, B. L. (2004). Recreation specialization and site choice among vehicle-based campers. *Leisure Sciences*, 26(3), 309-322.
- McLemore, V. T. & Dunbar, N. (2000). Rockhound State Park and Spring Canyon Recreation Area. *New Mexico Geology*, 22, 66-71.
- MacLennan, P. (2000). Visitor information as a management tool. *Science and Research Internal Report*, 180.
- Metcalfe, E. C. & Nickerson, N. P. (2013). MT SCORP: Facility and Natural Resource Recreation Area Needs: Facility Manager Responses, 2012.
- Panagopoulos, T., Duque, J. A. G. & Dan, M. B. (2016). Urban planning with respect to environmental quality and human well-being. *Environmental pollution*, 208, 137-144.

- Pidlisna, O., Simonova, A., Ivanova, N., Bondarenko, V. & Yesipov, A. (2023). Harmonisation of the urban environment by means of visual art, lighting design, and architecture. *Acta Scientiarum Polonorum Administratio Locorum*, 22(1), 59-72.
- Puhakka, R., Pitkänen, K. & Siikamäki, P. (2017). The health and well-being impacts of protected areas in Finland. *Journal of Sustainable Tourism*, 25(12), 1830-1847.
- Reeder, R. J. & Brown, D. M. (2005). *Recreation, tourism, and rural well-being* (No. 7). Washington, DC: US Department of Agriculture, Economic Research Service.
- Riediker, M. & Koren, H. S. (2004). The importance of environmental exposures to physical, mental and social well-being. *International journal of hygiene and environmental health*, 207(3), 193-201.
- Roe, P., Hrymak, V. & Dimanche, F. (2014). Assessing environmental sustainability in tourism and recreation areas: a risk-assessment-based model. *Journal of Sustainable Tourism*, 22(2), 319-338.
- Rosenthal, D. H., Loomis, J. B. & Peterson, G. L. (1984). Pricing for efficiency and revenue in public recreation areas. *Journal of Leisure Research*, 16(3), 195-208.
- Shafer, C. S., Lee, B. K. & Turner, S. (2000). A tale of three greenway trails: user perceptions related to quality of life. *Landscape and urban planning*, 49(3-4), 163-178.
- Sharma, R. & Malaviya, P. (2021). Management of stormwater pollution using green infrastructure: The role of rain gardens. *Wiley Interdisciplinary Reviews: Water*, 8(2), e1507.
- Stein, T. V., Denny, C. B. & Pennisi, L. A. (2003). Using visitors' motivations to provide learning opportunities at water-based recreation areas. *Journal of Sustainable Tourism*, 11(5), 404-425.
- Thomsen, J. M., Powell, R. B. & Monz, C. (2018). A systematic review of the physical and mental health benefits of wildland recreation. *Journal of Park and Recreation Administration*, 36(1).
- Tinsworth, D. K. (2001). Special study: Injuries and deaths associated with children's playground equipment. US Consumer Product Safety Commission.
- Vaezi Nejad, S., Ghelichipour, Z. & Armin, M. (2023). Designing recreational trails in Sarigol National Park and Protected Area, Iran. *ECOPERSIA*, 11(3), 197-214.
- Veltri, F. R., Miller, J. & Scott, D. K. (2001). An examination of security in campus recreation centers. *Recreational Sports Journal*, 25(2), 48-56.
- Wesely, J. K. & Gaarder, E. (2004). The gendered "nature" of the urban outdoors: Women negotiating fear of violence. *Gender & Society*, 18(5), 645-663.

Kentsel Kimliğin Edilgen Belirleyeni: Özelleştirme ve Özelleşme Uygulamaları, Ankara

Şirin Gülcen EREN ^{1*}

ORCID: 0000-0002-2038-3905

¹Süleyman Demirel Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, 32200, Isparta, Türkiye.

* e-mail: sirineren@sdu.edu.tr

Öz

Kentsel kimlik, çeşitli disiplin alanlarında yaygın olarak çalışılmış bir kavramdır. Kavramın tanımlaması ve tartışması fiziki, tarihi, sosyo-ekonomik ve kültürel bileşenlerle yapılabilmektedir. Özelleştirme ve özelleşme uygulamaları, Türkiye'deki kentlerin oluşum ve evrilme sürecinde 1980'li yıllardan sonra temel bir kırılma yaratmıştır. Söz konusu kırılma kentlerin kimliğine etki etmesine rağmen, bu girdinin kentsel kimlikle olan ilişkisi dikkate alınmamış ve ilgili disiplinlerce irdelenmemiştir. Girdinin edilgen konumu ve çeşitliliği, etkisinin algılanmasını engellemektedir. Makale; imar hareketleriyle başka Cumhuriyet kentlerine örnek olması planlanan başkent Ankara ve diğer kentlerin kentsel kimlik sorunsalına dairdir. Bu çerçevede; makalenin amacı, özelleştirme ve özelleşme uygulamalarının kentsel kimliği belirleyen edilgen bir belirleyeni olduğu savı üzerinden, bu uygulamalar yoluyla mekânın (yeniden) üretiminin kentsel kimliğe etkilerinin sürdürülebilirlik bağlamında araştırmasını ve eleştirel değerlendirmesini yapmaktır. Makalede, seçkili örneklem yoluyla özelleşme ve özelleştirme uygulamalarının Ankara kentinin kimliğine olan etkinin araştırması ve betimsel incelemesi yapılmaktadır. Makalenin hedefi; başkent kimliğindeki erozyona bağlı olarak, kentsel kimliğin oluşumu ve etkileşiminde bu konuya dair bir farkındalık yaratmaktır. Sonuç olarak, edilgen bir girdi olan özelleştirme ve özelleşme uygulamalarının postmodern çağın parçalı ve muğlak kentsel kimlik oluşumundan öte, Başkent Ankara'da bir kimlik kaybı ve kimliksizlik hali yarattığıdır.

Anahtar Kelimeler: Kentsel Kimlik, Özelleştirme, Özelleşme, Sürdürülebilirlik, Ankara.

Passive Determinant of Urban Identity: *de jure-Privatization* and *de facto-Privatization* Practices in Ankara

Abstract

Urban identity is a widely studied concept in various disciplines. The definition and discussion of this concept can encompass physical, historical, socio-economic, and cultural components. *de facto-* and *de jure-*privatization practices have brought about a fundamental disruption in the formation and evolution of cities in Turkey after 1980s. Despite the impact of this disruption on the identity of cities, the relationship between these practices and urban identity has not been considered or examined by relevant disciplines. The passive position and diversity of this input hinder the perception of its influence. In this context, the purpose of the article is to conduct a critical evaluation of the impact of *de jure-*privatization and *de facto-*privatization practices on the (re)production of space and urban identity based on the assertion that these practices are a passive input that determines urban identity to achieve sustainability. The article conducts a research and a critical evaluation of their impact on the identity of Ankara, with a selected sample method. The goal here is to raise awareness regarding the erosion of the capital's identity and its influence on the formation and interaction of urban identity. As a result, it is assessed that *de jure-*privatization and *de facto-*privatization practices, as passive inputs, have led to not just a fragmented and ambiguous urban identity, but also a loss of identity and a state of identitylessness in the capital Ankara beyond the postmodern era.

Keywords: Urban Identity, *De Jure-*privatization, *De Facto-*privatization, Sustainability, Ankara.

Citation: Eren, Ş. G. (2023). Kentsel Kimliğin Edilgen Belirleyeni: Özelleştirme ve Özelleşme Uygulamaları, Ankara. *Journal of Protected Areas Research*, 2 (2), 16-36. <https://doi.org/10.5281/zenodo.10050718>

1. Giriş

Kentsel kimlik; bir kentin dokusu, mekânları ve yapılarının tanımladığı belirli bir anlayışın sembolizmi olan stildir. Kent kimliği, kente dair çevresel, tarihsel, sosyo-kültürel, işlevsel ve mekânsal değerlerin meydana getirdiği özgün imgenin kullanıcıda yarattığı izlenimdir (Arbak, 2005, s.23). Kentsel kimlik ve mekânsal yapı; bireyin duygularının bileşenleri olduğundan, bir kentin özgün niteliği ve kimliğini yaratan değerlerdir. Kentsel kimlik, kenti ve topluluğu benzersiz kılan unsurlar bütünü (Uçkaç, 2006, s.31) olarak da açıklanabilir. Tasarım nitelikleri ve mekânsal ilişkilerle oluşan kimlik stili bir sürecin sonucu yerleşir ve ancak zaman içinde değiştirilebilir.

Kentsel kimlik; bireylerin bir topluluğa ve mekâna ait olma gereksinimini cevaplamaktadır. Bu nedendir ki, var olmalıdır. Kurt'a (2011) göre, kentlinin kente sahip çıkabilmesi için kentin algılamalarının da doğru olması gerekir. Kimlikli, kaliteli ve işleyen bir çevrede yaşamak, her bireyin temel kentli haklarından. Demirsoy (2006) tarafından Çöl (1998)'den alıntılan kent kimliği tanımına göre, kent kimliği, kent imajını etkileyen; her kentte farklı ölçek ve yorumlarla kendine özgü nitelikler taşıyan; fiziksel, kültürel, sosyo-ekonomik, tarihsel ve biçimsel faktörlerle şekillenen; kentliler ve onların yaşam biçiminin oluşturduğu; sürekli gelişen ve sürdürülebilir kent kavramını yaşatan, geçmişten geleceğe uzanan büyük bir sürecin ortaya çıkarttığı anlam yüklü bütünlüktür.

Kentsel mekâna müdahale, fiziki dokuya, kent yaşamına ve dolayısıyla, kentsel kimliğe doğrudan etki eder. Bu etki kamusal mekân tasarımından bireyin tasarımına kadar farklı boyutlarda izlenir. Kentin parçaları birbirleriyle etkileşim halindedir. Parçaları koparan müdahaleler birbirinden izole edilmiş ve kent sistematüğinden kopartılmış veya bu sistematığı öngörülerden farklı yönlendiren mekânlar yaratır (İncedere, 2022). Belirtilen olgu, kentsel kimliğin değişmesi ya da bozulması anlamına gelir.

Bugün Türk kentleri, var olan geleneksel ve tarihsel kent dokusunu ve ilişkilerini korumaktan ve kente özel veya tüm kentler için genel geçerli bir kimlik oluşturmaktan uzaktır. Bunu temel nedenlerinden biri; kentleşme sürecinde, özelleştirme ve özelleşme yöntemleriyle parçalı bir biçimde mekânın (yeniden) üretilmesidir. Özelleştirme ve özelleşme farklı olgulardır. "Özelleşme"; kamu yapı, arsa ve arazilerinin herhangi bir yerde ve zamanda çeşitli yöntemlerle özel sektöre devridir. Kamu mülkü; özelleşme [*de facto-privatization*] yöntemiyle, özel mülke konu olsa da son 40 yılda bu dönüşümün anlamı farklılaşmıştır. Yeni anlam, belirli bir yasa dâhilinde bizzat merkezi idare tarafından uygulaması yapılan "özelleştirme" [*de jure-privatization*] dir.

Başta devletin "özel mülkü" olan yapı, arsa ve arazileri olmak üzere, KİT varlıklarının satışı yoluyla işletmelerin ortadan kaldırılması ve devletin ekonomideki varlığının tasfiyesi, Türkiye'deki özelleştirme uygulamasının hedefidir. Mülkiyetin devredilmesi sonucunda; özelleştirme, devletin bir arazi politikası halini almış ve devrin yapıldığı toplum kesimleri güçlendirilmiştir (Eren, 2007).

Özelleştirme ve özelleşme yöntemleriyle mekânsal planlara ve planlama süreçlerine müdahale kontrolsüz olduğundan, kentsel mekân, sınırsız değişim ve dönüşüme konu edilmiştir. Sonuç olarak, kentsel mekân yanı sıra, kent kimliği geri döndürülemez şekilde değişmiştir. Ülke kentleşme pratiğinde devir ve dönüşüm tür ve miktarları göz ardı edildiğinden, kentsel kimliğe etkisi de sorgulanmamıştır.

Kamu veya özel mülk ve mülkiyet üzerindeki devir ve dönüşümler, mekâna doğrudan bir müdahaledir ve kimliğin sembolizmi olan mekânı ve toplumu şekillendirmektedir (Eren, 2009). Tarih boyunca özel mülk ile kamu mülkü arasında sürekli olan bu devir ve dönüşüm döngüsünün oluşturduğu yapılar ve mekânlar, kentin stilini ve medeniyetlerin yaşam biçimlerini belirlemiştir. Devir ve dönüşümler; fiziki, sosyo-ekonomik ve psikolojik girdiler gibi kimliğin oluşumunu betimlemesine rağmen, disiplin alanında kentsel kimlikle ilişkisi ve etkisi açısından edilgen konumda tutulmuştur.

Bu makalenin amacı; özelleştirme ve özelleşme uygulamalarının kentsel kimliği belirleyen edilgen bir belirleyeni olduğu savı üzerinden, bu uygulamalar yoluyla mekânın (yeniden) üretiminin kentsel kimliğe etkilerinin incelemesini ve eleştirel değerlendirmesini yapmaktır. Türk kentlerinin içinde bulunduğu mevcut durumun, kimliği tanımlayan fiziki, tarihi, sosyo-ekonomik ve psikolojik girdiler dışında kamu ve KİT yapı, arsa ve arazilerinin (yapı ve araziler) devri ve dönüşümüyle açıklanabileceği savlanmaktadır. Makale, Ankara'nın başkent kimliği sorunsalı kapsamında devlet teşvikli veya müsemmalı özelleştirme ve özelleşme uygulamalarının mekânın (yeniden) üretimi bağlamında kentsel kimliğe etkilerinin

kentteki farklı uygulamalar bağlamında incelemesini ve uygulamaların eleştirel bir değerlendirmesini içermektedir.

Makalede; kentsel kimliğin oluşmaması veya evrilmesindeki aksaklığın gerekçesinin belirlenmesi yanı sıra, başkent kimliğindeki erozyona bağlı olarak diğer kentlerin kimliklerinin oluşumu ve etkileşimi konusunda farkındalık yaratılması hedeflenmektedir. Makalede; ilk olarak, kentsel kimliğin anlamı ve kapsamı aktarılmaktadır. İkinci kısımda; Cumhuriyet'in kentsel kimlik anlayışı ve kimliğin oluşumuna etki eden temel olgular yer almaktadır. Üçüncü kısımda; özelleştirme ve özelleşmeyle kentsel mekânın (yeniden) üretimi sürecinde başkent Ankara'nın kimlik algısındaki dönüşüm ele alınmaktadır.

2. Materyal ve Yöntem

Araştırma; kentsel kimlik kavramıyla ilgilidir. Araştırma; kurum ve kuruluşlardan elde edilen veriler, kitaplar, süreli yayınlar, internet siteleri ile tezler dâhil olmak üzere çeşitli kaynaklara dayanmaktadır. Makale, seçilen örnekleme kullanarak Ankara'nın kent kimliğini belirleyen olgular üzerinden özelleşme ve özelleştirme uygulamalarının analizini ve etkilerinin betimsel incelemesini sunmaktadır. Ankara kenti, başkent niteliği yanı sıra, özelleşme ve özelleşme uygulamalarından en fazla etkilenen ve hızla yapısı ve morfolojisi değişen kent olduğundan seçilmiştir. Araştırmanın odak noktası, Ankara'nın kent kimliğiyle uyumlu olmayan ve onu yok eden özelleştirme ve özelleşme uygulamalarıdır. Araştırmada, Ankara kentinde sahada yapılan aktif gözlem ve çekimler yanı sıra, Google Earth Pro görüntüleri kullanılmıştır. Araştırma bulguları, eleştirel bakış açısıyla değerlendirilmiştir.

Makalede; kentsel kimliğin boyutlarına ve bileşenlerine yer verilmemiştir.

Makale kapsamında; ilk olarak, kentsel kimliğin kavramsal çerçevesi aktarılmıştır. Kentsel kimliğin kapsamı ve nasıl oluşup dönüştüğü, ardından Türkiye kentleşmesindeki kimlik algısı ve kentsel kimliğin mekânın (yeniden) üretimi bağlamında nasıl değiştiği verilecektir. Bahsi geçen aktarım, kentlerin sürdürülebilir kılınması için de önemli görülmektedir. Bu kısımda; kentsel kimlik, özelleştirme ve özelleşme kavramları ele alınmaktadır. Müteakip kısımda, küreselleşme sürecinde ortaya çıkartılan veya güçlenen özelleşme ve özelleştirme uygulamalarının Ankara kentine olan etkileri betimlenmektedir. Sonuç kısmında ise, kentler için edilgen konumda olan özelleştirme, özelleşme ve kentsel kimlik ilişkisinin eleştirel bakış açısıyla bir değerlendirmesi yapılmaktadır. Söz konusu uygulamaların kent kimliğinin değişimindeki rolü de irdelenmektedir.

"Kentsel Kimliğin Pasif Belirleyeni" ifadesi, bir şehrin kimliğini şekillendirmeye katkıda bulunan, ancak sorumlu kurum, kuruluş, meslek örgütleri ile akademinin temsilcilerince dikkate alınmadığı ve ilgili literatürde yer verilmediği için kullanılmıştır. Bu ifade ayrıca, söz konusu uygulamaları pasif veya ikincil bir rolde yapan unsurları veya faktörleri ima etmektedir. Bahsi geçen faktörler, kentsel kimliği aktif bir şekilde tanımlamayan veya etkilemeyen, ancak oluşumunda arka planda veya destekleyici bir rol oynayan özellikler veya unsurları içerebilir. Kentsel kimliğin pasif belirleyenleri, tarihi miras, fiziksel altyapı, coğrafi konum ve diğer önemli olmasına rağmen bir kentin kimliğinin ana belirleyicileri olmayan faktörleri ifade eder. Bunlar, kentsel kimliğin geliştiği ve evrildiği bir zemin veya bağlam sağlayan unsurlardır.

3. Bulgular ve Tartışma

Kimlik kavramının kapsamı geniştir. Kavram; genelde, disiplin alanlarında farklı açılardan ve amaçlar doğrultusunda tartışılmaktadır. Kentler ve mimari ürünler açısından daha çok tanımlanan ve tartışılan kentsel kimlik (ve kentsel imge) olgusu, görsel boyutuyla ön plana çıkan, ayrıca tarihi, doğal, coğrafi, kültürel ürünler ve sosyal yaşam normlarını da kapsayan geniş bir tanımlı içermektedir (Ulu ve Karakoç, 2011, s.59). Bu kısımda; ilk olarak kavramsal kapsamı, ardından kentsel kimliğin oluşumu ve dönüşümü, Türk kentinin kimlik anlayışı ve etkileşimi ile Başkent Ankara bazında kentsel mekânın (yeniden) üretimine dair tespitler aktarılacaktır.

3.1. Kentsel Kimliğin Oluşumu ve Dönüşümü

Kentsel planlama disiplin çalışmaları; kentsel kimliği; bir kentin diğer kentlerden farklı olan özgün sosyo-ekonomik ve kültürel bileşenlerinin fiziki mekândaki yansıması olarak tanımlamaktadır (Sirel, 2005). Topçu (2011, s.1052)'ya göre, bir kentin kimliği; yapıların mimari değerinde, dokuların

kurgusunda, doğal çevresinin özelliklerinde ve içinde geçirilen eylem ve anlamlarla oluşan yaşam stili ve deneyimlerinde aranmalıdır. Yaratılan anlam ve değer; “kültür” ve “gelenek” kavramlarının kent kimliğinin tanınmasında önemli olduğunu göstermektedir.

Oktay (2011)’a göre, kentsel kimlik, sadece ayrımsanabilir ve anımsanabilir biçimsel özelliklerle değil, bireylerin kente yüklediği anlamla oluşmaktadır.

Kentlerin belirgin işaretlerinden zaman içinde süre gelenler; kentsel kimliğin emareleri ve bileşenleridir (Arbak, 2005, s.14). Arbak (2005, s.25), kentsel morfoloji ile kentsel işlevler ve anlamların kentsel kimliğin oluşumundaki rolüne vurgu yapmaktadır. Hangi disiplin alanınca yapılırsa yapılsın, kentsel planlama açısından ortak tek tanım noktası, kimliğin “tekil özgünlük” (Lynch, 1984, s.131) niteliğidir.

Lefebvre (1996), mekânın çeşitli üretimlerinin farklı toplumsal ve yaratıcı düzenlemeleri ifade ettiğini, bunun toplumların kimliklerini oluşturduğunu ve her toplumun üretim biçiminde ve kültüründe oluşan bir değişimin mekânın üretiminde de değişime neden olduğunu belirtmektedir. Relph (1976, s.47), bir yerin anlamının fiziki yapısı, objeler bütünü ve faaliyetler kaynaklı olduğunu belirtmektedir. İnsanların faaliyetleri ve çalışmaları (Arbak, 2005, s.21) yanı sıra, merkezi ve yerel yönetim yapıları bir kentin kimliğinin oluşmasındaki bileşenlerdir. Kentler, belirli bir faaliyet veya sektörü öne çıkartabilir ve bu özellik, o kentin belirgin tanımı olabilir. Kentte yaşayan insanların var olan bir faaliyete bağımlı hale gelmesiyle de yaşam stili belirginleşir.

Tankut, Acar, Şenyapılı ve Soysalan (1996, s.50); bir alanın fiziki özellikleri yanı sıra, kentin mimari yapısı ve alandaki üretim şeklinin; kimlik konusuna eleştirel bir yönden bakmanın temelini oluşturduğunu varsayar. Kamu ve KİT yapı, bina, arsa ve arazileri; bir kentteki varlığı, yoğunluğu, o kentin kamusal kimliğinin ve kente verdiği anlamın, değer ve bu kimliğe bağımlılık seviyesinin bir göstergesidir. Mimari yapılar ve tesislerin mekânsal organizasyonu bu kimliğin bileşenleridir.

Bu görüşe ek olarak, kamu yapıları ve arazilerinin kentteki varlığı ve konumlarının kimliğin oluşması veya değişmesi için bir gerekçe olduğu vurgulanmalıdır. Farklı bir ifadeyle, kamu veya özel yapı ve arazileri üzerindeki yapıların stilleri ve üretim şekilleri ile konuları kentin ekonomik yapısını, rekabet ve gelişme gücünü; yapı ve mekân niteliğini belirlemekte ve kendine özgü kentsel yaşam stilleri yaratmaktadır.

Lozano (1990, s.241)’nın benzer öngörüsüne göre, bir toplumun fiziki biçimi, toplumun en yüksek kültürel anlatımıdır. Toplumun sosyal yapısı, yaşam biçimi ve değerleri, toplumun yaşadığı ve evrildiği fiziki yapılara ve mekânlara tercüme edilmektedir. Bu bağlamda; kamu yapıları ve arazilerinin oluşturulma, devir ve dönüşüm biçimi, kentsel bir yaşam stili ve fiziki mekâna dair kamusal bir kent imgesi yaratmaktadır. Bir kentin sahip olduğu başkent kimliği ise, farklı imge eklemeleri ve anlam ve sembolizm yüklemeleri gerektirmektedir.

Kentler, yaşayan canlı organizmalardır (Bettencourt, Lobo, Helbing, Kühnert ve West, 2011). Kent mekânlarında yaşanan ekonomik ve teknolojik değişimle biçimlenen bir dizi değişim ve dönüşüm bu canlılığı vermektedir. Günümüz kent kimliğinin bir parçası olarak mekân ve canlılık düzeyini değerlendirmek gerekmektedir (Topçu, 2011, s.1050). Arbak (2005, s.26) da; kentlerin, boyut, doku, fonksiyon ve anlam bağlamında zaman dâhilinde sürekli dönüşümünden bahsetmektedir. Dönüşüm; toplumun veya karar vericilerin talebine göre ve ekonomik, sosyal ve politik gerekçelere bağlı olabilir. Bunların dışında savaş, doğal afetler gibi dışsalıklarda bulunmaktadır. Zaman içinde gelişen bu durumda; bir gerekçeyle parçalı gelişmeye bağlı olarak, kent mevcut mekânsal niteliğini kaybederken yeni bir nitelik oluşmaktadır.

Bilsel (2002), Topçu (2011), Topçu (2018) ve Akkoç (2018), değişim ve dönüşümün küreselleşme nedeniyle kaçınılmaz olduğunu iddia etmektedir. Küresel ölçekte farklılaşan sosyal, kültürel, ekonomik ve teknolojik imkânlar, dünya toplumlarını etkilemekte, kentlerin ve kent parçalarının çeşitli niteliklerde biçimlenmesine neden olmaktadır (Bknz. Ersoy ve Keskinok, 1997). Oktay (2011), kentsel kimliğin küreselleşmeden etkilendiğine vurgu yapmaktadır. Geçmiş dönemlerdeki doğal çevreyle uyumlu ve kültürel yapıya bağlı olarak gelişen kentsel doku, yerini ekonomik ve teknolojik değişimle biçimlenen günümüz kentlerine bırakmaktadır (Topçu, 2011, s.1050). Bazı düşünürler ise, kentsel kimliğin kentsel toprakla (Gür, 2009) ve arsa ve arazi politikalarıyla (Eren,2009) ilişkisine değinmektedir.

Modern çağda kimlik sınırları aşağı yukarı belli olan bir nitelik ortaya koyarken, postmodern süreçle birlikte, kimliklerin sınırları muğlaklaşmaya (Bauman, 2005, s.182) ve geçişken olmaya başlamıştır. Postmodern kimlik inşasında; modern paradigmanın tersine, kaygan bir zemin vardır. Söz konusu zemin üzerinde gelişen toplumsal koşullar içerisinde belirsizlik, çeşitlilik, heterojenlik, karmaşıklık, görecelik ve parçalanmışlık kavramları hâkimdir.

Woodward (2004)'a göre, geç modern veya postmodern dönemde kimliğimiz çok sayıda biçim altında oluşan ve birleşen bir dizi kimliklenme üzerinden farklı bir biçim de ortaya çıkar. Dolayısıyla, hiçbir zaman sabit bir kimlikten söz edilemez (Woodward 2004, s. 25 akt. Varol, 2014, s.305; Güven, 2015, ss. 267-268). Ancak günümüzün bir gereği olan rekabet edebilirlik veya akıllı yerleşme yaratabilmek için bazı kimlik sınırlarının netleştiği, çeşitlendirildiği, farklılık özünde biçimlendiği ve korunduğu bilinmektedir.

Postmodern dönemde kimlikler; sınırları aşan akışkanlığa sahip (geçişken) bir karaktere büründüğünden, zamansız ve mekânsız bir uzamın parçasıdır. Kavram artık, toplumsal yaşamın hızla farklılaşması ve karmaşılaşması sonucunda; çoklu özellikler gösteren, kırılan, değişken ve katmanlı bir yapıdadır (Karaduman, 2010, s.2894).

Güven'e (2015, s.281) göre ise, postmodern kültürün özelliği; parçalanma, süreksizlik ve imgelerin çokluğudur ki, bunlar sabit bir kimliğin ve kültürün oluşmasını engellerler. Modern dönemde devlet, millet, toplum ya da kültür varlığı açısından kimlik; topluluğu oluşturan bireylerin, ortak varlıkla özdeşleşmeleri, ortak amaç ve simgelerde birleşmeleri, ortak tasa ve kıvançları paylaşmaları olgusunu (Güvenç, 2000, s. 353) barındırmakta idi. Bu anlayışı reddeden postmodernizmle toplumun aşırı parçalanması ve çok kültürlülüğüne yapılan vurgu, toplumsal bütünleşme ve kolektif kimliği sorunsallaştırmıştır.

Güleç Solak'a (2017) göre, mekân ve kimlik arasındaki karşılıklı ilişki sahiplenme, kendileme, aidiyet gibi duygularla görünür hale gelmektedir. Söz konusu duygular yaşanan mekâna kimlikten birtakım özellikler, anlamlar yüklemektedir. Özellikle göç ile yaşanan kimlik bunalımları mekânın sahiplenilerek, mekândaki egemenlik alanlarının oluşturulmasından sonra bir çözüme kavuşmaya başlamakta ve yeni kimlikler inşa edilmektedir.

Postmodern anlayışın mekândaki uygulaması; modern mekânın hiçsizleştirilmesi, önemsizleştirilmesine ve çöküntü alanı haline gelmesiyle sonuçlanmaktadır. Kellner (1995) de, kimliğin çağdaş toplumlarda çoğu zaman hâkim uzlaşımlara, yaygın kabullere ve ahlâksal düzene karşı oluştuğunu vurgulamaktadır. Postmodern dönemde kolektif kimlikler erozyona uğramıştır (Karaduman, 2010; Güven, 2015, s.277-278). Bu nedenledir ki, yaşam stilleri ve kimlik yapıları artık tüketim odaklı inşa edilmektedir. Bugün ortak paydada anlaşılan ve tarihi veya modern mimari yapı, doku ve tesisler dışında savunulabilir bir kent kimliğinden bahsedilecek bir ortam veya ortak düşün mevcut değildir.

Postmodern dönem teorisyenleri, modern toplum teorilerini, devlet, ekonomi ve kültürün özgül toplumsal örgüt ve ilişkilerle etkileşimlerini, birini önceleyerek ortaya koymuş olmaları bağlamında totalleştirici, indirgeyici, baskıcı olduğu gerekçeleriyle eleştirmişlerdir. Kentsel kimliğin, toplumun "hiper-parçalı" oluşu nedeniyle ayrımlar, bağlantılar ve sistematik analizler ekseninde incelenemeyeceğini belirtmektedirler. Belirtilen eleştiriler yapılırken sistem; özel sektörün aynı yöndeki içeriğe sahip istemlerine ve kararlarına bırakılmış, bu terk edişin kontrolüne dair, yeterli söylem ve savunuyu ise, geliştirememişlerdir.

Kentsel kimlik sorunsalı ve dönüşüm bağlamında, Cumhuriyet dönemi kentlerinin kentsel kimliği ve dönüşümünün kavramsal çerçeveden aktarımı müteakip bölümde yer almaktadır.

3.2. Türk Kentinin Kimlik Anlayışı ve Etkileşimi

Şenyapılı (1996), Türk kentleri için anlaşılır ve belirgin bir kimlik tanımı yapmanın olası olmadığını savunmaktadır. Türk kentinin kentsel kimliği konusunda ortak bir mutabakat ise, yoktur. Bu durumun temel nedeni; kimlik anlam ve öğelerinin tanımı veya var olan kimliklerin korunması ve sürdürülmesinin kamu idaresi açısından zor ve öncelikli olmayan bir alan (Eren, 2009) olmasıdır. Mevcut kentsel

nitelikler ve kenti bir bütün halinde dönüştürecek mali kaynak yetersizliği ve idari zafiyet nedeniyle, tüm kentler için geçerli özgün ve tek tip bir kent kimliğinin varlığından bahsetmek olası değildir. Ortak nokta, modern mimari ve mekânsal kurgusu olan, kendine yeterli medeni bir kent kültürü ve yaşam şeklini bir değer olarak yaratmaktır.

Bu makalede kast edilen kimlik olgusu, Osmanlı İmparatorluğu dönemi kentsel doku üzerinden gelişen ve başka kentlere örnek olması öngörülen modern Cumhuriyetin kentleşme projesi sonucunda yaratılan bir başkentin özellikleri ve özgünlüğüdür.

Osmanlı kentini miras alan Cumhuriyet kentlerinde; 1923-1960 yılları arasında, mevcut mekânsal kurguya ek olarak, başkent Ankara'nın imarı anlayışı yanı sıra, kapsamlı ve akılcı kentsel planlama uygulanmıştır. Modern bir devletin göstergesi ve sanayileşmenin gereği olarak kendine yeterli bir şekilde kırsal alanda yaratılan kentlerin yer seçimleri; bölge planlama disiplini kapsamında kurgulanmıştır. Kentlerde modern mimari tasarım ilke ve esasları kullanılarak, Cumhuriyet'in simgesi olan anıtsal yapılar, hizmet ve üretim tesis ve yapıları yaratılmıştır. Ayrıca, kentsel bölgeler ve işlevsel dokular oluşturulmuştur. Bu bütünlük, Cumhuriyet'in kentsel kimliğini ve kimlik değerlerini yaratmıştır. Kentlerin mekânsal planlarla desteklenen kimlikleri özgündür.

Bu dönemde; geniş çaplı modern kentleşme sürecini yaşamaya başlayan Türk kentlerinin merkezden kontrollü, örgütlü üretim mekânları ile birlikte büyümesi sağlanmıştır. KİT'ler kentleşmede belirli roller üstlenmiş ve küçük ölçekli bazı sanayi kentlerinin (Örneğin; Ayancık ve Yenice-ORÜS, Bursa ve Nazilli-SÜMERBANK, İskenderun-İSDEMİR, ERDEMİR-Ereğli, KARDEMİR-Karabük) kurulması veya gelişmesine sebep olmuşlardır. İşletmelerin yan sektörleri geliştikçe; kent, işletmenin varlığına bağımlı hale gelmiş ve işletmenin niteliği, kentin kimliğini belirlemiştir. Orta ve küçük ölçekli Osmanlı mirası kentlerin kimlikleri erken Cumhuriyet döneminde kamu ve KİT yatırımlarıyla değişmiştir. Kentlerin merkezlerinde ve kentin çeperlerinde yeni modern tesisler ve yapılar inşa edilmiş, kamu hizmet yapıları yanı sıra, halkın kullanımına yönelik kentsel alanlar oluşturulmuş ve ulaşım sistemleri kurgulanmıştır.

Karabük Demir Çelik İşletmesi, Zonguldak Taşkömürü İşletmesi, İzmit SEKA İşletmesi, Bursa Sümerbank Merinos İşletmesi gibi KİT'lerin ve Ankara'daki merkezi idare hizmet ve üretim yapı ve tesisleri ile kamu yapı, arsa ve arazi yoğunlaşmasının bulundukları kentin kamusal kimliğini tanımlayıcı rolü bu aşamada vurgulanmalıdır. KİT yapı, arsa ve arazileri, kuruldukları yıllarda kentin gelişme alanlarında (çeperde) konumlanan üretim mekânlarıdır. Kamu hizmet yapıları ise, kent merkezinde yer almaktadır. Çeperde ayrıca büyük alan kullanımı gerektiren kamu hizmet ve depolama alanları mevcuttur.

Arbak (2005, s.24)'a göre, kentlerin tarihi yapıları, sahaları ve anıtları kentlerin tekrar yerine konulamaz bileşenleridir. Söz konusu bileşenlerden olan Kamu ve KİT yapı ve arazileri bir dönemin özgün modern mimari ve planlama anlayışının temsilidir. KİT'ler, kentin kimlik yaratan üretim biçimini ve yaşam stilini oluşturmaları yanı sıra, kentsel ilişkiler ve alışkanlıklarına dair tarihi anlamı ve değerleri oluşturmuşlardır.

İşletme hizmeti sonlanmış veya devam eden bazı kamu yapı ve tesislerinin saklı kalması yönünde bilinçli kentsel bellek amaçlı koruma veya dönüşüm ya da yeniden kullanım kararları mevcuttur. Kararlar kente farklı değerler kazandırmaktadır. Söz konusu değerlerin kentlerde korunmasıyla kimliğin ruhu ve niteliği korunmuş olmaktadır. Kentsel kültürel ve sanayi mirası olarak da tanımlanan yapı ve tesislerin özelliklerinin bozulması veya yok olması bu yapı ve tesislerle büyüyen veya bağımlılığı halen devam eden küçük ve orta ölçekli kentlerin kimliğinin yok olması anlamına gelebilmektedir.

Türkiye'de İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra kentin ve kente dair her objenin ve mülkün talan edildiği bir dönem başlamıştır. Bu dönemden sonra ulusal kimlik anlayışının erozyonu artmış (Ulu ve Karakoç, 2004, s.61) ve küreselleşme ile birlikte Cumhuriyet Projesinin öngördüğü toplum ve kentsel bir anlayışı kimlik inşası veya arayışı sona ermiştir. Küreselleşme süreci, yaşam mekânlarımızı, mimarimizi ve kentlerin kimliklerini kaçınılmaz biçimde etkilemiştir (Ulu ve Karakoç, 2004, s.59).

1950'li yıllardan itibaren kırdan kente göç ile kente gelen büyük halk kitlelerinin kentlerde yer almasıyla, bu kitleler, kendi barınma ve yaşam şartlarını yaratmak için mevcut kentin yaşam tarzı ve mekân kullanımını değiştirmiştir (Eren, 2007; Ulu ve Karakoç, 2004, s.61). Yeni oluşan kentsel

formasyon; Cumhuriyetin planlı mekân organizasyonu ve kademelenme sistematığıne zıttır. (Şekil 1a, 1b). Enformel sektörün gelişimiyle, üretim mekânlarının gelişiminde de benzer bir durum yaşanmıştır.

Şekil 1. Ankara Kenti konut Alanları. a. Cumhuriyet dönemi merkez dokusu, 1953 (Kaynak: Eski Ankara Resimleri Meraklıları Platformu. Facebook, 20.06.2019). b. Gecekondu Alanları, 2010 (Kaynak: <https://images.app.goo.gl/r6kp9wdkFFBibDJR8> Erişim Tarihi: 20.06.2019].

Kentlerin çeperlerindeki hazine arazilerini işgal şeklindeki özelleşme uygulamaları sonucunda oluşan gecekondulu alanları; kente göç eden kitlelerin, kentsel kimliğin oluşumuna ilk müdahalesidir. Enformel sektör tabanlı hemşericilik ve daha sonra tarikatlaşmayla kentteki varlığını sürdüren bu kitleler (Kıray, 1998), sonraki yıllarda farklı özelleşme uygulamalarıyla güçlenmişlerdir. Kentlerde kır kent arası kitsch bir kültürel ve fiziki yapı oluşmuştur (Zeybek, 2017). Kentlileşemeyen bu kitle; kırsal ilişki ve yaşam tarzını kentte sürdüren enformel sektörün işgücü kaynağı ve popülist politikaların oy depoları olan kaçak veya imara aykırı konut alanlarını oluşturmuştur. Belirtilen alanlar kentsel kurguları, dengeleri ve şemaları değiştirici veya bütüncül, merkezi yapısal planların uygulanmasını engelleyici bir etki yapmıştır (Eren, 2009).

1970'li yılların sonuna doğru kentlerin çeperde yer alan kamu mülkleri, kentsel büyümeye bağlı olarak kentlerin geçiş bölgelerinde kalmıştır. Artan özelleşme uygulamaları ve KİT arazilerinin gayrimenkul piyasasına sunumuna bağlı olarak, modern Cumhuriyet kentinin kimlik kaybı ivmelenmiş ve oluşturulması yönündeki idari istem samimiyetsizleşmiştir. Vurgulamak gerekir ki, özelleştirme ve özelleşme uygulamaları oluşmaya başladığında, kamu idareleri ve planlama disiplini bu gelişmeyi öngörecektir, önleyecek veya kontrol altına alacak araçlara sahip değildir. Mülga Arsa Ofisi Genel Müdürlüğü ile kentlere müdahale edilse de, bu araç geç tasarlandığından kentleşmenin hızına yetişemediğinden ve sorunlarına cevap veremediğinden sürdürülememiş dar kapsamlı kalmıştır.

Gecekondulaşma ve sanayileşme; kentlerin çeperlerinde yerleşik yapısal planlara aykırı konut gelişme alanları ile sanayi bölgeleri anlamına gelmektedir. Kentte var olan eski doku ise, bu süreçte köhneleşmeye başlamıştır. Aynı zamanda kentin yeni gelişme alanlarında modernizmle şekillenen yeni yapı, doku ve ilişkileri oluşmuştur (Topçu, 2011, s.1050). İmarlı dokuda gelişen apartmanlaşma olgusunun güçlendirdiği müteahhitlik sektörü, kentlerdeki sermaye gruplarını çeşitlendirmiştir. Kamu hizmetlerinde de güçlenen sektör, devlet erkini kamu üretim mekanlarının üretimine değil, mega yapı ve tesislerin yapımına doğru yöneltmiştir.

1960 yılından sonra, liberal hegemonyanın kısa, ancak etkili kentsel müdahalelerinden (Ankara Hacettepe, İstanbul Tarla başı yıkımları gibi) ve bunların Osmanlı mirası yapıları ve dokusuna zararından bahsedilebilir. Bu tarihten sonra hızlı sanayileşme, kentleşme ve büyük ölçekli altyapı yatırımları sonucunda, Özer (1993)'e göre kentler, tarihi süreçte evrilen ekonomik, toplumsal, biçimsel, sosyal ve kültürel bütünlükleri ve bu bütünlük sonucu oluşan özgün kimlikleri kaybolmaya ve dahası bu kentler kendi kültürel simgelerini yaratamayarak yozlaşmaya başlamıştır.

Süreci etkileyen ikinci temel olgu; oy kaygısıyla çıkartılan ve kamu mülk sahipliği veya imar haklarını toplumun belirli bir kesimine aktarmayı amaçlayan gecekondu aflarıyla gecekondu sahiplerine tanınan mülk sahiplilik hakkıdır. Kamu mülkünün sahipliğinin özel kişilere devredilmesi; bir gün haksız işgallerin

affedileceği ve mülke sahip olma hakkının tanınacağı anlayışını topluma kanıksatmış ve kamu mülk potansiyelindeki daralmaya bağlı olan bir sonra olan kamu ve KİT yapı ve arazilerinin talanını şekillendirmiştir. Başka bir ifadeyle, bu dönemden sonra kentlerde kalan son kaynak olan düşük emsalli ve geniş alanlı devletin taşınmaz özel mülkleri (kamu mülkleri) yeni hedeftir.

1980'li yılların ortalarından itibaren, devletin ve kamunun mekânı yaratmadaki gücünü kıran totaliter ikinci siyasi dalga oluşmuştur. Bu gelişme sonucu gerekçelendirilen ve ekonomik tedavi olarak topluma sunulan özelleştirme uygulamaları; devletin tasfiyesi ve kamu gücünün yok edilişi anlamına geldiğinden (Eren, 2007), kentsel kimliğin sürdürülme sürecinde diğer bir temel kırılmayı yaratmıştır.

Devletin taşınmaz özel mülklerinin mülkiyetinin sınırsız devri ve dönüşüm süreci başlamıştır. Bu tarihe kadar uygulanmakta olan kapsamlı ve akılcı planlama anlayışıyla şekillendirilen ve mekânsal planlarda kutsal ve dokunulmaz olarak addedilen kamu mülkleri imar planı değişiklikleri yoluyla gayrimenkul piyasasına sunulmuştur. Artan oranda bir değişim yaşanmaktadır ve büyük kentlerimize bakıldığında, var olan değerlerin ve kimlik öğelerinin çeşitli nedenlerle yitirilmiş ya da etkilerinin azalmış olduğu görülmektedir (Oktay, 2011). Kamu mülkleri özelleştirildikçe veya özelleştikçe kentin kamusal kimliğindeki erozyon hızlanmıştır (Eren, 2007).

2000'li yıllardan sonra; doğal ve insan kaynaklı afetler, yapılaşmaya açılan yeni alanlar, farklı kentsel fonksiyonların artan alan ihtiyaçları, özelleşme ve özelleştirme bağlantılı konut, tüketim ve sanayi alanlarındaki yayılma, kentsel dönüşüm uygulamaları (Salıcı, Altunkasa, ve Karcıoğlu, 2012) yanı sıra, özel mülkteki dönüşüm uygulamaları kimliğin belirleyici girdileridir. Bu gelişme sonucunda; Türk kentleri; Cumhuriyet kimliği sorgulanan veya savunulan araç ve bina yığınları haline gelmiştir. Kırsal veya gecekondu kökenli kentsel medeni ve evrensel kültürel birikimden yoksun, dahası kentsel kimlik aidiyeti olmayan karar vericilerin yıkımına maruz kalmıştır. Bu yıkım; sadece kentlerle sınırlı kalmamış, son yıllarda hazine mülkleri olan kıyı, mera ve orman alanlarındaki devir ve dönüşümlerin artmasına neden olmuştur.

Bu dönemde kentler, akılcı yönetim ve yerleşme mantığından uzaktır. Kentin her noktası bir gerekçeyle dönüşüm halindedir. Kentler; imar planı değişiklikleriyle gerçekleşen parçacı dönüşümlerde belirli bir ilkesi olmayan, kentsel formu yağ lekesi şeklinde sağlıksız gelişme gösteren, alt-merkez ilişkisi kopuk, merkezleri ve kamu mülkleri çöküntü alanı halinde olan ve kontrol edilemez yapılardır. Kentler birbirleri ile yarışan bir işletme gibi örgütlenirken markalaşmakta ve dahası, işletmecilik ilkeleriyle planlanmaktadır.

İmar planı değişiklikleriyle kırılğan ve parçacı kentleşme yaratılmıştır. Bu durum; kentin bir bütün olarak geliştirilmesini öngören ve ortak kabulü esas alan piyasa eleştirel planlama yaklaşımıyla, kentsel parçaların planlama kademelerine uygun olarak yapılanmasına veya değerlendirilmesine uygun değildir. Polat (2005)'a göre, kent yöneticileri ve bürokratlarının kenti bir bütün olarak korumak gibi bir planlama düşüncesi bulunmamaktadır. Bu durum; temel olarak, zaman kısıtı ile pazar fırsatlarını zamanında değerlendirebilecek plan yapma kapasitelerindeki eksikliklerinden kaynaklanmaktadır.

Keskinok (2012), kentin parçalar halinde algılanması bağlamında, kamusal işlevlerin kent çeperine taşınması, kentsel gelişme sürecinde oluşan toplumsal ve mekânsal bağlamaların yitirilmesi ve tarihi merkezlerin anlamlarını yitirmesinden bahseder. Diğer çıktılar ise, kente ve yatırımların yakın çevresine dışsalılık sağlanamaması, kamu mekânlarının tüketilerek üretim mekânı haline getirilmesi, çöküntü alanlarının oluşumu ve üstyapıya ve altyapıya bir kamu değeri katılamaması olarak özetlenebilir.

2000'li yıllardan bugüne artan oranda parçacı (Lang, 1987; Eren, 2007) ve kontrolsüz büyüme veya kentsel çöküntü alanlarının oluşumu, sadece Türk kentlerinin sorunu değildir. Schubert (2019), benzer kapsamdaki tespiti Avrupa kentleri için yapmaktadır. Ancak mekânsal planlama ilkeleri ve kamu kontrolü Türkiye'den daha güçlü olan yönetimlerin kentsel kimlik sorunsalı daha az belirgindir. Bu durum, söz konusu yönetimlerin mekâna ve topluma artı değer katma istemiyle alakalıdır.

Yerel ve/veya merkezi idareler, özelleştirme ve özelleşmenin kentsel kimlik yanı sıra, diğer kentsel etkilerine dikkat etmemektedir. Yerel idareler, onama öncesi hazırlanan basit raporlar dışında, alanın gelişme potansiyelini belirleme amacıyla herhangi bir kentsel analiz yap(tır)mamaktadır. Yatırımcının ekonomik ve mekânsal analizleri ise, en fazla kazancı getirecek arazi kullanımlarını bulma üzerinedir.

Aslında yatırımcı, kentin değişen tüketim davranışlarına göre yararını şekillendirirken, kentsel gelişmeyi yönlendirmekte ve kentin kimliğine müdahale etmektedir.

Kentlerde oluşan insan ölçeği dışında yaşanmaz ve sürdürülemez bu durum; kaçınılmaz olarak toplumsal ve mekânsal kimlik sorunsalını beraberinde getirmiştir. Kentsel kimliklerin ve onları oluşturan kentsel imgelerin giderek hızla tahrip edilmesi yoluyla kentlerin anlamları farklılaşmış ve içeriksizleşmiştir. Merkezi ve yerel idarelerin kır-kent ayrımı ve bölge ve kırsal planlama politika, yaklaşım ve uygulamalarında eksiklikler mevcuttur. Başta büyük şehir belediyeleri olmak üzere, kamu idare sisteminde ve yerel yönetim yetki alanlarında ve hizmet içeriklerinde yapılan değişikliklerle kentlerin özgün kimliğini oluşturan öge ve özelliklerin tespiti ve korunmasına dair zafiyet desteklenmiştir. Kültürel, doğal, coğrafi, sosyal yapının sürekli zarar görmesine bağlı olarak süreçteki tahribat geri döndürülemez bir noktaya gelmiştir.

Siyasi idarenin politik görüşlerini ve çıkarlarını içeren mekân algısını topluma artan dayatması topluma kanıksatılmıştır. Bu kapsamda parsel bazlı kentsel dönüşüm uygulamaları, yakılan orman alanlarında oluşan konut veya turizm tesis yapıları, çevreye zararlı maden sahaları ve taş ocakları, HES'ler, havalimanları, limanlar ve benzeri örneklerden bahsedilebilir.

Mekânın tüketim odaklı (yeniden) üretiminin kentin kimliğine etkileri; Başkent Ankara'nın kentsel kimliğin oluşum ve dönüşüm sürecinde izlenebilmektedir.

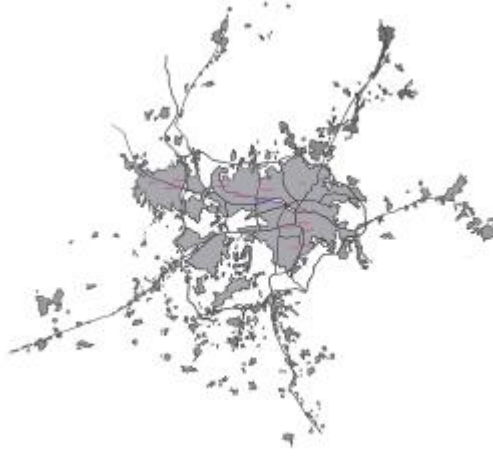
3.3. Kentsel Mekânın (Yeniden) Üretimi ve Başkent Ankara

Özelleştirme ve özelleşme yöntemleriyle desteklenen piyasa yönelimli planlama yaklaşımlarıyla mekânın (yeniden) üretimi; kentin çeperindeki veya geçiş bölgelerindeki kamu ve KİT yapı ve arazilerinin özel sektöre devri yanı sıra, sokak, avlu, çarşı ve meydan gibi geleneksel kentleşme öğelerinin oluşumu ile ilişkilidir. Kamu ve KİT yapı ve arazilerinin, özelleştirme ve özelleşmenin öznesi haline getirilmesi ve devri; yatırım maliyetini azaltan düşük arazi bedelleri, kentsel konumları, potansiyel imar hakları ve yatırımcısına yarattığı kentsel rant ile emlak piyasalarında sunduğu ayrıcalıklı konum nedeniyle istenilmektedir. Yapı ve araziler, piyasada alınıp satılabilir ve üzerinde ticaret ve konut alanları yaratılabilir birer "meta (piyasa malı)" dır. Sermayedar, her fırsatı kullanarak, istemlerini gerçekleştirecek imar durumunu talep etmekte ve rant üreten metasını (özel tüketim mekanı veya özel barınma mekanı (özellikle rezidans ve korunaklı konut alanları)) yaratmaktadır. İmar planları veya değişiklikleriyle; doğal bir tekele sahip olma hakkı yanı sıra, arazinin sahiplilik hakları aktarılmaktadır. sermayenin güçlenmesini engelleyen her türlü sorunu aşmak küreselleşmenin en önemli gündemidir (Saçlı, 2022; Eren, 2007; Keskinok; 1997; Keleş, 2001).

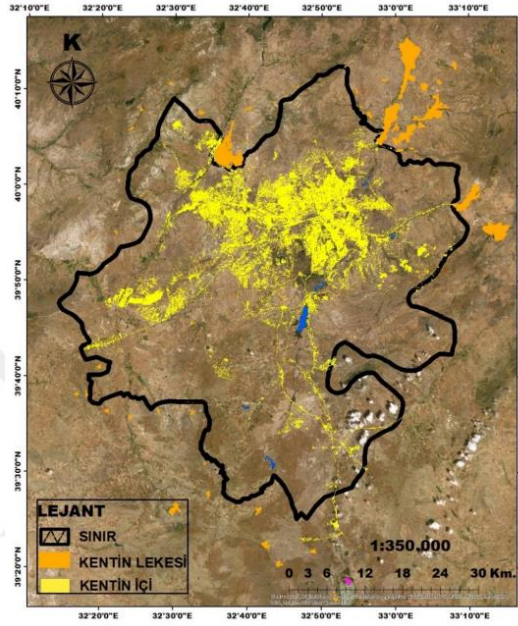
Başkent Ankara özelleştirme ve özelleşme uygulamalarının çeşidiyle kentsel kimliğin en fazla etkilendiği ve kaybıyla diğer kentlere örnek olan bir kenttir. 1980 yılı sonrası makro planlara göre büyüme yetisi kaybettirilmişse de, 2000'li yıllara kadar Türkiye'deki en planlı gelişen kenttir. Son yirmi yılda özelleştirme ve özelleşme uygulamaları nedeniyle sürdürülebilir bir kent ve başkent olma kimliğinden vazgeçilmiş ve insan ölçeği kaybedilmiştir. Kent, hatalı teknik uygulamalar ve arazi kullanım kararları yanı sıra, kentsel afetlerden sürekli şekilde zarar görmekte ve tamir edilemez bir haldedir.

Başkent olduğu 1923 tarihinden 2020'li yıllara kadar kentin kimliğini; kamu kurum ve kuruluşlarının hizmet yapıları ile KİT'lerin mekânsal yoğunlaşması belirlemekte idi. Asker, memur ve öğrenci kenti olarak da tanımlanan kent, Washington D.C. ve New York arasındaki tezatlık benzeri bir tezatlığı, İstanbul ile sürdürmüş, ancak hiçbir zaman İstanbul'a rakip olamamıştır. Sanayi yapılanması ise, 1990'lı yıllardan sonra güçlenmiştir.

1980'li yıllarda kent merkezindeki yoğunlaşma, 1985 yılından itibaren, kentin kuzeybatı yanı sıra, Ankara Metropoliten Nazım Plan Bürosu (AMNPB) öngörülerine aykırı olarak (Bknz. AMNPB, 1982) batı koridoruna (Eskişehir yolu) yayılmıştır. Bu tarihten sonra kent; bizzat Ankara Büyük Şehir Belediyesi (ABŞB)'nce onanan imar planı değişiklikleri yoluyla, ana ulaşım yolları boyunca yağ lekeli şeklinde büyümeye başlamıştır. (Şekil 2a, 2b ve Şekil 3).

Şekil 2. Ankara, yerleşik ve yerleşime açılmış alanlar. 2007. Ölçeksiz. (Eren, 2007, s.176),

Şekil 3. Ankara Kent Lekesi, 2021 (Ajiboye, 2021).

Yapısal planların uygulama sürecinde; plan hedefleri gerçekleştirilemediğinden, özel yatırımlar, yetersiz planlı kentsel alan ve altyapı sunumuna bağlı olarak, yapısal planların kararlarına aykırı veya plan sınırları dışında gelişmiştir (ABŞB, 1987). 1990 yılından itibaren, kentin ve merkezlerinin gelişimi tamamen piyasa güçlerine bırakılan kent (Altaban, 2004; Eren, 2007), 2000 yılından sonra, Ankara Büyükşehir Belediyesi'nin belirsiz, kamuya açıklanmayan ve mesleki olarak tartışıl(a)mayan mikro ve makro plan kararlarıyla yönlendirilmeye devam edilmiştir (Eren, 2007; Ajiboye, 2021). Kamu yatırımları ise, arazi sıkıntısı ve merkezdeki yüksek emlak değerleri nedeniyle, kentin çeperine kontrolsüz dağılmıştır. Bu gelişmeler; hiçbir siyasi yapı farkı gözetmeden tüm kentlerdeki genel geçer ilişki sistematiği haline gelmiştir.

Ajiboye (2021), Ankara kentinde 2000 yılından itibaren MİA ve çoklu çekirdek modeli gelişmesi görüldüğünü belirtmektedir. Ankara, 1990 yılı sonrasında karma tip bir büyüme tipolojilerine sahiptir. Kentte kurbağa sıçraması yoluyla oluşan kümelenmiş dallar, genişleme, izole büyüme tipolojileriyle tanımlı kent genelinde yağ lekeleri büyüme oluşmuştur.

Artan plansız çok merkezlilik, Ankara merkezinin Günay, Erkal ve Kıray (2005, s.35) tarafından ortaya konulan ikili yapısını güçlendirmiş ve yapısal planlarla öngörülmemiş farklı alt merkezler oluşmuştur. Bilinmelidir ki, piyasa güçlerinin önemli bir kısmını oluşturan yüksek gelir grupları; Ankara kent merkezinin tarihsel gelişim sürecinde, kent merkezlerini veya alt merkezleri tanımlamıştır. 1995 yılı sonrasında kentin Kızılay ve Ulus ana merkezlerinde perakendecilik sektörü zayıflamış, Akköprü, Çayyolu, Atakule, Oran, Konutkent, Batıkent ve Eryaman gibi alt merkezler de ise, alışveriş merkezleri

yoğunlaşması artmıştır. Bazı alışveriş merkezlerinin alt merkez niteliği kazandığı ya da bulunduğu yeri bu yönde geliştirdiği belirtilebilir.

2005 yılı sonrasında başlayan kentsel dönüşüm süreci, Amerikan kent tarihinin 1950–64 yılları arasında yaşadığı ve Fainstein ve Fainstein (1985) tarafından “Yönlendirici Dönem” olarak adlandırılan dönemle aynı özellikleri göstermektedir. Dönemim sonrasında, 1970’lili yıllarda Amerika’da; devlet görevlileri, kent merkezlerini dönüştürme araçlarını kurgulamışlardır. Benzer durum Ankara’da, 1970–1973, 1992–1998 ve 2005–2008 dönemlerinde izlenebilmektedir. Diğer taraftan, 2023 Planı uygulama eksikliği ve kontrolsüz kentsel gelişme nedeniyle, kent merkezi ve geçiş bölgeleri özelleşme ve özelleştirme yöntemleriyle piyasa güçlerinin istemleri doğrultusunda gelişimini sürdürmektedir.

Özel barınma alanlarından korunaklı konut alanları (güvenlikli siteler) kentin dokusu içinde, ancak kentten fiziksel ve sosyal anlamda kopuk, kendi içinde yeterliliği ve bütünlüğü olan alanlardır. Keskinok (2012), bu alanların kent bütünlüğünü ve kamusal mekânlardaki birliği olumsuz etkilediğini ifade etmektedir. Yüksek katlı rezidanslarla dikey kentleşme yaratılarak maksimum rant edinimi katlanmaktadır. Dolayısıyla, konut alanlarının mekânın tüketim odaklı yeniden üretiminde bir girdi olduğu ve kentsel kimliğe etki ettiği vurgulanmalıdır.

Sander (2016), Çin’de 1978 reformlarının lüks korunaklı konut alanları yarattığına ve 1990’ların sonunda konut reform politikaları yoluyla konutların özelleştirilmesiyle kamu finanslı konutlar yerine korunaklı konut alanlarında piyasa malı konutların oluştuğuna vurgu yapmaktadır. Benzer durum; Türk kentlerinde, Ankara ve İstanbul öncülüğünde, aynı tarihten itibaren izlenebilmektedir. Bu gelişme; özellikle kentin komşuluk ünitelerinin dokusunun farklılaşmasına ve kentsel büyümenin kimlik öngörülerini yaratımdan uzaklaşmasına neden olmuştur.

Çin örneğinden farklı olarak, Türkiye’de piyasaya sunulacak miktarda özelleştirmeye konu olabilecek kamu konutu bulunmamaktadır. Özelleşme yöntemleriyle benzer bir süreç yaşansa da, bu süreç sonunda gayrimenkul piyasalarınca korunaklı alan veya rezidans üretimleri yapılmaktadır. Konut birimleri kamu arazisinin devri ve dönüşümüyle üretilen mallardır. Bu nedenledir ki, KİT arsa ve arazileri ile kamu hizmet yapı ve kampüsleri; ileride üzerinde tüketim mekânları yapılacak metalar olarak görülmektedir. Bahsi geçen uygulama farkı, Hogan, Punnell, Pow, Permanasari ve Sirat (2012)’in; kentsel mekânın özelleştirilmesinin kentleşme çalışmalarının sorunlu bir alanı olduğunu ve farklı ülkelerdeki kamu malının anlamına göre konunun değiştiğini ve sonuçlarının benzer olmayacağı veya hatalı tahminlere dayanacağı savına uyardır.

2013 yılında Ankara Ahlatlıbel ve 2017 yılında Ankara Belören imar uygulamaları; imar planlarının uygulanması öncesinde, uygulama şartı olarak ABŞB’nin maksatlı bağış (protokol veya Noter satışı) adı altında veya bazı kişilere doğrudan hisse verilmesi suretiyle mülk sahiplerinin arazilerine el konulmasının deneyimlendiği bir süreç başlatılmıştır. Devredilen arsa ve arazilerin belirli bir miktar hissesi karşılığında devredilen üçüncü kişilerin haksız yere imar hakkı sahibi yapılması suretiyle mülk sahiplerinin haraca bağlanması amaçlı uygulama örnekleridir.

Bu uygulamaların ilk örneği; 2006 yılında mülga Bayındırlık ve İskan Bakanlığı Mesken İşleri Daire Başkanlığı tarafından onanan Karapürçekler Feridun Çelik Mahallesi Gecekondu Önleme Bölgesi imar planı ve sonraki süreçtir. Bakanlık çalışanlarına arsa tahsis yapılmış, tapular düzenlenmiş ve tahsisin ardından planın yetkilerinin Altındağ Belediyesi’ne devredilmesi sonra yapılan imar planı ve tapu değişikliği ile çalışanların mülk ve imar hisseleri düşürülmüş, başka kişilerle ve belediyeyle ortak edilmişlerdir. Daha sonrası alan kentsel dönüşüm alanı olarak Toplu Konut İdaresi (TOKİ)’ne devredilmiş ve yapılaşma askıya alınmıştır.

Belören kentsel dönüşüm uygulamasında idarenin kamusal görevi olan imar planı yapımı karşılığında mal sahiplerinin arsasının bir kısmını bedelsiz devrini talep etmesinin haraç niteliğinde olması, özelleşme ve özelleştirme uygulamaları yanı sıra, süreçte kamu gaspının deneyimlenmeye başladığının açık bir göstergesidir. 2010 yılı sonrası kentsel dönüşüm uygulamaları ve özel mülkiyetin boş tarım arazileri üzerinde yayılması da özel mülkiyetin kentte ve kamusal kimlik kaybının nedenidir.

Alanına rezidans yapılmak üzere, İstanbul Hipodromu’nun kapatılması, yüksek maliyetle yapılan ve sitedeki mülk sahiplerine ait olan Bahçeşehir Göleti’nin yıkımı ve sonrasında başka toplum kesimlerine

rezidans yapılarak satışı İstanbul kentindeki paralel mahiyetteki kamu mülklerinin ve alanlarının devri ve dönüşüm örnekleridir. Tarihi yarımada yapıları müdahaleler yanı sıra, kıyı kesiminde verilen imar izinleri sonucu oluşan yüksek katlı rezidans alanları tarihi yarımada kimliğine ve silüetine etki etmiştir.

2010 yılından itibaren Ankara'da Atatürk Orman Çiftliği (AOÇ) alanının çeşitli kullanımlar için parçalanarak dönüşümü ve millî bir varlık olan bu alanda bir büyükelçilik yapısına izin verilmesi, büyük taarruzun yönetildiği tarihi yapıyı da içeren Devlet Meteoroloji İşleri Genel Müdürlüğü yanı sıra, ABŞB EGO Genel Müdürlüğü'nün kurum için rasyonel bir noktada yer alan toplu taşıma hizmet ve depolama alanının rezidans alanına çevrilmesi bu mahiyetteki sayısız uygulamadan sadece birkaçıdır. Şekil 4'te Ankara Şeker Fabrikası ve yakın çevresindeki arazideki mekânsal kurgunun zaman içinde değişimi yer almaktadır. 2015 ve 2019 yılları arasında alan parçalara ayrılarak dönüştürülmüştür. Deprem açısından sakıncalı alüvyon zeminin (fabrika arazisi yanı sıra, arazi çevresindeki alanlarda yer alan sakıncalı dere yataklarının) imara açıldığı vurgulanmalıdır (Yeniçağ, 2018).

Şekil 4. Ankara Şeker Fabrikası ve Yakın Çevresindeki Arazi Kullanımındaki Dönüşüm Google Earth Görüntü, Konum 39°57'28.07"K 32°38'54.01"D Göz Hızı 4,69m.) a. 15.03.2002 tarihli görüntü (üst), b. 11.02.2019 tarihli görüntü (alt)

2018 yılında çıkartılan Cumhuriyet tarihinin 15'inci imar affı ise, kamu düzeni ve kurallarına uyan toplum kesimini bir kez daha rencide etmiş, kurallara uyumu daha isteksiz hale getirmiştir (Alpaslan, 2018). Gasp ve işgal meşrulaşmıştır. Devlet destekli arazi işgal ve kaçak yapılaşma sorunsalı da doğal olarak kronikleşmiştir.

Askeri itaatsizliğin yaşandığı Temmuz 2015 tarihinden sonra ABŞB'nin çeşitli nedenlerden dolayı elde etmek veya girmek istediği askeri alanların bir kısmı Belediyenin eline geçmiş veya müdahalesiyle dönüşüme konu olmuştur. Bu tarihte kamusal kimliğin önemli bileşeni olan kentin makroformu içinde yer alan askeri alanlar ve havaalanlarında imar faaliyetleri başlamıştır.

Bahsi geçen dönüşüm isteminden kent içi kamusal mekânları da etkilemektedir. Fransız Mimar Theo Leveau tarafından 1935 yılında tasarlanan ve 1943 yılında tamamlanan Gençlik Parkı; Cumhuriyet'in modern kentsel planlama ilkelerinden olan "kent parkı" kavramı kapsamında, İncesu Deresi taşkın alanı olan bataklık alüvyon formasyondaki bir zemin üzerine yapılmıştır. Kentin ilk yapısal planlarında merkez bölgesine erişen yeşil aksın sonlandığı ve rekreatif amaçlı, sağlıklı bir çevre kurgulanmıştır. 2010 yılında yeniden düzenlenen park yeşil dokusundan arındırılmış, ticari yapılarla doldurulmuştur. Hazine Müsteşarlığı Varlık Kiralama Anonim Şirketi'ne 24.12.2018 tarihinde devredilerek (Mimarlar Odası, 18.06.2019), özelleşmesinin altyapısı oluşturulmuştur.

2000 yılından itibaren kentin Cumhuriyetin başkenti kimlik öğesini yaratmak adına inşa edilen pek çok bina yıkılmıştır: Havagazı fabrikası, Su süzgeci binası, Etibank binası, İller Bankası Binası (Ulus), Kumrular ikamet sitesi, Marmara Köşkü, Çubuk Barajı gazinosu, Meclis Lojmanları Oran. Saraçoğlu Mahallesi üzerinde önemli baskı yapılarak işlev değişimi yapılmıştır. Kamu arazileri yanı sıra, kullanım ömürleri dahi bitmemiş kamu idari yapıları, tesisleri veya arazileri, özelleşme kapsamında özel sektöre veya işletmeciler piyasası mantığında çalışan TOKİ benzeri yapılara devredilmiştir. Saraçoğlu Mahallesi olarak tanımlanan Kumrular sokaktaki kamu ikamet sitesi özel bir vakfa devredilmek üzere boşaltılmış ve çöküntü alanı haline getirilmiştir. Kentlerin tamamında dikey yapılaşma ve/veya tüketim mekânları ve konut alanları yaratan benzer uygulamalar vardır (Örneğin, Dikmen, Mamak ve Sulukule).

Başkent kimliğinin simgeselliği olan Protokol aksı (Çankaya Cumhurbaşkanlığı köşkü-Havalimanı arası) ile yönetim kompleksine ulaşan kamu aksı (Doğu-Batı aksı (Eskişehir Bulvarı)) yapılanma ilkeleri de 2000 yılından sonra bizzat yerel idare yapılaşma kararlarıyla ve gereği imar planı değişiklikleriyle bozulmuştur. Özel sektör kendi dikey hegemonyasının tescili aksını kamu aksına dik istikamette (Güney-Kuzey aksı (Adana-Samsun karayolu)) yaratmıştır. Bu aksta daha önce yer alan pek çok kamu kurumu ve yapısı da İstanbul'a kaydırılmıştır (Vakıfbank, Halkbank Genel Müdürlükleri gibi). Dolayısıyla, Lörcher (1924-1931) ve Jahnsen (1928) planlarının merkezi kamu kompleksine ulaşan aks ile yaratılan başkent kimliğini oluşturan gücü ortadan kaldırmıştır. (Şekil 5).

Şekil 5. Ankara Kamu Kompleksine ve Merkeze Ulaşan Aks (Eskişehir Bulvarı) ve Samsun-Adana yolunda yükselen özel sektör aksı a. Yazarın Çekimi (2014) ve b. Yazarın Çekimi (2023)

Eskişehir aksındaki kamu kurum ve kuruluşlarına ait alanlar ise, özelleşme yoluyla özel sektöre satılmış, bulvara cepheli kamu kurumları bu alanlardan dışlanmış veya ikinci paralele kaymıştır. Kamu hizmet birimleri aynı alanda özel sektörün yapılarında kiracı konumuna düşmüşlerdir. Bu durum; kamu erkinin kendi kimlik ve sembolizmde kayıp yaratmıştır. Temel kamu hizmet birimleri olan adalet ve sağlık yapıları; insanların kamu hizmetlerine erişim ve etkinliği düşünülmeden ve sağlıksız mega yapılar içine alınmıştır. Bu yapılar, kent merkezlerinden uzak, erişilebilirliği düşük alanlarda konumlanmıştır.

4. Sonuç ve Öneriler

Cumhuriyetin simgeselliği ve varlığı olan kamu ve KİT'lerin hizmet ve üretim mekânlar ile yapı, bina, arsa ve arazileri; bir ulusun ortak yaşam kültürü ile modern mimarisi ve kentsel planlamasının yansımasıdır. Bir devletin inşası amaçlı kentte konumlanan mekânlar; devletin ve kamu gücünün simgeselliği, toplumsal süreklilik ve ortak geleceğin anlatımını içeren toplumsal imgelerdir. Toplumun farklılaşan üretim ve kültürel ilişkilerinin neden olduğu değişimler; kamusal kimliği de doğrudan etkilediğinden, kentin kamusal varlıklarındaki azalma, kamusal kimliğin kaybı anlamına gelmektedir. Ayrıca, modernist bakış açısında totaliter ve baskıcı olarak kabul edilmeyen mekânların, yapıların ve dokuların, mevcut bakış açısıyla değerlendirilmesi ve özelleştirme ve özelleşmeye konu edilme gerekçesi oluşturulması yerinde değildir.

Bugün, kentsel kimliğin yeni anlamı ideolojiktir. Özelleştirme ve özelleşme uygulamalarının bir arada deneyimlenmesi neticesinde; kentsel gelişme kontrolsüz ve kurlsız bir hal almıştır. Kentsel kimliği yaratma veya sürdürme öngörüsü de ortadan kalkmıştır.

Kentsel kimlik sorunsalının bir diğer nedeni; sermayedarın istemidir. Sermayedar, kentsel kimliğin dönüşümündeki yeni mekânsal ve toplumsal belirleyicidir. Süreç dâhilinde kamu ve KİT yapı ve arazileri, sermayedarın istemleri doğrultusunda ve/veya idarecinin istemlerini gerçekleştirmeye yönelik piyasa yönelimli planlama yaklaşımlarıyla dönüşürken, kentsel mekân (yeniden) üretilmektedir. Her tür ve ölçekli kamu varlığı işgalin kaynağı ve haksız kazanç temin ve rantı maksimize etmek için hedeftedir. Devlet hizmetinin gereği kurum ve tesislerin yer seçim ilkeleri dahi, bizatihi merkezi ve yerel idareciler vasıtasıyla, özel sektörün kararına bırakılmıştır. Dolayısıyla, sermayedarın istemlerini yerine getirecek parlamenter sistem temsilcileri, karar verici idareciler, şehir plancıları ve kamu teknik görevlileri yönetimlere getirilmektedir.

Süreçte; piyasa eleştirel planlama yaklaşımları (Altaban, 2004) yanı sıra, Cumhuriyet kimliği ve kamu yararını savunan kamu görevlileri de dışlanmıştır. İdareciler ve görevliler, sermayedardan sağladığı

fayda üzerinden kişisel ve/veya kurumsal fayda ve çıkarını maksimize ettiğinden, Eren (2007)'inde belirttiği gibi, kapsamlı ve akılcı kentsel planlama yapılmamaktadır. Shatkin (2008)'in güneydoğu Asya için bahsini ettiği planlamanın özelleştirilmesi durumu, Türkiye'de de geçerlidir ve kentleşme sürecindeki özelleştirme ve özelleşme kaynaklı görünmez girdidir. Kamu adına denetim de uygulanmamaktadır. Kent adına karar verenler, tüm kentlilerin ortak evine (Yırtıcı, 2018) müdahale ettiklerini unutmaktadır.

Belirtilen kabul, algı ve yaklaşımlar; 17'nci yüzyılda gelişen laissez-faire yaklaşımın, sınırsız halinin, Türkiye'de deneyimlenmesi durumudur. Bu durum; kentsel kimliğin oluşumunu da engellemektedir. Kamu adına karar vericinin veya sermayedarın müdahale sınırlarının belirlenmesi üzerinden kimliğe kamu erkinin müdahale sınırlarının tespiti önem kazanmaktadır.

Kamu ve KİT yapı, bina, arsa ve arazilerinin özelleşme ve özelleştirme uygulamaları özel sektöre rant yaratma veya rantını maksimize etme amaçlıdır ve uygulamalar öncesi, sırası ve sonrasında imar planı değişiklikleriyle kente, kentsel planlara ve kent kimliğine aykırı farklı kentsel kullanımlar yaratılmaktadır. Özelleştirme uygulamalarının yaygınlaştırılması ve özelleşme uygulamalarına müdahale edilmemesi sonucunda devletin ve (rasyonel ve kapsamlı) kentsel planlamanın, mekânın (yeniden) üretimindeki Keskinok (1997)'un bahsini ettiği "düzenleyici" ve "yönlendirici" rolü yok olmuştur. İmar planları; plansız gelişme, parçacı ve bütünselliğe aykırı istemleri yerine getirme aracı halini aldığından (Eren, 2007), planların kentin kimliğinin öznesi olan kamu yararı amaçlı kamu hizmet ve üretim mekânı yaratmadaki anlamı yitirilmiştir.

Disiplin alanlarındaki değerlendirme eksikliği, bu uygulamaları kentleşme sürecinde edilgen konumda tutmaktadır. Söz konusu yöntemler, kentsel kimlik kaybının temel nedenleri olduğundan, şehir planlama disiplini açısından kentsel kimliğin tanımlanmasında aktif bir girdi olarak kabulü anlamlıdır.

Kentlerin rasyonel planlanması ve yönetimi kamu idaresinin kamu yararı açısından asli görevidir. Kamu erki, kentsel kimliği belirlemekten, sürdürülebilir kılmaktan, savunmaktan ve gereği mevzuatı uygulamaktan sorumludur. Çünkü kentsel girdiler, mekânsal bir kimlik yanı sıra, toplumun yaşam biçimini belirlemektedir. Kamu idaresi ve piyasa kurumu, bu oluşuma engel olacak her türlü rasyonel düzenleyici yaklaşımı reddetmesi nedeniyle, kimliksiz ve yaşanmaz bir kent yaratmanın ötesinde, kamusal meşruiyetini ve güvenilirliğini zedelemektedir.

Türkiye'nin, özellikle 1950'li yıllardan itibaren artan oranda deneyimlediği mülk ve mülkiyetin değişim ve dönüşüm süreci, kent kimliğinin de değişim ve dönüşüm sürecidir. Kentlerin disiplinsiz gelişimi (Ulu ve Karakoç, 2004, s.61), üst ölçekli yapısal planlara aykırılıklar (Altaban, 2004) ile kentsel değerlerin koruma gereksinimlerinin göz ardı edilmesi durumunu oluşturmaktadır. Devlet erki başkent kimliğindeki kaybı önlemediğinden, yönetme veya yönlendirme yönünde bir istemi bulunmadığından veya bu yöndeki piyasa lehine veya belirli toplum kesimleri lehine müdahalelere kamu yararı adına karşı durmadığından, devletin güç ve kontrol sorunsalının olduğu düşünülebilir.

Mevcut durum Cumhuriyetin başkent Ankara'sının kimliği değildir. Ankara kentini başkent yapan aks, doku ve yapılar, ölçek ilişkileri, bölgeler (zonlar) ve arazi kullanım ilkelerinin varlığından bahsedilemez. Kamu kurumlarının merkez konumlarının değiştirilmesi yoluyla da mekânsal kurgusu bozulmuştur. Başkenti yaratmayı amaçlayan mekânsal planlar ve mimari özellikler uygulanmamış, kimliği tanımlayan tüm yapı ve plan ilke ve kararları kaldırılmış, kamu saygınlığı düşünülmeden merkezi idare birimlerine hizmet binaları kiralanarak özellikle kentin merkezindeki yapı, bina, arsalar ile çeperindeki kamu arazileri gayrimenkul piyasasına sunulmuştur.

Kentsel mekânın (yeniden) üretimi sonucunda; tek, özgün ve sürdürülebilir bir kent kimliğinden de bahsedilemez. Kentteki tüketim mekânlarındaki parsel bazlı olarak yapılan imar planları veya değişikliklerindeki artış ya da mevcut alanların bu yöndeki evrilmesi, yoğun, kırılğan ve parçalı kentleşme yanı sıra, Cumhuriyet kentinde bir kimliksizlik hali yaratılmıştır.

Özelleştirme ve özelleşme süreçlerinde Ankara kent kimliğine artı değer katmaktaki eksiklik, kamu erkinin bir dar görüşlülüğüdür ve başkent kimliği yanı sıra, tüm Türk kentlerinin ortak kimlik yazgısını betimlemektedir. Vurgulamak gerekir ki, söz konusu yöntemlerle müdahale edilen kent bir başkenttir ve Cumhuriyet'in Ankara'sıdır. Makroformu kaybedilen, başkent niteliği yok edilen, doku, ölçek, ilişkiler

sistematikliği ve mimarisini kaybeden bir kentin kent kimliğini korumasından bahsedilemez. Başkent Ankara'nın idarecileri, bir başkent kimliği oluşturmaktan ve bu anlamda farklı kentlere örnek olmaktan uzaktır.

Parça ve bütün arasındaki diyalektik ilişki zarar gördüğünden, yeni oluşan bütün; farklı bir ilişki sistemine sahip eklenmiş parçalar bütünüdür. Aralarında bir ilişki kurulamadığından, bu durum, Güven (2015)'in tanımladığı postmodern bir parçalı ve muğlak kimlik oluşumundan öte bir kimliksizlik halidir. Rekabet edebilirlik için bazı kimlik sınırlarının netleşmesi, çeşitlenmesi ve korunması veya kimliğin çok sayıda biçim altında oluşan ve birleşen bir dizi kimliklenme üzerinden farklı bir biçim de ortaya çıkması gerekirken, her türlü ölçekteki Türk kentinde aynı biçim, doku ve karmaşa hali oluşmaktadır. Kimliksiz kentler, günümüz kentlerinin fiziki imkânlarındaki çelişkiyi, yozlaşmayı ve kişiliksizliği açıklamaktadır. Dahası, mevcut kentsel kimlik yok edilirken, yeni bir kimlik tanımlama endişesi hedefte değildir.

Gerekçeleri ne olursa olsun, kente yapılan her tür ve ölçekli müdahale; bireyi ve kimliğe dair ilişki ve değerler sistemini değiştirmektedir. Müdahalelerin herhangi bir kentsel program, plan dâhilinde olmaması veya önceki öngörülerini dikkate almaması, var olan kimliğin rastlantısal ve bilinçsiz olarak üretildiğini göstermektedir. Bu noktada kaybeden kent ve kentlidir.

Özelleştirme ve özelleşme benzeri uygulamaların sürekli olacağı düşünüldüğünde; kentsel gelişmenin kimlik duyarlı planlama ve şehirleşme esas, ilke ve öğelerin gereğince savunulabilmesi için, bu müdahalelerin edilgen konumu olmaması gerektiği ve bir müdahale alanı olduğu kabul edilmelidir. Bu bağlamda; kentleşme kültürünün vazgeçilmez öğeleri ve mekânsal kimlik özellikleri, ortak bir kabulle ve ivedilikle, ortaya konulmalıdır. Aksi halde, kentsel kimliği yok eden ve devlet erki ile kamu gücünü zafiyete uğratan mekânın (yeniden) üretim süreci, bilinçsiz sermayedara ve kamu idarecisine bağımlılığını artıran bir biçimde sürdürecektir.

Bu doğrultuda; piyasa kurumunun ve kamu idaresinin, başta kendi meşruiyeti için kentsel kimlik öğeleri ve niteliklerinin belirlenmesi gerekmektedir. Bu olguya ek olarak, piyasa eleştirel planlamadan uzaklaşmayan, kentsel kimliği değiştirmeyecek ve mekân ve bireyi yapılandıracak eylemlerde bulunması önerilmektedir. Kentleşmeye, kentin makroformuna ve kentsel kimliğe etkiye hassas olmak piyasa kurumunun kendi meşruiyeti için doğrudan hedefi olmalıdır. Kamu idaresi; söz konusu dengeyi gözetme görevini hem piyasa hem de planlama kurumu için yerine getirmesi gerektiği değerlendirilmektedir.

2000'li yıllarda başlayan yabancıya mülk satışlarının; 2015 yılından itibaren yabancı ülkelere gelen göçlerle teşvik edilmesi, mevcut toplumun yaşadığı mekânın kimliği sorunsalının kapsamının toplumsal yapının dönüşüm ve yok edilmesi çabasına evrildiğini göstermektedir. Bu durumda çok parçalı bir toplumda ortak mutabakat sorunsalından bahsedilebilir. Mevcut kimliksizlik halinde, kentsel kimliğin toplumsal ortak kültürü yansıtmaması ve aidiyet hissini oluşturmaması açısından, bu aşamada cevaplandırılması gereken soru; bu makalede yer alan tespit ve önermeler doğrultusunda, kentsel kimliğin edilgen girdisinin hangi özgün unsur, insan topluluğu ve özelliklere göre nasıl tanımlanması gerektiği ve aktif olarak kim tarafından dikkate alınarak kimliğin sürdürülebileceğidir.

Teşekkür ve Bilgi Notu

Makalede ulusal ve uluslararası araştırma ve yayın etiğine uyulmuştur. Çalışmada etik kurul izni gerekmemiştir.

Yazar Katkısı ve Çıkar Çatışması Beyan Bilgisi

Makale tek yazarlı olup, çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Kaynaklar

Ajiboye, J. O. (2021). *Kentsel büyüme kontrol ve yönetim mekanizmalarının morfolojik analizi: Abuja, Amsterdam ve Ankara örnekleri* (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi). Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Şehir ve Bölge Planlama Ana Bilim Dalı.

- Akkoç, Y.S. (2018). Kentsel Dönüşüm Projelerinin Kent Kimliğine Etkileri, *Çağdaş Yerel Yönetimler*, 27(1), 23-51.
- Altaban, Ö. (2004). Ankara Metropolitan Alan Planlama Deneyimi: 1970–1984 Nazım Plan Bürosunun Kuruluşu, Örgüt Yapısı, Planlama Yaklaşımı ve Sorunlar, *Planlama*, 4, 32-39.
- Ankara Büyükşehir Belediyesi (ABŞB). (1987). *Ankara 1985’den 2015’e*, ODTÜ Şehir ve Bölge Planlama Bölümü Çalışma Grubu, ABŞB EGO Genel Müdürlüğü.
- Ankara Metropolitan Nazım Planlama Bürosu (AMNPB). (1982). *1990 Ankara Nazım Planı Raporu*, Ankara.
- Arbak Erdem, A. Ş. (2005). *An Analysis On the Transformation Of Urban Identity: Case Study Of Bodrum*. (Unpublished Ph.D. Dissertation). METU Department of City and Regional Planning, July, Ankara.
- Bauman, Z. (2005). *Bireyselleşmiş Toplum* (Çev. Y. Alogan), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Bettencourt, L. M. A.; Lobo, J., Helbing, D., Kühnert, C. and West, G. B. (2007). Growth, innovation, scaling, and the pace of life in cities, *National Academy Sciences*, 104, 7301-7306.
- Bilsel, G. (2002). Kent Kültürü-Kültürel Süreklilik-Kimlik Sorunsalı ve Yaşanılabilir Kentsel Mekân Kavramı Üzerine, *Kentleşme ve Yerel Yönetimler Sempozyumu Bildirileri*, Adana Kent Konseyi Yerel Gündem 21, Yayın No: 5, Adana.
- Çöl, Ş. (1998). *Kentlerimizde Kimlik Sorunu ve Günümüz Kentlerinin Kimlik Derecesini Ölçmek İçin Bir Yöntem Denemesi* (Basılmamış Doktora Tezi), Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Demirsoy, M. S. (2006). *Kentsel Dönüşüm Projelerinin Kent Kimliği Üzerindeki Etkisi* (Basılmamış Kentsel Tasarım Yüksek Lisans Tezi), Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Şehir ve Bölge Planlama Anabilim Dalı.
- Ege Postası, İbrahim Alpaslan, (Alpaslan, 2018) Erişim Adresi (07.06.2018): <http://m.egepostasi.com/default.asp?page=haber&haberid=189008> [Erişim tarihi:04.06.2019]
- Eren, Ş. G. (2007). *Impacts of Privatization on Urban Planning: The Turkish Case (Ankara)*, (Unpublished Ph.D. Dissertation), METU Department of City and Regional Planning, July, Ankara.
- Eren, Ş. G. (2009). Ankara’da bir Kamu Arazisinin Özelleştirilmesi Değişen Kentsel Mekânın (Yeniden) Üretim Süreci ve Kentsel Kimlik, *Mimarlar Odası Bülteni*.
- Ersoy, M. ve Keskinok, H. Ç. (1997). Küreselleşme ve Yerelleşme, *Ada Kentliyim*. 3(9), Şubat-Mayıs 1997/1.
- Facebook, Eski Ankara Resimleri Meraklıları Platformu. Erişim Adresi (20.06.2019): Facebook.com
- Fainstein, N. I. ve Fainstein, S. S. (1985). Is State Planning Necessary for Capital? The US Case, *International Journal of Urban and Regional Research*, 9 (4), 485–507.
- Güleç Solak, S. (2017). Mekân-Kimlik Etkileşimi: Kavramsal ve Kuramsal Bir Bakış, *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 6(1). 13-37. ISSN: 1624-7215.
- Günay, B., Erkal, F. ve Kırıl, Ö. (2005). Ulus Tarihi Kent Merkezi Koruma Islah İmar Planı: 1986–2006 Koruma Planından YENİLEME Planına, *Planlama*, 4, 34–49.
- Gür, Ş. Ö. (2009). Dönüşen Topraklarda Kent Kimliği, *Dosya Ankara, Kent kimliği mekansal-kültürel değişim*. 12-15.
- Güven, S. (2015). Postmodern kimliklerin kurulumu. *Selçuk İletişim*, 9 (1), 266-286. <https://doi.org/10.18094/si.33671>.
- Güvenç, B. (2000). *Türk Kimliği*, Remzi Kitabevi Yayınları, İstanbul.

- Hogan, T., Bunnell, T., Pow, C., Permanasari, E. ve Sirat, M. (2012). Asian urbanisms and the privatization of cities, *Cities*, 29, 59-63.
- İncedere, L. (2022). Kentsel mekânda ayrışma: Mahalle ölçeğinde bir inceleme-İzmir Örneği. *Türk Coğrafya Dergisi*, (81), 127-140. <https://doi.org/10.17211/tcd.1187112>.
- Karaduman, S. (2010). Modernizmden Postmodernizme Kimliğin Yapısal Dönüşümü, *Journal of Yaşar University*, 17(5), 2886-2899.
- Kaymaz, I. (2013). Urban Landscapes and Identity. *Advances in Landscape Architecture*, 739-760.
- Keleş, R. (2001). Küreselleşme ve yerel yönetimler. *Cevat Geray'a Armağan*. No:25 (ss. 563-574). Ankara: Mülkiyeliler Birliği Yayınları.
- Kellner, D. (1995). *Media Culture: Cultural Studies, Identity and Politics, Between the Modern and the Postmodern*. London: Routledge.
- Keskinok, H. Ç. (1997). *State and the (Re) Production of Urban Space*, METU Faculty of Architecture Press, Ankara.
- Keskinok, H. Ç. (2012). Kentlerde Kamusal Mekânların Üretilmesi Sorunu: Bağlamını Yitiren Kentler. *Mimarlık*, 364, Mart-Nisan. TMMOB Mimarlar Odası yayını. 8-9.
- Keskinok, H. Ç. ve Ersoy, M. (Ed.) (2000). *Mekân Planlama ve Yargı Denetimi*, Ruşen Keleş, H. Çağatay Keskinok, Melih Ersoy, Belma Tekinbaş, Baykan Günay, Emre Madran, Tarık Şengül, Yargı Yayınevi, (s. 336-349), Ankara, Ekim.
- Kıray, M., (1998). Gecekondu: Azgelişmiş Ülkelerde Hızla Toprakdan Kopma ve Kentle Bütünleşememe, *Kentleşme Yazıları*, İstanbul. Bağlam Yayınları. 90-104.
- Kurt, N. (2011). Kent Hizmetlerinin Geleceğinde Kentsel Sorumluluklar ve Kent Kültürünün Geliştirilmesi Stratejileri, *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 9(2), 263-278.
- Lang, J. (1987). *Creating Architectural Theory, The Role of the Behavioral Science in Environment Design*, Van Nostrand Reinhold Company, New York.
- Lefebvre, H. (1996). *The Production of Space*, Blackwell Publications, Oxford.
- Lozano, E. E. (1990). *Community design and the culture of cities: The crossroad and the wall*. Cambridge University Press.
- Lynch, K. (1984). *Good City Form*. Cambridge, Mass.: MIT Press.
- Mimarlar Odası. (2019). Erişim Adresi (18. 06. 2019): <http://www.mimarlarodasiankara.org/index.php?Did=10159>
- Oktay, D. (2002). The quest for urban identity in the changing context of the city, Northern Cyprus, *Cities*, 19 (4), 261-271.
- Oktay, D. (2011). Kent Kimliğine Bütüncül Bir Bakış, *İdealkent*, 3, Mayıs, 8-19. ISSN: 1307-9905
- Özer, B. (1993), *Kültür, Sanat, Mimarlık*, Yem Yayın. İstanbul.
- Polat, İ. (1976). Kentsel Dönüşümün "İktidar" Kritiği, *Tüm Bel-Sen*, Bülten. Ekim/Kasım, 22.
- Relph, E. C. (1976). *Place and Placelessness*. London: Pion.
- Saçlı, A. (2022). Küreselleşmenin Mekânsal Etkileri ve Kent Kimliği, *İdealkent*, 37(13), 3, 2108-2128.
- Salıcı, A., Altunkasa, M.F. ve Karcioğlu, N. (2012). Tarihi Kent Kimliğinin Canlandırılmasında Kentsel Dönüşümün Etkisi: Antakya Kenti Örneği. Altıncı Oturum. *Arazi Yönetimi Günleri Bildiriler Kitabı*. 16-17 Kasım 2012. Harita ve Kadastro Mühendisleri İstanbul Şubesi. 120-125.
- Sander, M. (2016). Shanghai Suburbia: Expatriate teenagers' age-specific experiences of gated community living, *City, Culture and Society*, 7, 237-244.

- Schubert, D. (2019). Cities and plans—the past defines the future. *Planning Perspectives*, 34 (1), 3–23. <https://doi.org/10.1080/02665433.2018.1541758>
- Shatkin, G. (2008). The City and the Bottom Line: Urban Megaprojects and the Privatization of Planning in Southeast Asia, *Environment and Planning A: Economy and Space*. 40. February, 383-401.
- Sirel, A. (2005). Tarihi Kentlerde Kimlik Sorunu: Edirne Örneği, *I. Uluslararası Mimar Sinan Sempozyumu: Mimar Sinan ve Tarihsel Kimlik*, 11–12 Nisan, Trakya Üniversitesi Mühendislik-Mimarlık Fakültesi, Edirne.
- Staticflickr, (2019). Ankara Altındağ Bentderesi, Erişim Adresi (20.06.2019): https://live.staticflickr.com/4140/4857314473_3b19c36968_b.jpg
- Tankut, G., Acar, E., Şenyapılı, Ö. ve Soysalan, M. (1996). Kent Kimliği, Açık Oturum. *Ada Kentliyim*, 6, Haziran-Ağustos, 50-63.
- Tekeli, İ. (1987). Kent Toprağında Mülkiyet Dağılımı ve El Değiştirme Süreçleri, *Ankara 1985'den 2015'e. ABŞB EGO Genel Müdürlüğü*, 87–104.
- Topçu (Deniz), K. (2011). Kent kimliği üzerine bir araştırma: Konya örneği. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 8 (2), 1048-1072.
- Topçu, M. (2018). Kentsel Yenileme Projeleri ile Değişen Mekânsal Kimlik; Konya Örneği. “*DeğişKent” Değişen Kent, Mekân ve Biçim Türkiye Kentsel Morfoloji Araştırma Ağı II. Kentsel Morfoloji Sempozyumu*, ISBN: 978-605-80820-1-4
- Uçkaç, L. (2006). *Kentsel Tasarımın Kent Kimliği Üzerine Etkileri: Keçiören Örneği* (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, 145. Ankara.
- Ulu, A. ve Karakoç, İ. (2004). Kentsel Değişimin Kent Kimliğine Etkisi, *Planlama*, 3, 59-66.
- Varol, S. F. (2014). Medyada Yer Alan Temsillerin Kimliklenme Sürecindeki Rolü, *The Journal of Academic Social Science Studies*, 26, Summer II., 301-313. Doi number: <http://dx.doi.org/10.9761/JASSS2398>
- Woodward, K. (2004). Questioning Identity. *Gender, Class, Nation*, 13-50.
- Yeni Çağ Gazetesi. (2019). Yeni Çağ Gazetesi, Erişim Adresi (24.05.2019): <https://www.yenicaggazetesi.com.tr/seker-fabrikalarinda-skandal-satis-192077h.htm>
- Yırtıcı, H. (2018). Gazete Duvar, (Hakkı Yırtıcı). Erişim Adresi (04.06.2019): <https://www.gazeteduvar.com.tr/Ortak-Ev/>, 09.05.2018
- Zeybek, O. (2017). Kitsch urban landscapes. *Inonu University Journal of Art and Design İnönü Üniversitesi Sanat ve Tasarım Dergisi*. 7(16), 96-111. ISSN: 1309-9876, e-ISSN: 1309-9884

Passive Determinant of Urban Identity: De Jure-Privatization and De Facto-Privatization Practices in Ankara

Summary

The transfers and transformations of public or private property and ownership constitute a direct intervention into space and shape the symbolism of identity in both space and society (Eren, 2009). Throughout history, the continuous cycle of transfer and transformation between private and public property has created structures and spaces that have defined the style of the city and the way of life of civilizations. While these transfers and transformations describe the formation of identity, including physical, socio-economic, and psychological inputs, their relationship with and impact on urban identity have been kept in a passive position within the discipline.

Interventions in urban space directly impact the physical structure, city life, and consequently urban identity. This impact can be observed at various levels, from public space design to individual design. The components of the city are interconnected, and interventions that separate them from each other create isolated spaces, detached from the urban system, or redirect this system differently (Incedere, 2022). This phenomenon signifies a change or disruption of urban identity.

Today, Turkish cities are far from preserving the existing traditional and historical urban fabric and relationships and creating a unique or universally applicable identity for the city or all cities. One of the main reasons for this is the fragmented (re)production of space through the processes of *de jure-privatization* and *de facto-privatization* in the urbanization process. These are distinct phenomena. "*de facto-privatization*" refers to the transfer of public structures, land, and land anywhere and at any time to the private sector through various methods. Although public property has become the subject of privatization, the meaning of this transformation has evolved over the past 40 years. The new meaning is the implementation of "*de jure-privatization*" carried out under a specific law.

Urban Identity is a concept that has been widely studied in various disciplines. The definition and discussion of this concept can be conducted in conjunction with physical, historical, socio-economic, and cultural components. *de jure-privatization* and *de facto-privatization* practices have created a fundamental rupture in the formation and evolution of cities in Turkey. Despite the impact of this rupture on the identity of cities, the relationship of this input to urban identity has not been considered or examined by relevant disciplines. The passive position and diversity of this input hinder the perception of its effect.

The phrase "Passive Determinant of Urban Identity" suggests that there are elements or factors that contribute to shaping the identity of a city but do so in a passive or secondary role. These factors may not actively define or influence the urban identity but play a background or supporting role in its formation. Passive determinants of urban identity could include historical heritage, physical infrastructure, geographical location, and other characteristics that, while significant, are not the primary drivers of a city's identity. They are elements that provide a backdrop or context within which urban identity develops and evolves.

This article focuses on the issue of urban identity in the context of *de jure-privatization* and *de facto-privatization* practices as determining factors through which the (re)production of space impacts urban identity in terms of sustainability. The research is related to the concept of urban identity. The article aims to determine the reasons behind the failure of urban identity formation or evolution and to create awareness regarding the formation and interaction of the identities of other cities, considering the erosion of the capital's identity. The goal of this article is to create awareness regarding the erosion of urban identity due to the current status of the capital's identity.

Within the scope of the article, first, the conceptual framework of urban identity is presented. The scope of urban identity and how it is formed and transformed will be discussed, followed by the evolution of identity perception in Turkish urbanization and how urban identity changes in the context of the reproduction of space. This transmission is also seen as important for making cities sustainable.

In the conceptual framework, urban identity, *de jure-privatization* and *de facto-privatization* concepts are addressed. In the subsequent section, the effects of the mentioned globalization-induced or strengthened practices on the city of Ankara are described. In conclusion, a critical evaluation of the relationship between *de jure-privatization*, *de facto-privatization* and urban identity, which is passive for cities, is conducted. The role of these practices in the transformation of urban identity is also assessed.

These sections are likely to provide a comprehensive analysis of the issues related to urban identity, with a particular focus on the impact of privatization and *de jure-privatization* and *de facto-privatization* commodification practices on Ankara's identity and its implications for other cities.

The article provides a descriptive examination of the influence on the identity of Ankara, using a selective sample. The study relies on various sources, including books, periodicals, websites, and theses. The research method employed is a sampling method. Ankara, as the capital city and the most affected and endangered city by *de jure-privatization* and *de facto-privatization* practices, has been chosen as the research focus. The central point of the research is the privatization practices in Ankara that are incompatible with its urban identity and that threaten it. The research is supported by active on-site observations and photography in Ankara or imagery from Google Earth Pro. The research findings have been determined through a descriptive analysis method and evaluated with a critical perspective.

As a result of the (re)production of urban space, it is impossible to talk about a single, unique, and sustainable urban identity. The increase in parcel-based zoning plans or modifications in consumption spaces within the city, as well as the evolution of existing areas in this direction, have not only led to fragile and fragmented urbanization but have also created a state of identitylessness in the Republic city. Today, the new meaning of urban identity is ideological. As a result of the simultaneous experience of *de jure-privatization* and *de facto-privatization* practices, urban development has become uncontrolled and irregular. The anticipation of creating or sustaining urban identity has also disappeared.

The deficiency in adding added value to Ankara's urban identity in the processes of *de jure-privatization* and *de facto-privatization* is a narrow-mindedness of public power, describing not only the identity of the capital but also the common identity fate of all Turkish cities. It should be emphasized that the intervened city through these methods is the capital city and the city of the Republic. A city that has lost its macroform, eradicating its capital status, and losing its structure, scale, systematic relationships, and architecture cannot maintain its urban identity. It also cannot serve as an example for other cities. Since the dialectical relationship between parts and the whole has been damaged, the newly formed whole consists of parts that are integrated with a different relationship system. Due to the lack of a connection between them, this situation is not just a postmodern fragmented and ambiguous identity formation, as described by Güven (2015), but rather a state of identitylessness. In order to establish competitiveness, some identity boundaries need to be clarified, diversified, and preserved, or a different form of identity needs to emerge through a variety of identity formations that come together. However, in Turkish cities of all scales, the same form, texture, and chaos prevail, and identity is lost.

Identityless cities explain the contradiction, corruption, and impersonality in the physical possibilities of today's cities. Moreover, the concern for defining a new identity is not the target, even as the existing urban identity is being eradicated. Regardless of the reasons, any intervention in the city, regardless of its type or scale, changes the individual, the city, and the relationship and value system related to identity. The fact that these interventions are not part of any urban program or plan, or that they do not take into account previous predictions, shows that the existing identity is produced randomly and unconsciously. In this regard, it is the city and its inhabitants who lose out. When it is assumed that *de jure-privatization* and *de facto-privatization* like practices will continue, it is essential to recognize that these interventions are not passive but rather constitute an intervention area for the sake of defending the principles and elements of urban development effectively. In this context, the indispensable elements of urban culture and spatial identity characteristics need to be established

with common consent and urgency. Otherwise, the (re)production process of space that erases urban identity and weakens state power and public authority will increasingly depend on unconscious capital owners and public administrators.

In line with this, both market institutions and public administration need to define the elements and qualities of urban identity primarily for their own legitimacy. In addition, the market is recommended to engage in actions that do not deviate from critical planning, do not alter urban identity, and do not shape space and individuals. Sensitivity to urbanization, the macroform of the city, and urban identity should be a direct target for market institutions. Public administration should fulfill the responsibility of maintaining this balance for both the market and planning institutions.

The foreign property sales that began in the 2000s and were encouraged by immigration from foreign countries from 2015 onwards indicate that the issue of the identity of the space where the existing society resides has evolved into an effort to transform and erase the structure of the social community. In such a fragmented society, the question of common consensus can be raised. In the current state of identitylessness, in terms of urban identity reflecting the social common culture and creating a sense of belonging, the question that needs to be answered at this stage is how the passive input of urban identity should be defined and sustained based on what unique elements, human communities, and characteristics, in line with the findings and propositions presented in this article.

Tarihsel Süreç İçerisinde Üretim Sistemlerindeki Değişimin Mimari Üretim Ortamında Kullanıcının Dönüşümüne Etkisi

Ebru AYVAZ ^{1*}, Halit BEYAZTAŞ ², Ahmet Cüneyd DİRİ ³

ORCID 1: 0000-0002-6312-1956, ORCID 2: 0000-0001-9572-7816, ORCID 3: 0000-0003-4217-6381

¹ Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, FBE Yapı Fiziği ve Malzemesi Ana Bilim Dalı, 34000, İstanbul, Türkiye.

^{2,3} Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü, İstanbul, Türkiye.

* e-mail: 1ebruayvaz@gmail.com

Öz

Mimari üretimin öznesi olan kullanıcının yeri, tarihsel süreç içerisinde üretim sistemlerindeki değişim ile dönüşüm geçirmiştir. Endüstri Devrimi ile gelişen fordist üretim sisteminin kitlesel üretim ve standardizasyon kavramlarını ortaya çıkarmasıyla kullanıcı; yaşadığı mekânı üretmekten uzaklaştırılarak ötekileştirilmiş ve standart bir veri olarak ele alınmıştır. Fakat 1970'lerde fordist üretim sisteminin eleştirilmesiyle kullanıcının yeri sorgulanmış, kitleden ziyade bireyselliğin ön plana çıkmasıyla kullanıcının ve mimarın rolü değişmiştir. Mimari üretim ortamında yaşanan bu kırılma kitlesel bireyselleştirme kavramını ortaya çıkarmıştır. Bu çalışmada her dönemde farklı anlamlar taşıyan bir üretim bileşeni olarak kullanıcının mimari üretimde tarihsel süreç içerisinde yaşanan kırılmalar ile yerinin ortaya koyulması amaçlanmıştır. Kullanıcı odaklı üretim sisteminin hâkim olduğu günümüzde kullanıcının yerini değerlendirmek amacıyla aktif olarak mimari üretimde bulunan mimarlar ile anket çalışması yürütülmüştür. Yapılan anket sonucunda mimari mekanların öznesi olan kullanıcının; mimari üretim sürecinin merkezinde yer alarak daha iyi talep eden ve değişen tüketici kimliği ile mimari üretimde etkin rol oynayan bireyselleşen kullanıcılara dönüştüğüne ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Endüstri Devrimi, Kitlesel Üretim, Kitlesel Bireyselleştirme, Kullanıcı, Mimari Üretim.

The Effect of Change in Production Systems in the Historical Process on the Transformation of the User in the Architectural Production Environment

Abstract

The place of the user, who is the subject of architectural production, has been transformed with the change in production systems throughout the historical process. With the Fordist production system, which developed with the Industrial Revolution, revealing the concepts of mass production and standardization, the user; They have been alienated from producing the space they live in and treated as standard data. However, in the 1970s, with the criticism of the Fordist production system, the place of the user was questioned, and the role of the user and the architect changed as individuality rather than the mass came to the fore. This break in the architectural production environment has revealed the concept of mass individualization. In this study, it is aimed to reveal the place of the user, as a production component that carries different meanings in each period, with the breaks experienced in the historical process in architectural production. In order to evaluate the place of the user in today's world where the user-oriented production system dominates, a survey was conducted with architects who are actively engaged in architectural production. As a result of the survey, the user who is the subject of architectural spaces; It has been found that they have become individualized users who demand better by being at the center of the architectural production process and playing an active role in architectural production with their changing consumer identity.

Keywords: Industrial Revolution, Mass Production, Mass Customization, User, Architectural Production.

Citation: Ayvaz, E., Beyaztaş, H. & Diri, A. C. (2023). Tarihsel süreç içerisinde üretim sistemlerindeki değişimin mimari üretim ortamında kullanıcının dönüşümüne etkisi. *Journal of Protected Areas Research*, 2 (2), 37-57. <https://doi.org/10.5281/zenodo.10050842>

1.Giriş

İnsanların geçmişten günümüze çevreyle karşılıklı etkileşim içinde oldukları ve eylemlerini gerçekleştirebilmek amacıyla çevrelerini değiştirerek yapay çevreler ürettikleri bilinen bir gerçektir (Berkun, 1979, s.1). Mimarlığın temelini oluşturan ve yapı olarak tanımlanan bu yapay çevre üretiminde; insanlığın gelişimine paralel olarak önemli dönemler bazında kullanıcının yeri tarih boyunca değişime uğramıştır (Aykanat, 2014, s.30; Çakmak, 2021, s.42). Bu gelişim sürecinde İngiltere’de başlayan ve ardından dünyanın geneline yayılan Endüstri Devrimi toplumları etkileyen ve günümüze kadar etkilerini sürdüren bir devrin başlangıcı olmuştur (Karadağ, 2011, s.8). Bu dönemle birlikte üretim ve tüketim sistemlerindeki değişim; kullanıcının yerini ve mimari üretim ortamını kökten değiştirmiştir ve kullanıcının yeri önemli dönemler çerçevesinde tarihsel süreçte Endüstri Devrimi öncesi ve sonrası olarak değerlendirilmektedir (Çakmak, 2021, s.45). Endüstri Devrimi öncesinin tarım toplumu yapısında tüketim olgusu henüz yeteri düzeyde olmadığı için kullanıcılar farklılaşan mekanlara ihtiyaç duymamıştır. Bu yüzden yapılar kullanıcısı tarafından tamamen barınma ve benzer işlevler için inşa edilmiştir. Bununla birlikte Endüstri Devrimi’ne kadar kullanıcının ve zanaatkar olarak nitelenen yapı ustasının tecrübelerine ve yüzyıllar içinde biriktirdikleri alışkanlıklar yapı üretim ortamını oluşturmuştur (Bingöl, 2001, s.17). Zanaatkarlar yapı inşasında çevrelerinde mevcut olan ve kolayca erişilen yerel malzemeleri kullanarak her bölgenin kendine özgü yerel yapım tekniklerinin ve yerel mimarilerin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Doğada var olan malzemelerin seçimi, yerel malzemenin sahip olduğu tüm özelliklerin kuşaktan kuşağa bilgi ve tecrübe olarak aktarımı, bu özelliklerin yüzyıllarca yapım sistemlerinde yerel inşa tekniği olarak etkisinin hissedilir olması söz konusu olmuştur (Karadağ, 2021, s.5).

Diğer yandan tarihsel süreç içerisinde İngiltere’de 18. yüzyılın ikinci yarısında ortaya çıkan Endüstri Devrimi’nde üretimin karakteri farklılaşarak yapı üreticisi konumundaki insanlar; yaşadığı mekânı üretmekten uzaklaşarak tüketici konumuna gelmiştir (Korkmaz, 2019, s.7). Öncesinde ihtiyaç duyulan ürün ve malzemeler küçük atölyelerde üretilirken Endüstri Devrimi’nin görünür hale gelmesiyle birlikte büyük fabrikalarda seri ve sürekli üretime başlanmıştır (Kurtuluş, 2021, s.6). Teknolojide yaşanan buluşlar ve ilerlemeler sayesinde üretim zanaat evresinden modern sanayi evresine geçerek üretim çapında büyük artış görülmüştür. Seri ve hızlı üretim ortamının işçi sınıfına ihtiyaç duymasıyla kırsal alandan endüstri kentlerine artan göç hareketleri yaşanmıştır (Akçadoğan, 2014, s.5). Endüstri Dönemi’nde artan göç hareketleri sonucu hızlı bir tüketim nesnesi haline gelen konutlar; bireylerin yerine kitlelere yönelik bir yaklaşımı vurgulamıştır. Öne çıkan bu yaklaşım kitlesel bir kültürün oluşmasına neden olmuştur (Çetin & Ceylan, 2020, s.252). Artan konut tüketimi ortamında ortalama insana yapılan tasarımlar kullanıcının ihtiyaçlarına ve isteklerine cevap verememiştir (Friedman, 2006). Özellikle Endüstri Dönemi’nde gelişerek öne çıkan işçi konutları yapılanması, kitlesel üretim kapsamında kullanıcının yerini araştırmak için değerlendirilen önemli üretim yöntemlerinden biri olmuştur. Ortaya çıkan bu kitlesel üretim tarzı “seri üretim, kitlesel üretim ve standardizasyon” kavramlarını ortaya çıkaran Fordist üretim olarak literatürdeki yerini almıştır (Yertüm, 2017, s.79). Fordist üretim şekli ortaya koyduğu üretim yaklaşımı gereği tek tip ürünün seri ve kitlesel olarak üretimini gerçekleştirirken, tüketicilerin değişken taleplerine uyum sağlayamamaktadır. 70’li yıllara kadar fordist üretim yaklaşımı ön plandayken 1960’lardan sonra teknolojideki hızlı ilerlemeler bireylerin isteklerinin hızla değişmesine yol açmıştır. Tüketici taleplerine daha hızlı yanıt verebilecek yeni üretim yapısı geliştirme gereksinimi Fordist üretim yaklaşımındaki bunalımı Post-fordist üretim yaklaşımına dönüştürmüştür (Yertüm, 2017, s.67). Değişen üretim sistemleri içerisinde Endüstri Devrimi, mimari üretim ortamını ve bu üretim ortamında kullanıcının yerini ve malzeme çeşitliliğini de etkilemiştir. Bu dönemle birlikte tarım toplumunun sanayi toplumuna dönüşmesiyle tüketici konumuna gelen kullanıcı, kendisine hazır sunulan nesneleri ve ürünleri kullanmak zorunda kalarak standart bir veri konumuna gelmiştir (Atay, 2011, s.7). Endüstriyel alanlara artan göç hareketleri ve normal yaşam koşullarındaki değişim ile yapı türleri ve yapı ihtiyaçları artmıştır. Mimarlar yeni plan türlerine yoğunlaşırken mühendisler yeni malzemeler ve tekniklerle yeni yapı strüktürleri oluşturmayı denemişlerdir (Özdoğan, 2018). Mimarlık üretimi kitlesel üretim taleplerine formun rasyonallitesi ve yapı elemanlarının standardizasyonu ile cevap vermiştir. Teknolojik gelişmeler sonucunda yapı üretiminde hızlı ve seri üretimi olanaklı hale gelen endüstriyel yapı malzemeleri kullanılmaya

başlanmıştır. Kullanıcı ile mimari üretim özelinde yaşanan dönüşümlerden biri, mekân yapılanmasının yeniden tanımlandığı 1960'larda ortaya çıkmıştır ve kitlesel üretim ve buna bağlı gelişen tüketim ortamı 1970'li yıllara kadar etkisini göstermiştir. Bu oluşumun sebebi, açık bir şekilde yaşanan toplumsal ve düşünsel dönüşümlerin mimarlık alanında etkilerinin görülmesidir. Gündelik yaşam içindeki tüketim hızı ve parametreleri mekânın üretiminde önemli bir noktaya gelmiştir.

Endüstrileşen üretim sisteminde tek tip tüketici profiline odaklanan kitlesel üretim biçimi, zamanla yerini tüketicilerin farklılaşan kişisel tercihlerinin ve ihtiyaçlarının yerine getirildiği “tüketici odaklı” üretim yaklaşımına bırakmıştır. Böylelikle geliştirilen yeni ürünlerde üreticiler farklı seçenekler oluşturma yollarını aramışlardır (Sarıyar & Pakdil, 2012, s.162). Bu dönemde başlayan düşünce hareketliliğinin mimariye yansımaları ile artık kitleden ziyade bireyselliğin ön plana çıkmasıyla kullanıcıya özel tasarımlar sonucu, kullanıcının rolü değişmiştir. Yaşanan toplumsal dönüşümle beraber, mimari üretim alanında gerçekleşen kırılma, kullanıcının yeni bir ölçüt olarak dönüşümü ile sıkı bir ilişki içerisinde. Her kullanıcı için farklı bir ürünün kitlesel olarak üretimini esas alan bu sistemde mimarlık için de yeni tasarım ve üretim imkanları da ortaya çıkmıştır. Mimarlık alanında kitlesel bireyselleştirme üzerine yapılan çalışmalar ağırlıklı olarak konut üzerine yoğunlaştırılarak bireyselleştirilmiş konut tipleri ve üretimleri yapılmıştır. Öncesinde mimari üretimler, yapı malzemelerine uygun olarak oluşturulurken günümüzde tasarıma yönelik malzeme üretimi yapılmaya başlanarak tüketici odaklı üretim ile kullanıcının malzeme seçimine olan etkisi ön plana çıkartılmıştır. Tüketici odaklı üretim sisteminde kullanıcının mimari üretim içindeki rolünü yeniden tanımlayan mimari üretimin bir parçası olan pazarlama mekanizmaları kullanıcıyı üretimde yer alması gereken bir etken olarak kabul eder. İnsanların gereksinimleri, istekleri ve tercihleri tüketim kavramını harekete geçiren ölçütlerdir (İslamoğlu & Altunışık, 2013, s.3). Bu bağlamda malzeme pazarının varoluş nedeni ekonomik sistemin tamamında yer alan tüketim ve taleptir (Dal, 2017, s.2).

Bu çalışmada her dönemde farklı anlamlar taşıyan bir üretim bileşeni olarak kullanıcının/tüketicinin mimari yapı üretiminde önemli dönemler bazında yaşanan kırılmalar ile yerinin ortaya koyulması amaçlanmıştır. Kapsamlı literatür taramaları ile mimari üretim ortamında kullanıcının önemli kırılmaların yaşandığı tarihsel dönemler içinde tanımlaması yapılmıştır. Ardından tüketici odaklı üretim sisteminin hâkim olduğu günümüzde mimari üretim ortamında kullanıcının yerini değerlendirmek amacıyla aktif olarak mimari tasarım/yapı üretiminde bulunan mimarlar ile dijital ortamda anket çalışması yürütülmüştür. Yapılan anket sonucunda mimari mekanların öznesi olan kullanıcının; mimari üretim sürecinde daha iyi talep eden, tasarım sürecinin merkezinde rol oynayan, tasarım ve malzeme seçim aşamasında değişen tüketici kimliği ile etkin rol oynayan bireyselleşen kullanıcılara dönüştüğüne ulaşılmıştır.

2. Yöntem

Her dönemde farklı anlamlar taşıyan bir üretim bileşeni olarak kullanıcının mimari üretim ortamında önemli dönemler bazında yaşanan kırılmalar ile yerini ortaya koymayı amaçlayan bu çalışmada kapsamlı literatür taramasının ardından günümüzdeki mimari üretim sürecinde kullanıcının yerinin belirlenmesine yönelik çalışma yöntemi olarak anket yöntemi seçilmiştir (Şekil 1). Katılımcılar için haberleşme ve sosyal medya uygulamaları aracılığıyla dijital anket uygulanmıştır. Anket soruları çoktan seçmeli 19 sorudan oluşmaktadır. Katılımcı anketleri için hedef kitle olarak İstanbul ilinde aktif olarak mimari üretimde bulunan mimarlar seçilmiştir. Üç bölümden oluşan katılımcı anketlerinin birinci bölümünde katılımcı mimar profili tanımlanmıştır. İkinci bölümde ise katılımcının kullanıcı yaklaşımının değerlendirilmesi ve anketin üçüncü bölümünde katılımcı mimarın mimari üretim sürecinde tercihlerinin belirlenmesi amacıyla 5'li Likert ölçeği kullanılmıştır.

Şekil 1. Çalışma kapsamında incelenen dönemler

3. Bulgular

3.1. Endüstri Devrimi Öncesi Mimari Üretim Ortamı ve Kullanıcının Yeri

Endüstrileşme öncesi dönemin hâkim olan tarım toplumu yapısında; mimarlık ortamı, kullanıcılarının barınma, güvenlik ve işlevsel ihtiyaçlarının karşılanması üzerine gelişmiştir. Tüketim için üretim yapılmayan ve pazar kavramının oluşmadığı toplumda kullanıcılar daha çok kendi ihtiyaçlarını karşılayacak kadar üretim gerçekleştirmiş ve bu yüzden farklılaşan mekanlara ihtiyaç duyulmamıştır (Fidan, 2003, s.3). Bu çerçevede tüketim olgusunun henüz olmadığı Endüstri Devrimi öncesi mimarlık ortamında yapılar kullanıcı tarafından barınma ve benzer işlevlere hizmet etmesi amacıyla genellikle el işçiliği ve zanaat tekniklerine dayanan inşaat faaliyetlerden oluşmaktadır (Karadağ, 2011, s.5). Genellikle küçük ölçekli ve yerleşik yapıların görüldüğü Endüstri Devrimi öncesinde yapılar; işlevsel ihtiyaçları karşılayacak şekilde tasarlanmıştır. Yapı üretiminde ise yapı malzemesi olarak kullanıcılar yakın çevrelerinde mevcut olan ve kolayca erişilen ahşap, taş, kerpiç, toprak, saz ve saman türü bitki gibi doğal malzemeleri başka malzemelere dönüştürmeden kullanılmışlardır (Tavşan & Özen vd. 2021, s.1891).

Endüstri Devrimi öncesi dönemde inşaat faaliyetlerinin yakın çevreden elde edilen malzemelerle gerçekleştirilmesi, yerel yapım yöntemlerinin ve mimarilerin ortaya çıkmasını sağlamıştır (Çakmak, 2021, s.42). Bu durumda mimarlık; yerel malzemelerin kullanımıyla karakterize edilen yerel tarzlara göre şekillenmiştir. Diğer yandan, doğada var olan malzemelerin seçimi, yerel malzemenin sahip olduğu tüm özelliklerin kuşaktan kuşağa bilgi ve tecrübe olarak aktarımı, bu özelliklerin yüzyıllarca yapım sistemlerinde yerel inşaat tekniği olarak etkisinin hissedilir olması söz konusu olmuştur. Yapıların mimari özellikleri bulundukları bölgenin iklimsel ve çevresel koşullarına uyum sağlamaktadır. Aynı zamanda bölgeden erişilen malzemelere uygun yapım sistemlerinin üretilip uygulanması yer yüzünde her bölgenin kendine has mimari karakterlerinin oluşmasında etkili olmuştur (Karadağ, 2011, s.5). İnşa edildiği bölgenin iklimsel ve çevresel özelliklerinin dikkate alındığı yerel malzeme kullanımında Gümüşhane Pirahmet Köyü kırsalına ait yapılar örnek gösterilebilir. Kırsaldaki konut dokusunun oluşumunda topografyaya ait doğal taşların yapı üretiminde kullanıldığını ve bağlayıcı olarak çamur kullanıldığı görülmüştür (Şekil 2).

Şekil 2. Gümüşhane Pirahmet Köyü konut dokusu (Yazarların Kişisel Arşivi, 2018)

Bununla birlikte Endüstri Devrimi'ne kadar kullanıcının ve zanaatkar olarak nitelenen yapı ustasının tecrübelerine ve yüzyıllar içinde biriktirdikleri alışkanlıklar mimari yapı üretim ortamı oluşturmuştur (Bingöl, 2001, s.17). Endüstri Devrimi öncesi kullanıcı ve yapı üreticisi olan zanaatkarlar aynı toplumun insanı olduğu için sıklıkla iş birliği ve dayanışmayı yansıtan toplum yapısı görülmektedir. Zanaatkarlar yapının tasarımından üretim sürecine kadar daha etkin rol oynayarak hem ürünlerin hem de üretim sürecinin kontrolünü ele almışlardır (Aries, 1962; Foucault, 1980). Diğer yandan insanların yüzyıllardır yaşadıkları yerin topografyası, iklim özellikleri ve insan ilişkileri yapı karakterini oluşturmuştur (Bingöl, 2001, s.17). Bir yapıdan beklentiler ve kullanıcı alışkanlıkları gelenekleri oluşturarak kullanıcıya bireyselleştirilmiş mekanlar sunmuştur. Temel ihtiyaçların karşılanması ve toplumun sürdürülebilir bir şekilde yaşamasının sağlanması amaç edinilmiş ve kullanılan malzemeler pragmatik faydaları ve kullanılabilirlikleri gözetilerek seçilmiştir (Diri ve Gülçelik, 2018). Bu dönemde

estetik kaygılar genellikle ikinci planda tutularak yapıların işlevselliğine odaklanılmıştır. Kullanılan malzemeler standartlaştırılmadığı için zanaatkarlar malzeme özelliklerine ve performanslarına deney ve gözlem yoluyla ulaşmışlardır. Zanaatkarlar genellikle deneme ve yanılma yoluyla, yerel malzemelerle çalışmak için gereken bilgi ve becerilere ulaşarak nesilden nesile bilgi aktarımını sağlamışlardır (Topal & Arpacioğlu, 2020, s.142). Böylece kullanıcılar zamanla ihtiyaçları ve istekleri doğrultusunda yapı malzemelerini şekillendirmeye ve geliştirmeye başlamışlardır (Baktır, 2006, s.50). Mimari üretimde kullanılan malzemeleri şekillendirmek ve geliştirmek amacıyla atılan adımlar malzeme teknolojisinin ilerlemesindeki ilk başarı olmuştur (Tavşan, Özen vd. 2021, s.1891). Bu ilerleme ile zamanla farklı birçok malzeme üretilmeye başlamış ve malzemelerin farklılaşım çeşitlenmesi ile gelişen mekanlar da dönüşüme uğramıştır. Endüstrileşmenin getirdiği sınırsız malzeme çeşitliliği ve teknolojinin hızıyla zanaatkar ve malzeme arasındaki bağ kopmaya başlamıştır.

3.2. Erken Endüstrileşme Döneminde (1856-1970) Üretim Sistemleri ve Mimari Üretim Ortamı

Teknolojinin gelişmesiyle yeni buluşların üretim ortamında belirgin hale gelmesi, enerji kullanımında farklılaşmalara neden olmuştur. 18. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren buhar enerjisi ve gücüyle çalışan makinelerin üretimiyle beraber makineleşmiş endüstri kavramı ön plana çıkmıştır (Karadağ, 2011, s.8). Öncesinde gereksinim duyulan ürün ve malzemeler çoğunlukla küçük ve özelleştirilmiş atölyelerde yapılırken Endüstri Devrimi'nin başlamasıyla büyük fabrikalarda seri ve sürekli üretim sistemine yönelinmiştir (Kurtuluş, 2021, s.6). İngiltere'de ortaya çıkan ve ardından tüm dünyaya yayılarak tüm insanlığı etkileyen ve etkileri günümüze kadar devam eden bir devrin başlangıcı olan Endüstri Devrimi'nin dört kısımdan oluştuğu kabul edilmektedir (Karadağ, 2011, s.8). 18. yüzyılın ikinci yarısından 19. yüzyıla kadar süren birinci kısımda köyden kente göçlerin yaşandığı, tarıma dayalı ekonominin endüstriyellemeye başladığı ve şehirleşmenin hızlandığı dönemdir. Bu dönem demir ve tekstil endüstrisinin geliştiği dönemdir. İkinci kısım ise, 19. yüzyıldan 20. yüzyılın ilk çeyreğine kadar süren I. Dünya Savaşı'ndan önceki dönemdir. Bu dönemde elektriğin keşfedilmesiyle gelen seri üretim ortamı endüstrinin gelişimini sağlamıştır ve çelik malzeme üretilmiştir. Üçüncü kısım ise 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren başlayan Dijital Çağ'dır. Bu dönemde bilgisayar ve internet gibi bilgi erişimine kolaylık sağlayan araçlar keşfedilmiştir. Dördüncü kısım ise günümüzde bulunduğumuz dönemi kapsar. Bu dönemde yapay zekâ, nanoteknoloji ve biyoteknolojik üç boyutlu yazıcı gibi araçlar sayesinde yenilikler üst seviyelere taşınmıştır (Şimşek, 2019, s.4).

Bununla birlikte üretim ve tüketim alışkanlıklarının değişmesiyle küçük ölçekli üretimlerin gerçekleştiği atölyelerden, geniş çaplı üretime elverişli olan büyük ölçekli üretim sistemine geçiş yapılması ile meydana gelen büyük değişimler, tüketimde köklü dönüşümlerin öncüsü olmuştur (Mc Cracken 1998, 16-17). Teknolojik gelişmeler devrin; sosyal, ekonomik, siyasi ve kültürel yapılarında köklü değişimlere yol açmıştır (Yertüm, 2017, s.69). Birinci evrede, makine henüz kullanımda olmadığı için el emeğine dayalı üretim ön planda, üretim sonucu ortaya çıkan ürünlerde işçilik ve emek hâkimdir (Şimşek, 2019, s.4). İkinci evreyle birlikte seri üretim, tüketim toplumunun hayatına girmiştir. Üretimde fabrika sistemine geçilmesiyle topraktan hızlı bir kopuş gerçekleşmiş ve tarım toplumunun yerini sanayi toplumuna bırakmasıyla işçiye ihtiyaç duyulmuştur. Bu durum işçi ve burjuva sınıfı gibi yeni toplum sınıflarının yer aldığı toplum modelini oluşturmuştur (Kurtuluş, 2021, s.6). Yeni sosyal sınıfların belirlenmesi yeni sosyo-ekonomik gruplaşmaları beraberinde getirmiştir (Hamitoğulları, 1986). Diğer yandan hızlı ve seri üretim sonucunda, ucuz ve hızlı üretilen ürünlerde maliyet düşmüş ve bu ürünleri elde etmek daha kolay hale gelmiştir. Bu durum, nüfus artışıyla beraber ortaya çıkabilecek sorunları ortadan kaldıran çeşitli avantajlar sağlamış fakat bazı problemleri de beraberinde getirmiştir (Şimşek, 2019, s.4). Artan talebe vaktinde ve yeterli miktarda ürünle cevap verebilen makineleşme, aynı zamanda el sanatlarını gerileterek zanaatkar kültürünün gelenekselci yaklaşımının azalarak yok olmasına yol açarak üretim bandı düşüncesinin de ortaya çıkmasına sebep olmuştur (Dilmaç, 2015, s. 3). Bu durum hızlı üretim, seri üretim, kitlesel üretim ve standardizasyon gibi kavramları ortaya çıkaran "Fordist üretim" olarak literatürdeki yerini almıştır (Şekil 4).

20. yüzyılın başlarında Henry Ford'un öncüsü olduğu ve adını verdiği Fordizm; kitlesel üretim ilkelerini tanımlayarak endüstri ilişkileri ortamında yeni oluşumların ortaya çıkmasını sağlamıştır (Lipietz, 1997,

s.2). Bu şekilde kitlesel üretim ve buna bağlı gelişen tüketim ortamı 1970'li yıllarda uluslararası ticaret hacminin artması ve teknolojik ilerlemeler neticesinde rekabet kavramını meydana getirmiştir. 1973 Petrol Krizi ve neoliberalizm ile ticaretin serbestleşmesi sonucu Fordizm üretim sistemi işlemez hale gelmiştir. Böylelikle verimlilik ve maliyet konuları krizin etkisiyle yeniden ortaya çıkmıştır. Bu durum işçi sınıfının insan olduğunu hatırlatarak üretimde insanın özgünlüğü ile kalite önemli bir konuma gelmiştir (Ekin, 1997, s.140).

Değişen üretim ve tüketim sistemleri karşısında mimarlık üretimi kitlesel üretim taleplerine formun rasyonallitesi ve yapı elemanlarının standardizasyonu ile cevap vermiştir. Seri üretimin; kitlesel tüketim, homojenleştirme, kültürel ve politik anlamda içeriksiz hale getirme ve normal yaşamı bu doğrultuda dönüştürme özellikleri, mimarlık ürünün tekil ve özel olan üzerine kurulu ontolojisini sarsıntıya uğratmıştır (Uluoğlu, 2003, s.77). Yeni bir üretim sisteminin başlangıcı olan bu dönem mimari üretim ortamında kullanıcının yerini değiştirerek yeni yapı malzemelerinin kullanıcıların hayatına dahil olduğu bir dönemi ifade etmektedir (Özdoğan, 2018).

3.2.1. Kitlesel üretim ortamında kentsel planlama ve işçi konutları

Mimarlığın nesnesi konumundaki mekân, toplumsal faaliyetler kapsamında üretilen ve tüketilen bir nesnedir (Yırtıcı, 2002, s.9). Toplumdaki tüketim biçimlerinin, tüketilen malın ve hizmetin talep edilme biçimlerinin değişmesi mekânın yeniden organize edilmesine neden olur. Endüstri Devrimi ile üretimin evlerden fabrikalara, daha büyük ölçeklere geçmesiyle kırsal alandan kentlere göç hareketleri hızlanarak konut talebi artışları yaşanmıştır. Böylece artan konut gereksiniminin karşılanması için hızlı bir inşaat süreci başlamıştır. Sanayi ve ticaretin ihtiyaç duyduğu yeni yapı türleri ve alanlar, kentsel gelişim ve değişimi hızlandırmıştır (Karadağ, 2011, s.8). 1830'lardan sonra demiryolu kullanımının yaygınlaşmasıyla demiryolu yapılanmasının ulaştığı alanlar endüstri bölgeleri konumuna gelmiştir. Endüstriyel hareketler belirli bölgelerde yoğunlaşmış ve söz konusu bölgelerde hızla yeni kentleşme sürecine gidilmiştir (Benevolo, 1981). Kentler; artan yeni yapılaşma faaliyetleri ve göç hareketlerinden olumsuz yönde etkilenerek düzensiz kent yapılanmasını beraberinde getirmiştir. Bu durum Avrupa'da mimarlık ortamının tekrar gözden geçirilmesini sağlamıştır. Endüstri Devrimi'ni takip eden süreçte meydana gelen sosyo-ekonomik ilerlemeler, mimari üretim ortamını kökten sarsmıştır. Böylelikle hem yeni yapı tipleri ve malzemeleri üretilmeye başlanmış, hem de yeni bir mekân ve biçim üretme yaklaşımı ortaya çıkmıştır (Menga, 2019, s.10). Bu şekilde sivil mimari gelişerek fabrika, kapalı pazar, tren garı, kamu binaları, çok katlı konut tipleri gibi büyük boyutlu yeni yapı tipleri ve yeni plan tipolojileri ortaya çıkmış ve dini yapı mimarlığından uzaklaşmıştır (Kurtuluş, 2021, s.8). Bu gelişme önemli yeniliklerin oluşmasını sağlayarak modern mimarlığın temellerinin atılmasına öncü olmuştur (Biol, 1996).

Diğer yandan konut açığı sorununa karşı gayrimenkul piyasası Endüstri Devrimi'nde spekülasyon aracı haline gelmiştir (Bingöl, 2001, s.19). Artan konut tüketimi ortamında kitlesel üretimin, mimari üretim ortamına yansıdığı ilk örnekler işçi konutları olmuş ve endüstri alanları çevresinde endüstrileşme ve şehirleşmenin etkisiyle yeni kentler kurulmuştur. Böylece kırsaldan kente göç eden düşük gelirli sınıf için ucuz ve düşük kalitede konutlar inşa edilmeye başlanmıştır. Bunların arasında İngiltere'de çelik endüstrisi için Corby, Wallington'da madenciler için Peterlee, Sovyetler Birliği'nde çok sayıdaki yeni kent, ABD'deki şirket kentleri (Company Towns), İndiana'daki Gary Şehri, Kanada'da Kitimat, Hindistan'da Shilal ve Libya'daki Marsa El Braga kentleri örnek olarak verilebilir (Aksoylu, 2002). Fabrika çevresinde yoğunlaşan işçi konutları; bloktan bloğa tek tipli, ucuz ve düşük kalitede, fizyolojik ve psikolojik olarak olumsuz yaşam alanları ile ahlaki değerleri düşen işçi toplumunun oluşmasına neden olmuştur. İnsan sağlığını olumsuz etkileyen bu yaşam alanlarındaki sağlıksız yapılarda halk yaşamak zorunda bırakılmıştır. Lewis Mumford'un incelemesine göre endüstri kentinin üç temel ögesini; fabrika, demiryolu ve bakımsız konut oluşturmaktadır (Bumin, 1990, s.68). Engels İngiltere'de Emekçi Sınıfların Durumu kitabında bu koşulları detaylı bir şekilde aktarmıştır (Akçadoğan, 2014, s.12).

Endüstri Dönemi'nin sunduğu kullanım kolaylığı, fabrikasyonun artması, standartlaşma ve seri üretime geçilmesi toplumda rahatsızlık yaratmıştır. Bu duruma karşı zanaatı eski değerine ulaştırma odaklı yeni üslupların temelini oluşturacak fikirler ortaya atılmaya başlanmıştır. Kentlerde olumsuz

birçok yaşam koşullarının oluşması bazı iyileştirmelerin yapılmasının gerekliliğini ve şehir planlama kavramının önemini göstermiştir. Bu bağlamda ‘Modern Şehircilik’ kavramı ortaya çıkmıştır. Modern şehircilik kentin olumsuz görünümünü ve işçi sınıfının barındığı işçi konutlarının sağlıksız koşullarını eleştirmiştir. Bu durumu değiştirmek, yeni bir kent oluşturmak ve bu hedefi esas alan çalışmalar yapmak, tasarımcıların ana hedefi olmuştur (Kurtuluş, 2021, s.14). Mimari alanın öncülerinden olan John Ruskin, Philip Webb, William Morris, Walter Crane ve Charles Robert Ashbee toplumda ortaya çıkan huzursuzluğu gidermek amacıyla çalışmalar yapmışlardır (Kurtuluş, 2021, s.10). İlk olarak 19. yüzyılın ilk yarısında makinenin uygun olmayan, düzensiz ve işlevsiz biçimler ürettiği, bir an önce el sanatlarına ve doğaya dönülmesinin gerekliliği Victorian Dönemi İngiltere’sinin öncü olarak kabul edilen sanat eleştirmenlerinden John Ruskin (1819-1907) tarafından dile getirilmiştir (Dilmaç, 2015, s. 11).

Diğer yandan yeni kent yapılanmasında ihtiyaçların değişmesi ve hızla artış gösteren nüfus; daha yalın ve daha hızlı inşa edilen yapıların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Dönemin hâkim olan Modernizm ekolünün ortaya çıkmasında büyük rol oynayan başlıca mimarlardan Le Corbusier ve arkadaşları (Menga, 2019) artan göç ortamı ve savaş sonrası kentlerin yeniden yapılanmasında kurdukları CIAM kongresinde makine kültürünün egemen olduğu kent tasarımları ortaya koymuşlardır. Kent yapılanmasında konut ihtiyacı için en rasyonel ve en ekonomik yöntem aranmıştır. Ayrıca Le Corbusier’in 1923’te manifesto niteliğindeki “Yeni Mimariye Doğru” kitabında seri üretimin ve makine evlerin güzelliğinden bahsederek işlevselliğin önemine vurgu yapmıştır ve evi içinde yaşanan bir makine olarak ele almıştır. Kitabında temiz yaşam alanlarının temiz toplum yarattığını savunarak standartlaşmış yapı türleri ve yapı tekniklerini kullanmıştır. Bu amaçla 1924 yılında tasarlanan kentler makine olarak değerlendirilmiştir. Kentte yer alan her işlevin birbirinden keskin hatlarla ayrılması eleştirilere maruz kalmıştır ve 1950’lerin başında işlevsel kente dair ilk fikirler ortaya atılmıştır.

3.2.2. “Standart” bir veri olarak kullanıcı ve malzeme seçim ortamı

Kırsal alandan şehirlere doğru artan göç hareketleri sonucu hızlı bir tüketim nesnesi haline gelen konutlar; seri üretimi getirmiş ve bireysellikten ziyade kitlesellik kavramına vurgu yapmıştır. Bu durum kitlesel bir kültür oluşturmuştur (Çetin & Ceylan, 2020, s.252). Artan konut tüketimi ortamında ortalama insana yapılan tasarımlar kullanıcı ihtiyaçlarına ve isteklerine cevap verememiştir. Bu noktada Friedman, her bireyin farklı olduğunu vurgulayarak ortalama insanın olmadığına değinmiş ve ortalama insana göre yapılan tasarımların ve projelerin kullanıcının bireysel gereksinimlerini karşılamadığını ifade etmiştir (Friedman, 2006). Özellikle Endüstri Dönemi’nde gelişerek öne çıkan işçi konutları yapılanması, kitlesel üretim kapsamında kullanıcının yerini araştırmak için değerlendirilen önemli üretim yöntemlerinden biri olmuştur.

Sanayi öncesinin ağırlıklı olarak kırsal yapısı içinde tüketici rolü neredeyse yok iken, sanayileşme ile kente göç eden kırsal nüfus artık bir tüketici durumuna gelmiştir. Endüstri Devrimi öncesinde kendi ürettiği nesneyi kullanan kullanıcı, bu dönemle birlikte kendisine hazır sunulanı kullanmak durumunda kalmıştır (Yırtıcı, 2022, s. 25). Tüketici henüz gereklilikten doğan ihtiyaçlarını karşılayabilecek düzeydedir. Bu ihtiyaçlar, 19.yüzyılın sonlarında geliştirilen, hızlı ve düşük maliyet ile büyük oranda üretim kapasitesine sahip kitlesel üretim ile karşılanmıştır. Böylece homojen yapıda nitelenen tüketici, herkesin sahip olabileceği standart ürün ve hizmetleri alabilen konuma gelmiştir. Tüketici, daha önce; kendi ihtiyaçlarına ve tercihlerine göre yaşadığı konutu şekillendiren, müdahale eden, malzeme konusunda yerel olanı kullanırken bu dönemle birlikte endüstrileşmiş yapı malzemeleriyle sağlıksız bir yapı niteliği sunulan işçi konutlarıyla karşılaşmıştır. Modernleşme diye adlandırılan bu süreçte kullanıcı ve ürün arasındaki mesafe artmıştır. Arent’e göre; İnsanoğlu, bu dönemle birlikte nesneleri üreten özne olmaktan uzaklaştırılarak, modern dönemin gerekliliği olan standartlara ve ölçülere tabi tutulmuş, bu böylece -tanımlanan özelliklere göre- kolay üretebilir ve değerlendirilebilir bir duruma gelmiştir (Frampton, 1998, s.40-41).

Endüstri Devrimi ile tüketici ve ürün arasındaki mesafenin mimari üretim ortamında da eskiden yaşadığı mekânı şekillendiren özneyi, belirgin fiziksel ölçütler kapsamında “standart bir veri” tanımlamasıyla “kullanıcı” durumuna getirmiştir (Atay, 2011, s.9). Mimari üretimin, “insan boyutuna

atıfta bulunan” ölçütlere bağlı ilerlemesinin, 19. Yüzyıldan başlayarak endüstriyel üretim dönemiyle birlikte, kullanıcının da fiziksel ölçütler dahilinde standardize edilerek, tek tipleştirilmesine neden olmuştur. Endüstri Devrimi’nde kullanıcı-ürün arasındaki mesafenin biçimlerini araştıran sanat tarihçisi Crary, “19. yüzyılda gözlemcinin yaşadığı şey bir modernleşme sürecidir, gözlemci, hepsi kabaca ve belki de füzuli olarak modernite diye tanımlanabilen yeni olaylar, güçler ve kurumlar düzenine uygun hale getirilmiştir” (Crary, 2004)” diyerek modernleşmenin ürünü olduğu kadar onu oluşturan gözlemci özneyi de tanımlamaktadır (Atay, 2011, s.7). Fakat mimari üretimde, herkesin aynı yaşam biçimine sahip olması düşüncesi mimari ürünün gerçekliğini olumsuz etkileyerek tek tipleştirilmenin neden olduğu kullanıma dair sınırlamalarda eleştirilerin odak noktası olmuştur.

Kullanıcının tüm bu sınırlamalar ve standartlar içerisinde mimari yapıdan beklentisi ve ihtiyaçları her dönemin özellikleri çerçevesinde belirlemiştir. Yeni teknolojik ilerlemelerin ve bilimsel gelişmelerin görünür hale gelmesiyle malzeme endüstrisi hızla yol alarak mühendislik malzemelerinde çeşitlilik görülmüştür. Artan yapı malzemesi ortamında kullanıcının malzeme seçim süreci de değişmiştir. Sanayi öncesi kullanıcıların doğada var olan malzemelerle inşa ettikleri yapılar sanayileşme ile endüstrileşmiş yapı malzemeleri ile üretilmeye başlanmıştır. Artan nüfus ortamında kentlerin yeniden yapılanmasında ihtiyaç duyulan yeni işlevlere ait geniş hacimli mekanların inşasında çelik ve betonarme gibi yeni yapı malzemelerinin dönemin modernist mimarları tarafından potansiyellerinin ortaya koyulmasıyla malzeme olanaklarını anlaşılmış ve mimarlığın strüktürel ve estetik gelişimine ek olarak inşaat sektörü de ilerleme kaydetmiştir. Seri üretim ortamında teknolojik gelişmeler bu malzemelerin üretim maliyetlerini düşürmesiyle üretimi artarak kullanıcıların hayatına girmiş ve yapı tasarımında köklü değişimler yaratmıştır. Yüksel’in (2008) de ifade ettiği gibi mimarlıkta malzemeler ve biçimler Endüstri Devrimi’ne kadar gözle görülür bir değişim göstermezken, 20. Yüzyıl ile ciddi bir değişim ve ilerleme göstermiştir (Yüksel, 2008). Bu durumun nedeni olarak sanayileşme ile artan yeni malzeme kullanımı ve üretimi gösterilebilir. Özellikle bu dönemde fabrikalar yapı malzemelerinin üretiminde önemli bir rol oynamıştır (Kurtuluş, 2021, s.22). Böylece yeni yapı malzemeleri birçok kavramın ve çevrenin algılama şeklinin hızlı değişmesine yol açmıştır. İnsanlığın varlığından günümüze dek geçen süreçte, bireylerin yeniyi ve daha iyisini arama ve sahip olma isteği malzeme ortamının ve mimari üslupların değişimine neden olmuştur. Bu değişim geniş kapsamlı çözümleri ve mekansal algı zenginliğini beraberinde getirerek mimari akımların gelişimini kaçınılmaz hale getirmiştir (Çakmak, 2021, s.52).

3.3. 70 Sonrası Endüstri Dönemi’nde Mimari Üretim Ortamı

1970’li yıllarda ekonomik uluslararası ticaretin büyümesi ve teknolojik ilerlemeler neticesinde ‘rekabet’ kavramı ortaya çıkmıştır. Bu durum sanayileşmiş ülkelerde ciddi bir talep düşüşüne neden olmuştur (Yertüm, 2017, s.80). İkinci Dünya Savaşı sonrası yaygın üretim şekli olan Fordizm 1960’lı yılların sonlarına doğru sarsıntıya uğrayarak 1973 Petrol Krizi ile işlemez hale gelmiştir (Eraydın, 1992, s.17). Bu dönemde verimlilik ve maliyet konuları yeniden gündeme gelmesiyle, işçi sınıfının insan olduğu göz önüne alınarak insan yaratıcılığı yeniden önem kazanmıştır (Yertüm, 2017, s.80). Ekonomistler için yalnızca mal ve hizmet üretmek yeterli bir kazanç olmaktan uzaklaşmak, üretimin maliyeti ve kalitesinin de ne olduğu önemli hale gelmiştir (Ekin, 1997, s.140). Üretim sisteminde yaşanan aksaklıkların giderilmesi ve kriz ortamının aşılması Post-Fordist ya da esnek üretim olarak da ifade edilen yeni üretim sistemi geliştirilmiştir. Post-Fordizm; kitlesel ve seri üretime karşı talebin doyması, bireylerin taleplerinin çeşitlenmesi, kullanılan teknolojik sistemin esnek üretim yapmaya uygun olmaması gibi etkenler ile üretim ve tüketim sistemlerinin yeniden karakterize edilerek günümüze kadar devam eden süreci tanımlar (Yılmaz Uçak & Akça, 2022, s.128). Esnek üretim yapısı Fordizmin değişmez katı ilişkilerine geliştiği için temel niteliği esneklik olarak tanımlanmaktadır (Mert, 2003, s.9). Post-Fordizm; Fordizmden tamamen bir kopuş değil, kitlesel toplum yapısından uzaklaşarak üretim, tüketim ve yönetim sisteminin esnekleştirildiği, değişen ve çeşitlenen toplum yapısına doğru dönüştüğü bir üretim sistemini ifade eder (Ritzer & Stepnisky 2014, s. 308). Özellikle 1980’li yıllardan sonra çoğu firma yeni teknolojileri üretim süreçlerine dahil ederek esnek üretimi sistemlerine entegre etmeye başlamıştır (Aydın, 2004, s.12). Böylelikle bireylerin ihtiyaçlarına ve taleplerindeki çeşitliliğe karşı cevap oluşturarak geniş ürün ve hizmet hacmi sunarak Fordist üretim sisteminin neden olduğu kısıtlamayı gidermiştir. Bu dönemde üretim sisteminin tüketicinin farklılaşan

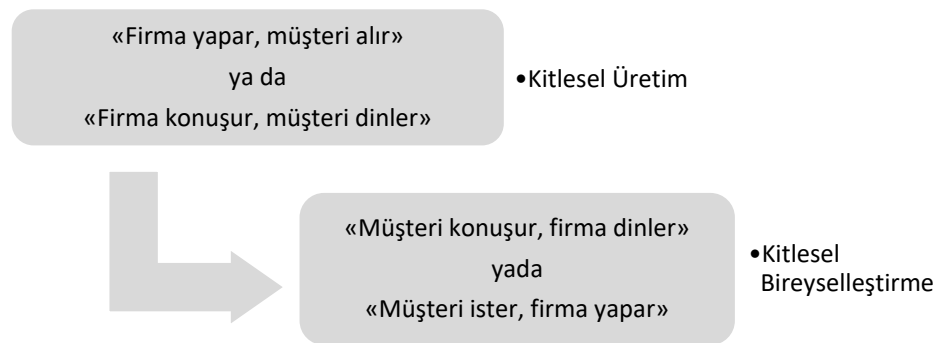
taleplerine karşı esneklik gösterebilmesi Post-Fordizmin fonksiyonel bir niteliğidir ve ortaya çıkan bu tüketim algısı modernizm akımının meydana getirdiği yaşam tarzı ile desteklenmiştir. Modern dönemde, homojen bir toplum yapısı idealini benimseyerek bireyleri dönüştürmek amacıyla vurgulanan yaşam tarzı sınırları belirgin bir birey karakteri sunarken, bu duruma karşı çıkan Postmodern Dönem’de bireylerin farklılıkları üzerinde durulan bir yaşam tarzı benimsenmiştir. Günümüze kadar devam eden Postmodern Dönem’i, bireyler sadece kendi kimlikleri ile değil, diğer bireyler ile olan etkileşimlerinden oluşan yaşam tarzı ile tanımlamaktadırlar (Coşkun Müştekin, 2018, s.14). Çizelge 1’de üretim sistemlerinde yaşanan değişimlerin önemli dönemler bazında ayrıntılı sınıflandırılmasına yer verilmiştir.

Çizelge 1. Endüstri dönemi öncesi ve sonrası üretim sistemlerindeki değişim ortamının aktarılması (Yazar, 2023; bu tablo çalışma kapsamında yazarlar tarafından oluşturulmuştur)

Endüstri Dönemi Öncesi	Erken Endüstrileşme Dönemi 1760-1970	70 Sonrası Endüstri Dönemi
El işçiliği ve zanaat teknikleri	Fordizm üretim sistemi	Post-Fordizm üretim sistemi
Kullanıcıya özel üretim	Kitlesel üretim, kullanıcısı bilinmeyen çok sayıda insan	Kitlesel kireyselleştirme, tüketiciye özel üretim
Tüketici odaklı	Üretici odaklı	Tüketici odaklı
Heterojen toplum yapısı	Homejen toplum yapısı	Heterojen toplum yapısı
Üretim hızlı ve kapasitesi düşük	Üretim hızı ve kapasitesi yüksek	Üretim hızı ve kapasitesi yüksek + verimlilik+maliyet
Nitelik önemli	Nicelik önemli	Nitelik önemli
Yüksek kalite	Düşük kalite	Yüksek kalite

3.3.1. Kitlesel bireyselleştirme

Post-Fordizm ile tüketicilerin kişisel ihtiyaçlarının ve isteklerinin giderilmesinin önemli olduğu kitlesel bireyselleştirme; 20. yüzyılın sonlarında literatürde yer almaya başlayan kullanıcı/tüketici odaklı üretim biçimlerindendir (Talay, 2017, s.17). Bu üretim biçimi bireylerin talep ettiği ürünlerin tasarımı, üretimi ve pazarlamasında üretim esnekliği ve tüketici katılımı ölçütlerine dayalıdır (Sarıyar, 2008, s.1). Kitlesel bireyselleştirme kavramı farklılaşan tüm bireyler, durumlar, süreçler ve teknolojik ilerlemeler kapsamında; bireylerin gereksinimlerine ve isteklerine düşük maliyetle, yüksek kalitede tam olarak cevap oluşturan; bireyselleştirilmiş ürünler ve hizmetler sunmayı hedefleyen bir kavram olarak nitelendirilmiştir (Talay, 2017, s.17). Böylelikle bireyler istediği ürünü kişisel ihtiyaçlarına uygun elde edebileceği tüketici odaklı üretim ve pazarlama yaklaşımları yaygınlaşmaya başlamıştır (Sarıyar & Pakdil, 2012, s.162). Üretici firmalar değişen rekabet ortamında güçlü bir konumda olmak ve daha çok kar kazanma amacıyla bireylerin heterojen yapısına odaklanmıştır. Bu nedenle kitlesel bireyselleştirme kavramı tüketici ve üretici arasındaki ilişkiyi yeniden tanımlanır. Kitlesel üretimde yaygın olan “firma yapar, müşteri alır”, “firma konuşur müşteri dinler” anlayışı yerini “müşteri konuşur, firma dinler, firma ve müşteri birlikte üretir” ya da “müşteri ister, firma yapar” anlayışına bırakmıştır (Bardakçı, 2004); (Şekil 3).

Şekil 3. Bardakçı 'ya, (2004) göre kitlesel üretim anlayışının dönüşümü (Yazar, 2023; bu şekil çalışma kapsamında yazarlar tarafından oluşturulmuştur)

Bilişim teknolojilerindeki hızlı ilerleme, bilginin iletimi, işlenmesi ve depolanmasıyla tüketici için yeni etkileşim yolları ortaya çıkmaktadır. Tüketicilerin ürüne ulaşma sürecindeki davranışları söz konusu olan durumun gereklerine yönelik değişirken, üretim-tüketim arasındaki ilişkide yeniden ele alınmaktadır. Üretici firmalar ise tasarım, üretim ve pazarlama aşamalarında etkili tedarik ağı ve tüketici katılımı yoluyla tüketici odaklı bir endüstrileşmeye imkân vermektedir (Sarıyar & Pakdil, 2012, s.162). Sanayi toplumundan bilgi toplumuna geçişin olduğu bu dönemde bilinçli ve sorgulayan bir tüketicinin varlığı ile karşılaşılmalıdır. Kitlese bireyselleştirmenin tüketici odaklı yapısında bilişim teknolojileri destekli araçların ve metodların kullanılması üretimde esneklik sağlamak adına önemlidir. İlerleyen teknolojik gelişmelerle birlikte kullanıcılar istedikleri ürünün şekillendirilmesinde üretici ile iletişim halindedir. Böylece tüketici istediği ürün ve hizmet üzerinde kontrol sahibi olarak tasarım, üretim ve pazarlama süreçlerinde aktif bir şekilde rol oynamaktadır (Şekil 4).

Şekil 4. Kitlese bireyselleştirme kavramında tüketici ve üretici arasındaki ilişki (Kaynak: Sarıyar & Pakdil, 2012'ye göre yeniden düzenlenmiştir)

Sonuç olarak kitlese bireyselleştirme, kullanıcı katılımı odaklı tasarım yaklaşımı olmakla birlikte gelişmiş bilişim teknolojileri destekli araçların ve metodların kullanılması ile kullanıcının/tüketicinin tasarlama, üretim ve pazarlama süreçlerine aktif katılımına imkân verecek yönde değişime uğratmaktadır.

3.3.2. Mimari üretimde “yeni bir parametre” olarak kullanıcı

Değişen üretim anlayışı birçok sektörü etkilediği gibi, normal hayatta gerçekleşen politik, sosyal ve düşünsel olaylardan kopuk olmayan mimarlık disiplininde de yansımaları görülmektedir (Talay, 2017, s.26). Üretim sistemlerinde meydana gelen bu değişimden yerler ve mekânlar da Post-Fordist üretim sisteminin sunduğu esneklik kavramından ve tüketim anlayışından etkilenmiştir. Yeni üretim yaklaşımıyla mekân için diğer mekânlar arasından ayırmak ve seçilebilir olmak değerli olmuştur. Böylece mekânın farklı ve çeşitli niteliklerin olması ve bu farklılığın oluşturulan görseller ile desteklenerek sunulması bireyler tarafından talep edilir duruma gelmiştir (Görgülü & Koca, 2007). 1960'lerden başlayarak mekânı, yalnızca formlar ölçüler düzeni içinde tanımlayan genel anlayışın aksine, mekânın kendi başına “varolan” bir nesne değil, ayrıca toplumsal ilişkiler çerçevesinde “üretilen” bir nesne olduğu anlayışının geçerliliğinin yaygınlaşması, mimari üretimde mimar ve ürünün yeniden tanımlanması zorunluluğuyla beraber, “kullanıcının bu ilişki içinde nerede yer aldığı” sorusunu da beraberinde getirmiştir (Nesbitt, 1996, s.21) Bu dönemde başlayan düşünce hareketliliğinin mimariye yansımaları ile artık kitleden ziyade bireyselliğin ön plana çıkmasıyla kullanıcıya özel tasarımlar sonucu, kullanıcının ve mimarın rolü değişmiştir. Mimarlık alanında yeni tasarım ve üretim imkanlarının ortaya çıkmasıyla kitlese bireyselleştirme üzerine yapılan çalışmalar ağırlıklı olarak kentsel planlama ve konut üzerine yoğunlaştırılarak bireyselleştirilmiş konut tipleri ve üretimleri yapılmıştır. Kullanıcının tasarım sürecine katılması endüstrileşmiş konut üretimi süreçlerinde bireysel ihtiyaçlara ve isteklere cevap oluşturmaya yönelik bir araç olarak incelenmiştir. Kullanıcının aktif bir şekilde tasarım süreçlerine katılması tasarımcıların bu doğrultuda sundukları araçlar ve metodlar ile sağlanmıştır (Sarıyar & Pakdil, 2012, s.165).

Bununla birlikte kullanıcının yeni bir parametre olarak nitelendirilmesi ile kullanıcı merkezli yaklaşımların yaygınlaşmaya başladığı bu dönem, Postmodern ve Postyapısall süreçlerle beraber, mimari üretimde kullanıcıyı dikkate alan yaklaşımların ortaya çıktığı bir dönem olarak tanımlanmaktadır. Modern dönemin kentsel yapılanmasında Le Corbusier ve arkadaşlarının kurduğu

CIAM'a karşı kurulan Team 10 grubu bu noktada artık tüm insanlığı düşünerek tasarımlar ve planlamalar yapılmaması gerektiği, daha küçük çaplı mimarilerin üretilmesi gerektiği üzerine söylemler üreterek kullanıcı odaklı bir tasarım anlayışı benimsemiştir. Bu dönemde öncelikle sosyal alanlarda bireye ilişkin yaşanan anlam değişimi, mimari üretimde çoğulculuk, değişim, dönüşüm, esneklik gibi kavramlar çerçevesinde tasarlayan, süreç-odaklı bir anlayışa dönüşmüştür (Atay, 2011, s.162). İlerleyen süreçte toplumun yaşam kalitesinin artması, kamusal ve bireysel yaşam alanlarının sıradanlığının tartışma konusu olması ve konut yapılanmasında kullanıcının ihtiyaçlarının ve isteklerinin karşılanması hedeflendiği yaklaşımların gelişmesi bu döneme denk gelmiştir. Artan eleştiri ortamında Postmodern mimarlar karşılık olarak söylemler üretmiştir. Çoğalan nüfus ve kentleşme ortamında ihtiyaç duyulan yeni mimari mekanlardan "gökdelen"ler kentli ve mimarlar tarafından eleştirelere maruz kalarak çöp olarak nitelendirilirken Team 10 grubunun öncü mimarlarından Rem Koolhaas; "Delirious New York: A Retroactive Manifesto for Manhattan" adlı kitabında gökdelenlerin Modern mimariyle ilişkisini anlamaya ve kentliye anlatmaya çalışmıştır. Tüm bu kentsel yapılanmada gökdelenlerin kültürel ve kentin sembolü konumuna gelen özelliklerini ele alarak bu yapıların güzelliğinden bahseder. "Delirious New York", gökdelenlere ve modern mimariye yönelik bir aşk beyannamesi olarak kabul edilir. Koolhaas'ın bakış açısı, New York'un mimari mirasını ve kültürel önemini vurgulayarak insanların gökdeleleri anlamasına yardımcı olur. Aynı şekilde Robert Venturi'nin "Learning from Las Vegas" adlı kitabı Las Vegas'ın kötü olarak nitelenen kentsel planlamasını ve mevcut mimarisini inceleyerek bu yapılanmadan bir şeyler öğrenilerek bu yapılanın üzerinden bir şeyler yapılması gerektiği üzerinde durur. Genel anlamda kentteki bu kaos ortamları yeni mimarilerin şekillenmesinde odaklanılan nokta olmuştur. Bu süreçte Michel Foucault mimari üretim içerisindeki ilişkilerin (mimar-ürün-kullanıcı) tekrar ele alınması ve bu çerçevede önemli bir çıkış noktası olarak mimarın rolünün incelenmesi gerektiğini savunur (Foucault, 2007, s.43). Böylece mimari üretim sürecinin çok aktörlü ilişkiler ağı üzerine kurulu dengesi vurgulanarak tekil bir otoritenin varlığı sarsıntıya uğratılmıştır.

Diğer yandan mimar-kullanıcı-ürün ilişkisi içerisinde kullanıcının tasarımın başlangıcında devreye giren bir katılımcı olarak yer edinmesi Eisenman'a göre Modernist üretimin eleştirisi, "insanın merkezden uzaklaştırılmış olması" ile yakından ilişkilidir: "İnsanın modernist üretim süreçlerinde hareket noktası olarak görülmediğini söyleyebiliriz. Nesneler de insandan bağımsız olarak tasarlanırlar. Buna göre insan, bu tür bir gelişime tanıklık eden ve söylemde kalan bir subje olmaktan öteye gitmez, olan biteni izleyen ama "döngüye katılmayan" bir subje" olarak yorumlanır (Eisenman, 1976, s.236). Kullanıcının merkeze alınması durumu, şehir plancısı ve mimar Kevin Lynch'in yazılarında da öne çıkmaktadır. Lynch'e göre "Bir kentteki hareketli elemanlar, özellikle de insanlar ve onların faaliyetleri, sabit fiziksel bölümler kadar önemlidir. Biz bu gösterinin izleyicileri olarak kalmayız, kendimiz de onun bir parçasıyızdır, öteki katılımcılarla birlikte sahnede yer alırız" şeklinde yorumlar (Lynch, 1996, s.153). Ona göre insanların mekân ve şehir yapılanmasında algısı, deneyimi ve çevreye olan etkileşimi önemlidir.

Sonuç olarak üretim sistemlerindeki değişim ile yeniden sorgulanabilir hale gelen kullanıcının mimari üretim ortamında yeni bir parametre olarak dikkate alındığı ve mimarın tasarım sürecinde kullanıcının ihtiyaçlarını anlamak, tercihlerini dikkate almak ve mekanları kullanıcı odaklı bir şekilde şekillendirmeye çalıştığı görülmüştür.

3.4. Anket Çalışması ve Sonuçları

Etkileri günümüze kadar süren Postmodern dönemde mimaride kullanıcının katılımı, mimari üretim sürecinde kullanıcının etkin bir rol oynaması anlamına gelir. Bu dönemde mimarlar, tasarımcılar ve kent plancıları kullanıcıların ihtiyaçlarına, tercihlerine ve deneyimlerine önem vererek mimari üretim sürecini kullanıcısının beklentilerini karşılamak üzere şekillendirir. Kullanıcının katılımı mimarlık sürecini daha demokratik ve katılımcı hale getirir. Kullanıcıların ihtiyaçlarını karşılamak ve mekanları onların isteklerine uygun hale getirmek, daha işlevsel, anlamlı ve kişiselleştirilmiş mekanlar yaratmaya yardımcı olur. Bu noktada günümüzde mimari üretim ortamında mimar-kullanıcı-ürün ilişkisini anlamak ve değerlendirmek adına İstanbul ilinde aktif olarak mimari yapı üretim sürecinde bulunan 50 anket katılımcısı mimar ile dijital anket çalışması yürütülmüştür.

3.4.1. Katılımcı profilinin tanımlanması

Yapılan anket ile birinci bölümde katılımcı mimar profilinin ortaya koyulması amaçlanmıştır. Anket içerisindeki ilk dört soru ile yaş, cinsiyet, öğrenim durumu ve iş deneyim süresi ortaya koyulmuştur. Birinci soruda katılımcı mimar grubuna yaş aralığı sorulmuştur. Yaş grupları öğrenim ve iş hayatının yoğun olduğu yaşlara göre gruplanmıştır. Katılımcı anketleri dört farklı yaş grubuna yapılmıştır. Katılımcıların %68'i 20-29 yaş aralığında, %28'i 30-39 yaş aralığında, %2'si 40-49 yaş aralığında, %2'si 50 ve üzeri yaş aralığındadır.

İkinci soruda katılımcı mimar grubuna cinsiyeti sorulmuştur. Katılımcıların %42'si kadın, %58'i erkektir. 20-29 yaş aralığındaki katılımcıların %36'sı kadın, %32'si erkektir. 30-39 yaş aralığındaki katılımcıların %4'ü kadın, %24'ü erkektir. 40-49 yaş aralığındaki katılımcıların sadece %2'si kadın, 50 ve üzeri yaş aralığındaki katılımcıların ise sadece %2'si erkektir.

Üçüncü soruda katılımcılara öğrenim durumları sorulmuştur. Katılımcıların %78'i lisans eğitilmiş, %22'si yüksek lisans eğitilmiştir. Doktora eğitilmiş katılımcı mimar bulunmamaktadır. Katılımcı kadın mimarların %28'i lisans eğitilmiş, %28'i ise yüksek lisans eğitilmiştir. Katılımcı erkek mimarların %50'si lisans eğitilmiş, %8'i ise yüksek lisans eğitilmiştir (Çizelge 2).

Çizelge 2. Katılımcı profilinin tanımlanmasına yönelik değerlendirme-1

Cinsiyet-Yaş-Öğrenim Durumu									
Cinsiyet	Kadın				Erkek				Genel
Yaş	Lisans	Yüksek Lisans	Doktora	Toplam %	Lisans	Yüksek Lisans	Doktora	Toplam %	Toplam
20-29	12	6	0	18-%36	15	1	0	16-%32	34-%68
30-39	2	0	0	2-%4	10	2	0	12-%24	14-%28
40-49	0	1	0	1-%2	0	0	0	0	1-%2
50 ve üzeri	0	0	0	0	0	1	0	1-%2	1-%2
Toplam	14	7	0	21	25	4	0	29	50
%	%28	%14	%0	%42	%50	%8	%0	%58	%100

Dördüncü soruda katılımcılara iş deneyim süreleri sorulmuştur. Katılımcıların %60'ı 1-5 yıl, %32'si 6-10 yıl, %4'ü 11-15 yıl, %4'ü ise 16 ve üzeri yıl iş deneyim süresine sahiptir. Bunlardan 1-5 yıl iş deneyim süresine sahip katılımcıların %36'sı kadın, %24'ü erkektir. 6-10 yıl iş deneyim süresine sahip katılımcıların %2'si kadın, %30'u erkektir. 11-15 yıl iş deneyim süresine sahip katılımcıların %2'si kadın, %2'si erkektir. 16 ve üzeri yıl iş deneyim süresine sahip katılımcıların %2'si kadın, %2'si ise erkektir (Çizelge 3).

Çizelge 3. Katılımcı profilinin tanımlanmasına yönelik değerlendirme-2

Cinsiyet-Öğrenim Durumu- İş Deneyim Süresi									
Cinsiyet	Kadın				Erkek				Genel
İş Deneyim Süresi	Lisans	Yüksek Lisans	Doktora	Toplam %	Lisans	Yüksek Lisans	Doktora	Toplam %	Toplam
1-5 yıl	12	6	0	18-%36	11	1	0	12-%24	30-%60
6-10 yıl	1	0	0	1-%2	13	2	0	15-%30	16-%32
11-15 yıl	1	0	0	1-%2	1	0	0	1-%2	2-%4
16 ve üzeri	0	1	0	1-%2	0	1	0	1-%2	2-%4
Toplam	14	7	0	21	25	4	0	29	50
%	%28	%14	%0	%42	%50	%8	%0	%58	%100

3.4.2. Katılımcının kullanıcı yaklaşımının değerlendirilmesi

Anketin ikinci bölümünde katılımcının kullanıcı yaklaşımının değerlendirilmesi ve nicel olarak ölçülmesi için sıklıkla kullanılan anket ölçme aracından 5'li likert ölçeği kullanılmıştır. Bu bölümün ilk deneyimsel durumu olan "Teknolojinin gelişmesi sonucunda yaşanan endüstrileşme ve evrimleşen toplumsal yapı ile mimari üretim sürecinde; daha iyi talep eden, kolay yaşamı benimsemiş bireysel kullanıcıların varlığı ile karşılaşım" ifadesine katılımcıların %24'ü kesinlikle katılıyorum, %64'ü katılıyorum, %12'si ise kararsızım demıştır. Genel ifade anlamında %88 oranla katılımcılar olumlu yaklaşarak üretim sistemlerindeki ve teknolojiadaki gelişim ile bu süreçte, bireylerin yaşam tarzları, beklentileri ve ihtiyaçlarının da değişim gösterdiğini desteklemişlerdir.

"Günümüzde mimari mekanların öznesi olan insan; tüketici ve kullanıcı olarak değil ürün ve ara yüz gibi konularda etki yaratmak için kolektif bir şekilde hareket eden birey olarak tanımlanmaktadır. Tasarımcı olmayan ancak süreçte aktif rol alan bu paydaşların mimari üretim sürecinde etkin rol oynadığını düşünürüm" ifadesine katılımcıların %22'si kesinlikle katılıyorum, %52'si katılıyorum, %24'ü kararsızım, %4'ü kesinlikle katılmıyorum, %10'u ise katılmıyorum demıştır. Bilgi iletişim araçlarındaki gelişim ile sorgulayan ve bilinçli kullanıcının varlığından ötürü tasarımcı kimliği olmayan kullanıcının süreçte aktif rol oynadığı %74 oranla olumlu yaklaşılarak desteklenmiştir.

"Mimari mekanları en verimli noktaya taşımak için her dönemde farklı anlamlar taşıyan kullanıcının mimari üretim sürecinin merkezine alınması gerektiğini düşünürüm" ifadesine katılımcıların %42'si kesinlikle katılıyorum, %44'ü katılıyorum, %8'i kararsızım, %4'ü kesinlikle katılmıyorum, %2'si ise katılmıyorum demıştır. Kitlesele bireyselleştirme ile kullanıcı merkezli üretimlerin, tasarımların ve çalışmaların odak noktası olan bu durum %86 oranla olumlu yaklaşılarak desteklenmiştir.

"Mimari üretim sürecinde kullanıcı ve tasarımcı arasındaki sınırların kaldırılmasıyla, bireyselleşen kullanıcılara daha çeşitli ve iyileştirilmiş tasarım yaklaşımları sunulacağını düşünürüm" ifadesine katılımcıların %28'i kesinlikle katılıyorum, %40'ı katılıyorum, %22'si kararsızım, %2'si kesinlikle katılmıyorum, %8'i ise katılmıyorum demıştır. Sınırların kaldırılmasıyla mimari üretim sürecinde kullanıcıya katılım imkânı verilerek kullanıcıların ihtiyaçları, tercihleri ve beklentileri doğrudan tasarım sürecine dahil edilebilir duruma gelmesi %68 oranla olumlu yaklaşılarak desteklenmiştir.

"Mimari üretim sürecine tasarımcı olmayan kullanıcının aktif bir şekilde katılımının mimarlık pratiğini gerçekleştiren mimarın varlığını ve tasarım kararlarını önemsizleştirdiğini düşünürüm" ifadesine katılımcıların %18'i kesinlikle katılıyorum, %30'u katılıyorum, %20'si kararsızım, %14'ü kesinlikle katılmıyorum, %18'i ise katılmıyorum demıştır. Genel anlamda net bir sonuca ulaşamayan bu ifade de katılımcıların %48'i olumlu yaklaşırken %32'si olumsuz yaklaşmaktadır.

"Artan teknolojik gelişmeler ve dijital bilgi ve iletişim araçlarındaki geline son noktanın mimari üretim sürecinde kullanıcının karar verme süresini uzattığını düşünürüm" ifadesine katılımcıların %18'i kesinlikle katılıyorum, %34'ü katılıyorum, %10'u kararsızım, %10'u kesinlikle katılmıyorum, %30'u ise katılmıyorum demıştır. Bu ifadeye katılımcıların %52'si olumlu yaklaşırken %40'ı olumsuz yaklaşmaktadır. Kitlesele bireyselleştirme ile ürün ve konut tasarımı ortamında artan çeşitliliğe karşın kullanıcının yönlendirilmesi, ihtiyaçlarının ve isteklerinin karşılanması noktasında mimarın varlığı, deneyimleri ve tasarım kararları önemli hale gelmektedir.

"Mimari üretim sürecinde ekonomik, sosyal ve çevresel alanlarda yeni değer ve rekabet avantajı sağlamak için inovasyon, teknoloji ve kullanıcının sıkı ilişki içerisinde olması gerektiğini düşünürüm" ifadesine katılımcıların %40'ı kesinlikle katılıyorum, %54'ü katılıyorum, %4'ü kararsızım, %2'si ise katılmıyorum demıştır. Kitlesele bireyselleştirme ortamında kullanıcı odaklı mimari üretim sürecinin gerçekleşmesi için gelişmiş bilişim teknolojileri destekli araç ve yöntemleri kullanılmaktadır. Bu çerçevede katılımcıların %94'ü olumlu yaklaşmaktadır (Çizelge 4).

Çizelge 4. Katılımcının kullanıcı yaklaşımının değerlendirilmesi

Katılımcının (Mimar) Kullanıcı Yaklaşımının Değerlendirilmesi	Kesinlikle Katılıyorum	Katılıyorum	Kararsızım	Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Toplam
Teknolojinin gelişmesi sonucunda yaşanan endüstrileşme ve evrimleşen toplumsal yapı ile mimari üretim sürecinde; daha iyiyi talep eden, konforu benimsemiş bireysel kullanıcılar ile karşılaşırım.	12 %24	32 %64	6 %12	0 %0	0 %0	50 %100
Günümüzde mimari mekanların öznesi olan insan; sadece tüketici veya kullanıcı değil, ürünlerin ve arayüzlerin oluşturulmasında aktif rol almak için kolektif bir şekilde hareket eden bireylerdir. Tasarımcı olmayan ancak süreçte aktif bir rol üstlenen bu paydaşların mimari üretim sürecinde etkin rol oynadığını düşünürüm.	11 %22	26 %52	6 %12	2 %4	5 %10	50 %100
Mimari mekanları en verimli noktaya taşımak için her dönemde farklı anlamlar taşıyan kullanıcının mimari üretim sürecinin merkezine alınması gerektiğini düşünürüm.	21 %42	22 %44	4 %8	2 %4	1 %2	50 %100
Mimari üretim sürecinde kullanıcı ve tasarımcı arasındaki sınırların kaldırılmasıyla, bireyselleşen kullanıcılara daha çeşitli ve iyileştirilmiş tasarım yaklaşımları sunulacağını düşünürüm.	14 %28	20 %40	11 %22	1 %2	4 %8	50 %100
Mimari üretim sürecine tasarımcı olmayan kullanıcının aktif bir şekilde katılımının mimarlık pratiğini gerçekleştiren mimarın varlığını ve tasarım kararlarını önemsizleştirdiğini düşünürüm.	9 %18	15 %30	10 %20	7 %14	9 %18	50 %100
Artan teknolojik gelişmeler ve dijital bilgi ve iletişim araçlarındaki geline son nokta mimari üretim sürecinde kullanıcının karar verme süresini uzattığını düşünürüm.	8 %16	17 %34	5 %10	5 %10	15 %30	50 %100
Mimari üretim sürecinde ekonomik, sosyal ve çevresel alanlarda yeni değer ve rekabet avantajı sağlamak için inovasyon, teknoloji ve kullanıcının sıkı ilişki içerisinde olması gerektiğini düşünürüm.	20 %40	27 %54	2 %4	0 %0	1 %2	50 %100

3.4.3. Katılımcı tercihlerinin belirlenmesi

Anketin üçüncü bölümünde mimari üretim sürecinde katılımcı tercihlerinin belirlenmesi amacıyla 5'li likert ölçeği kullanılmıştır.

“Mimari üretim sürecinde, karar verme sürecinin etkin bir şekilde gerçekleşmesi için kullanıcının katılımcı kimliğine önem veririm” ifadesine katılımcıların %26'sı kesinlikle katılıyorum, %62'si katılıyorum, %10'u kararsızım, %2'si ise kesinlikle katılmıyorum demıştır. Anketin yapıldığı bölgedeki mimar grubunun %88'i mimari yapı üretim sürecinde kullanıcının katılımına yer vermektedir.

“Mimari üretim sürecinde verimlilik sağlamak adına kullanıcının deneyimlerinin ölçülmesine önem vererek, kullanıcının tüketim davranışlarını ve kullanım alışkanlıklarını dikkate alırım” ifadesine katılımcıların %46'sı kesinlikle katılıyorum, %48'i katılıyorum, %6'sı ise kararsızım, %2'si kesinlikle katılmıyorum demıştır. Katılımcı odaklı yapı üretim sürecinde kullanıcının yapıdan beklentileri kullanım alışkanlıklarına ve tüketim davranışlarına göre şekillendiği için mimar grubunun %94'ü mimari yapı üretim sürecinde katılımcının özelliklerine önem vermektedir.

“Mimari üretim sürecinde kullanıcının bireysel isteklerine, ihtiyaçlarına ve ekonomik durumuna önem veririm” ifadesine katılımcıların %50'si kesinlikle katılıyorum, 44'ü katılıyorum, %2'si kararsızım, %4'ü ise katılmıyorum demıştır. Kitlesele bireyselleştirme kavramının hâkim olduğu günümüzde katılımcıların %94'ü mimari yapı üretim sürecinde kullanıcının bireysel istekleri ve ihtiyaçları ile tasarımlarını şekillendirmektedir.

“Mimari üretim sürecinde tasarımcı olmayan kullanıcının tasarım/yapı ile ilgili talep ettiği olumsuz kararlara müdahale ederek en uygun mimari yapı üretimini sağlarım” ifadesine katılımcıların %10'u

kesinlikle katılıyorum, %12'si katılıyorum, %10'u kararsızım, %30'u kesinlikle katılmıyorum, %36'sı ise katılmıyorum demiştir. Katılımcıların sadece %22'si tasarımcı kimliği olmayan kullanıcının olumsuz kararlarına müdahalede bulunmayı tercih etmektedir.

"Mimari üretim sürecinde tasarımcı olmayan kullanıcının tasarım/yapı ile ilgili talep ettiği olumsuz kararlara rağmen, kullanıcı isteklerini göz önünde bulundurarak müdahale etmem" ifadesine katılımcıların %22'si kesinlikle katılıyorum, %52'si katılıyorum, %24'ü kararsızım, %4'ü kesinlikle katılmıyorum, %10'u ise katılmıyorum demiştir. Katılımcıların %74'ü bireysel isteklerinin sağlanması noktasında olumsuz kararlara müdahalede bulunmamayı tercih etmektedir.

"Mimari üretim sürecinde kullanıcının isteklerini yapı üreticisinin isteklerinden önde tutarım" ifadesine katılımcıların %8'i kesinlikle katılıyorum, %32'si katılıyorum, %24'ü kararsızım, %12'si kesinlikle katılmıyorum, %24'ü ise katılmıyorum demiştir. Katılımcıların %40'ı kullanıcının isteklerini önde tutarken %36'sı yapı üreticisinin isteklerini ön planda tutmaktadır.

"Mimari üretim sürecinde kullanıcının bireysel isteklerini ağırlıklı olarak "tasarım" aşamasında dikkate alırım" ifadesine katılımcıların %24'ü kesinlikle katılıyorum, %56'sı katılıyorum, %4'ü kararsızım, %6'sı kesinlikle katılmıyorum, %10'u ise katılmıyorum demiştir. Katılımcıların %80'i tasarım aşamasında bireyselleştirilmiş mekanlar sunmak adına kullanıcının isteklerini ağırlıklı olarak tasarım aşamasında dikkate almaktadır.

"Mimari üretim sürecinde kullanıcının bireysel isteklerini ağırlıklı olarak "yapı malzemelerinin (iç-dış kaplama malzemeleri, taşıyıcı sistemler) seçim" aşamasında dikkate alırım" ifadesine katılımcıların %12'si kesinlikle katılıyorum, %38'i katılıyorum, %16'sı kararsızım, %12'si kesinlikle katılmıyorum, %22'si ise katılmıyorum demiştir. Son iki ifadeye göre katılımcıların %32'si kullanıcının bireysel isteklerini hem tasarım hem de malzeme seçim aşamasında dikkate almaktadır. (Çizelge 5).

Çizelge 5. Katılımcı tercihlerinin belirlenmesi

Katılımcı (Mimar) Tercihlerinin Belirlenmesi	Kesinlikle Katılıyorum	Katılıyorum	Kararsızım	Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Toplam
Mimari üretim sürecinde, karar verme sürecinin etkin bir şekilde gerçekleşmesi için kullanıcının "katılımcı" kimliğine önem veririm.	13 %26	31 %62	5 %10	1 %2	0 %0	50 %100
Mimari üretim sürecinde verimlilik sağlamak adına kullanıcının deneyimlerinin ölçülmesine önem vererek, kullanıcının tüketim davranışlarını ve kullanım alışkanlıklarını dikkate alırım.	23 %46	24 %48	3 %6	0 %0	0 %0	50 %100
Mimari üretim sürecinde kullanıcının bireysel isteklerine, ihtiyaçlarına ve ekonomik durumuna önem veririm.	25 %50	22 %44	1 %2	0 %0	2 %4	50 %100
Mimari üretim sürecinde tasarımcı olmayan kullanıcının tasarım/yapı ile ilgili talep ettiği olumsuz kararlara müdahale ederek en uygun mimari yapı üretimini sağlarım.	21 %42	20 %40	3 %6	2 %4	4 %8	50 %100
Mimari üretim sürecinde tasarımcı olmayan kullanıcının tasarım/yapı ile ilgili talep ettiği olumsuz kararlara rağmen, kullanıcı isteklerini göz önünde bulundurarak müdahale etmem.	5 %10	6 %12	5 %10	15 %30	18 %36	50 %100
Mimari üretim sürecinde kullanıcının isteklerini yapı üreticisinin isteklerinden önde tutarım.	4 %8	16 %32	12 %24	6 %12	12 %24	50 %100
Mimari üretim sürecinde kullanıcının bireysel isteklerini ağırlıklı olarak "tasarım" aşamasında dikkate alırım.	12 %24	28 %56	2 %4	3 %6	5 %10	50 %100
Mimari üretim sürecinde kullanıcının bireysel isteklerini ağırlıklı olarak "yapı malzemelerinin (iç-dış kaplama malzemeleri, taşıyıcı sistemler) seçim" aşamasında dikkate alırım.	6 %12	19 %38	8 %16	6 %12	11 %22	50 %100

4. Sonuç

Mimarlığın temelini oluşturan yapı üretiminde geçmişten günümüze yaşanan kırılmalar ile üretim sistemlerindeki değişim sonucu kullanıcının yeri farklı dönemlerde değişkenlik göstermiştir. Çalışma kapsamında her dönemde farklı anlamlar taşıyan bir üretim bileşeni olan kullanıcının yeri önemli dönemler bazında Endüstri Devrimi öncesi ve sonrası şeklinde incelenmiştir. Endüstri Devrimi öncesinin hâkim olan tarım toplumu yapısında tüketim olgusu olmadığı için farklılaşan mekanlara ihtiyaç duyulmamış ve zanaatkar olarak nitelenen yapı ustalarının doğal ve yerel malzeme kullanımına dayanan, kullanıcı özelliklerinin ve ihtiyaçlarının dikkate alındığı mimari üretim ortamının varlığı ön plandadır. Bununla birlikte 18. yüzyılın ikinci yarısından itibaren teknolojinin gelişmesi ile üretim alanında ortaya çıkan buluşlar sonucunda tüm toplumları etkileyen ve etkileri günümüze kadar devam eden Endüstri Devrimi'nin etkisini göstermesiyle daha önce kendi ürettiği nesneyi kullanan ve kendi ihtiyaçlarına göre yaşadığı konutu şekillendiren, müdahale eden kullanıcı; bu dönemle birlikte yaşadığı mekânı üretmekten uzaklaştırılarak standart bir veri olarak fiziksel ölçütler dahilinde ele alınmıştır. Dönemin hâkim olan Fordist üretim biçimi içerisinde “çok sayıda insan için kitlesel üretim” zorunluluğu en ekonomik ve rasyonel mimari yapılanmada kullanıcının belirli fiziksel ölçülerde ele alınmasını beraberinde getirmiştir. Özellikle Endüstri Dönemi'nde gelişerek öne çıkan işçi konutları yapılanması, kitlesel üretim kapsamında kullanıcının yerini araştırmak için değerlendirilen önemli üretim yöntemlerinden biri olmuştur. Bu dönemde kullanıcı ve mimari ürün arasındaki mesafe modernleşme olarak nitelendirilmiş ve modern mimarlığın temelleri bu dönemde atılmıştır. Artan nüfus ile kentlerin düzensiz yapılanmasına karşılık modern mimarlar yeniden yapılanmada oluşan kaos ortamının kentlere yeni düzen vermek için odak olarak değerlendirerek yeni kent tasarımları ortaya koymuşlardır. Kullanıcının ötekileştirildiği bu dönemde standartların ve işlevselliğin mimari yapıda etkin bir şekilde kullanımı ile yeni plan tipleri ve modern mimari akımların doğması mimari üretim ortamında çeşitlilik sağlamıştır. Le Corbusier bu dönemde Yeni Mimariye Doğru kitabında standartların ve işlevselliğin önemine vurgu yaparak temiz yaşam alanlarının temiz toplum yarattığına inanarak standartlaşmış yapı türleri ve tekniklerini kullanmıştır. Diğer yandan kentlerin yeniden yapılanmasında teknolojik gelişmelerle birlikte seri üretimi mümkün kılınan endüstrileşmiş yapı malzemeleri ön plana çıkmaktadır. İhtiyaçtan doğan bir üretim ortamında kullanıcının yönelimi ve kentsel alana artan hareketinin ortaya çıkardığı konut ihtiyacı endüstrileşmiş yapı malzemelerine olan talebi artırmış ve bu talep ortamında üreticiler tarafından bu malzemelerin seri ve hızlı üretimine sebep olmuştur. Dönemin modernist mimarları malzeme potansiyellerini kullanarak yeni yapı malzemelerini yeni plan tiplerinde uygulamışlar ve kent hayatına katılımını sağlamışlardır. Malzemenin tasarımda etkili bir şekilde kullanılarak popüler ve küresel hale getirilmesinde mimarın rolü ve kullanıcının artan talebi kaçınılmazdır. Söz gelimi, modernizm akımının ortaya çıkmasıyla birlikte, kullanıcıların işlevselliği, basitliği ve teknolojiye odaklanma isteği artmıştır. Bu da mimarların, kullanıcıların bu değişen tercihlerini karşılayan yeni tasarım yaklaşımlarına ve yeni malzemelere yönelmelerini sağlamıştır. Örneğin kitlesel üretim ortamında ortaya çıkan ve Le Corbusier tarafından ortaya atılan makine evler; kullanıcının modern çağın gereksinmelerine uyum sağlamak amacıyla tasarlanmış ve ortaya konulduğu dönemde kullanıcılar tarafından benimsenen bir kavram olmuş ve işlevsel kent fikirleri ortaya koyulmuştur. Fakat 1970'li yıllarda kitlesel üretimin eleştirilmesi ile başlayan düşünce hareketliliği ortamında kullanıcının yerinin sorgulanmasıyla kitleden ziyade bireysellik ön plana çıkarılmıştır. Değişen üretim anlayışı birçok sektörü etkilediği gibi, normal hayatta gerçekleşen politik, sosyal ve düşünsel olaylardan kopuk olmayan mimarlık disiplini de yansımaları görülmektedir. Üretim sistemlerinde meydana gelen bu değişimden yerler ve mekânlar da Post-Fordist üretim sisteminin sunduğu esneklik kavramından ve tüketim anlayışından etkilenmiştir. Yeni üretim yaklaşımıyla mekân için diğer mekânlar arasından ayrılmak ve seçilebilir olmak değerli olmuştur. Bu durum kullanıcı ihtiyaçlarının, isteklerinin, deneyimlerinin ve tüketim alışkanlıklarının dikkate alındığı kitlesel bireyselleştirme kavramını ön plana çıkaran Post-Fordizm üretim biçimini ortaya çıkarmıştır. Postmodern dönemin başlangıcı olan bu dönemde artık kullanıcıya özel küçük çaplı mimari üretimlerin ve tasarıma özgü malzemelerin üretilmeye başladığı dönem olmuştur. Böylece kullanıcıların farklı kimlikleri, bireysel istekleri ve ihtiyaçları önemli hale gelmiştir.

Etkileri günümüze kadar süren Postmodern dönemde kullanıcıların ihtiyaçlarının, isteklerinin, tüketim alışkanlıklarının ve deneyimlerinin dikkate alınması kullanıcıya daha işlevsel ve kişiselleştirilmiş mekanlar sunmaktadır. Mimari yapı üretim süreci kullanıcının beklentilerini karşılamak üzere şekillenmektedir. Bu noktada günümüzde mimari üretim ortamında mimar-kullanıcı-ürün ilişkisini anlamak ve değerlendirmek adına aktif olarak mimari yapı üretim sürecinde bulunan mimarlar ile dijital anket çalışması yürütülmüştür. Anket çalışması sonucunda katılımcı mimar grubunun mimari yapı üretim sürecinde kullanıcının katılımcı kimliğine önem verdiği görülmüştür. Mimari üretim sürecinde verimlilik, işlevsellik ve çeşitlilik sağlamak adına kullanıcıların, ihtiyaçlarına, isteklerine, tüketim davranışlarına ve deneyimlerine dikkat edilerek tasarım sürecinde kullanıcının etkili bir şekilde katılımının desteklendiği görülmüştür. Fakat küreselleşme ile kullanıcıların tüketim arzularındaki değişiklik hızı aynı şekilde mimari üretimde de karşılaşılan bir durumdur. Mimari üretimde meydana gelen tüketim hızı kullanıcının yeniden tanımlanmasını zorunlu kılmaktadır. Değişen yaşam olanakları içerisinde homojen bir kullanıcı tipi için özelleştirilmiş üretim söz konusu olamaz. Bu tüketim ortamında bilişim ve iletişim araçlarının üretime katılması zorunludur. Kullanıcı, bugünün koşullarında “fiziksel veriler bütünü” olmaktan ziyade anında değişime yakın bir şekilde yaşamın içerisinde bulunan mimari ürünün öznesi olarak değerlendirilmelidir. Tüm bu değerlendirmeler içinde mimari üretimin özelleşmesinde küresel olarak popülerleşmiş üretim biçimlerinin ve mimari yapı üretim alt sistemlerinin özelliği; bilişim teknolojilerini kullanan bilinçli ve sorgulayan kullanıcının talebi doğrultusunda şekillenerek üretici pazarını etkilemekte ve üretim sistemlerindeki değişim ile her dönemin özellikleri çerçevesinde değişen kullanıcı istekleri ile çeşitlenen bir mimari üretim ortamı oluşmaktadır.

Teşekkür ve Bilgi Notu

Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Yapı Fiziği ve Malzemesi Ana Bilim Dalı’na desteklerinden dolayı ve ayrıca ankete katılarak çalışmaya katkı sunan mimar meslektaşlarımıza teşekkür ederiz.

Yazar Katkısı ve Çıkar Çatışması Beyan Bilgisi

Makalede tüm yazarlar aynı oranda katkıda bulunmuştur. Herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Kaynaklar

- Akçadoğan, M. (2014). Cumhuriyet dönemi işçi yerleşkeleri ve lojman alanlarının kente olan etkileri: Zonguldak örneği. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Teknik Üniversitesi.
- Aksoylu, S. (2002). İdeal toplum modelleri ve yeni kent fikri. Eskişehir: T.C. Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Atay, G.F. (2011). Mimari üretimde kullanıcının yeri. Doktora Tezi. Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi.
- Aydınlı, H. İ. (2004). Sosyo ekonomik dönüşüm süreci ve sanayi ötesi yaklaşımlar. *Kamu-iş Hukuku ve İktisat Dergisi*, 7(4).
- Aykanat, A. (2014). Yapı hasarları açısından doğru malzeme seçimini sağlayan kuramsal tasarım ve yapım modeli. *Artium*, 2(1). 29-42.
- Aries, P. (1962). *Centuries of Childhood: A Social History of Family Life*, New York: Alfred A Knopf.
- Baktır, S. (2006). Yapı malzemelerindeki teknolojik gelişmelerin mimari biçimlenmeye etkileri. Yüksek Lisans Tezi. Gazi Üniversitesi.
- Bardakçı, A. (2004). Kitlesele bireyselleştirme uygulama yöntemleri, *Akdeniz İ.İ.F.B. Dergisi*, (8)1-17.
- Benevolo, L. (1981). Modern mimarlığın tarihi, Birinci Cilt, Sanayi Devrimi, Çev: Atilla Tokatlı, İstanbul: Çevre Yayınları.
- Bersun, F. (1979). Mekân bileşenleri tasarımında malzeme seçimi için kullanıcı gereksinimlerini değerlendiren bir yöntem. Doktora Tezi. Karadeniz Teknik Üniversitesi.

- Bingöl, Ö. (2001). Modernleşme ve konut mimarisi endüstri devriminden sonra barınma kültürünün değişimi. Yüksek Lisans Tezi. Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi.
- Bumin, K. (1990). Demokrasi arayışında kent. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Coşkun Müştekin, N. (2018). 2000-2017 yılları arasında konut bağlamında Türkiye'nin değişimi ve mimarlık programlarında üretilmiş konut konulu doktora tezleri. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Teknik Üniversitesi.
- Crary, J. (2004). Gözlemcinin teknikleri, ondokuzuncu yüzyılda görme ve modernite üzerine. Metis Yayınları, Çev: Elif Daldeniz, İstanbul.
- Çakmak, A. (2021). Yapı malzemesinin tarihsel gelişimi ve mimarlığa etkileri. *ATA Planlama ve Tasarım Dergisi*, 5(1), 41-54.
- Çetin, C. & Ceylan Baba, E. (2020). Mimarlıkta süreç ve deneyimin Yona Friedman'ın mobil mimarlık teorisi bağlamında irdelenmesi: Uzamsal kent örneği. *Bab Journal of FSMVU Faculty of Architecture and Design*, 1(2), 244-259.
- Dal, N. E. (2017). Tüketim toplumu ve tüketim toplumuna yöneltilen eleştiriler üzerine bir tartışma. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(19).
- Dilmaç, O. (2015). Tasarım eğitimi tarihi ve William Morris. *İdil Dergisi*, (16).
- Diri, A. C. ve Gülçelik, L. (2018). The relationship between materials and esthetics in architecture: 5. *international architectural design conference*. Dubrovnik.
- Eisenman, P. (1976). Post Functionalism Hays, Michael 2000 (Editör), "Architecture Theory Since 1968. New York: MIT Press.
- Ekin, N. (1997). Küresel bilgi çağında eğitim-verimlilik-istihdam. İTO Yayınları.
- Akçadoğan, M. (2014). Cumhuriyet dönemi işçi yerleşkeleri ve lojman alanlarının kente olan etkileri: Zonguldak örneği. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Teknik Üniversitesi.
- Eraydın, A. (1992). Post-fordizm ve değişen mekansal öncelikler. Ankara: Orta Doğu Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Yayınları.
- Fidan, A. (2003). Tarım, sanayi ve bilgi toplumunda üretim ve tüketim ilişkilerinin işletme ve yönetimleri üzerindeki etkileri. *Mevzuat*. 6(62).
- Foucault, M. (1980). The Eye of Power, y.a.g.e.
- Foucault, M. (2007). İktidarın Gözü. Ayrıntı Yayınları, Çev.: Işık Ergüden, Ferda Keskin, İstanbul.
- Frampton, K. (1998). Industrialization And The Crises In Architecture, Hays, Michael (Editör), "Oppositions, Selected Readings From a Journal For Ideas and Criticism in Architecture 1973-1984". New York: Princeton Architectural Press.
- Friedman, Y. (2006). Pro domo. Barcelona: Actar.
- Görgülü, T. & Koca, S. K. (2007). Türkiye'de barınma biçimlerinde yaşanan değişimler: Son dönemde yapılan tüketim odaklı konutlar. *Mimarlık Dergisi*, (337).
- Hamitoğulları, B. (1986). Çağdaş iktisadi sistemler. Ankara: Savaş Yayınları.
- İslamoğlu, A. H. & Altunışık R. (2013). Tüketici davranışları, 4.Baskı.
- Karadağ, D. (2011). Dijital tasarım ve üretim araçları ile mimaride malzeme kullanımının dönüşüm. Yüksek Lisans Tezi. Yıldız Teknik Üniversitesi.
- Koca, D. (2015). 2000 sonrası konut üretim sürecindeki değişimler ve kentleşme sürecine etkisi. Uluslararası Kent Araştırmaları Kongresi, 590-605.
- Korkmaz, Y. (2019). Toplumsal değişim ve çelik yapı malzemesi etkileşiminin mimari tasarıma yansımaları. Yüksek Lisans Tezi. Konya Teknik Üniversitesi.

- Kurtuluş, M. (2021). Endüstri devrimi sonrası mimari akımlarda malzeme ve teknoloji kullanımlarının incelenmesi. Yüksek Lisans Tezi. Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi.
- Lipietz, A. (1997). The post-fordist world: Labour relations, international hierarchy and global ecology. *Review of International Political Economy*, 4(1), 1-41.
- Lynch, K. (1997). Çevrenin imgesi. Cogito, Kent ve Kültürü, Y.K.Y., İstanbul.
- Menga, L. (2019). Le Corbusier'in modern mimarlık ilkelerinden "serbest plan" şeması ilkesinin uygulanmış örnekler üzerinden incelenmesi. Yüksek Lisans Tezi. Trakya Üniversitesi.
- McCracken, G. (1998). Culture and Consumption: New Approaches To The Symbolic Character Of Consumer Goods And Activities. Bloomington And Indianapolis: Indiana University Press.
- Nesbitt, K. (1996), Theorizing A New Agenda For architecture: An Analog Of Architectural Theory. New York: Princeton architectural Pres.
- Özdoğan, S. (2018). Modern mimarlık hareketi ve Hasan Fethi. Yüksek Lisans Tezi. Yıldız Teknik Üniversitesi.
- Ritzer, G. & Stepnisky, J. (2014). Sosyoloji kuramları. Himmet Hülür (Çev.). İstanbul: Deki Yayınları.
- Sarıyar, A. (2008). Endüstrileşmiş konut üretiminde kitlesel bireyselleştirme. Doktora Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi.
- Sarıyar, A. ve Pakdil, O. (2012). Endüstrileşmiş konut üretiminde kitlesel bireyselleştirme. *Megaron*, 7(3).
- Şimşek, N. Y. (2019). Endüstri devrimi sonrası ortaya çıkan üsluplar ve Valensiya Modernizmosu'nun bu bağlamda incelenmesi. Yüksek Lisans Tezi. Yıldız Teknik Üniversitesi.
- Talay, Ö. E. (2017). Çok katlı konutlarda kitlesel bireyselleştirme amaçlı sayısal bir tasarım sistemi önerisi. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Teknik Üniversitesi.
- Tavşan, C., Özen, E. & Tavşan, F. (2021). Tarihsel süreç içerisinde gelişen malzemenin endüstri devrimi sonrası yapılar etkisi. *International Social Mentality and Researcher Thinkers Journal*, 7(48), 1890-1906.
- Topal, A. S. & Arpacıoğlu, Ü. (2020). Mimarlıkta akıllı malzeme. *Mimarlık Bilimleri ve Uygulamaları Dergisi*, 5(2), 241-254.
- Uluoğlu, B. (2003). Kitlesel ve gündelik, tekil ve özele karşı. *Arredamento Mimarlık*, 100(59), 77-81.
- Yertüm, U. (2017). Küreselleşmenin fordist- kitlesel üretim tarzına etkisi. *Fırat Üniversitesi. İİBF Uluslararası İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 1(1). 67-88.
- Yılmaz Uçak, E. & Akça, Ü. (2020). Üretim çağından tüketim çağına: üretim sistemlerinin dönüşümü ve tüketim alışkanlıklarına yansıması. *SDÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (51), 121-133.
- Yırtıcı, H. (2002). Tüketicinin mekânsal örgütlenmesinin ideolojisi, *Arredamento Mimarlık Çağdaş Mimarlık Sorunları Dizisi:3 Mimarlık ve Tüketim*, İstanbul: Boyut Kitapları.
- Yüksel, E. (2008). Ekolojik kapsamda malzeme ve mobilya kullanımına etkileri. Sanatta Yeterlik Tezi. Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi.

The Effect of Change in Production Systems in the Historical Process on the Transformation of the User in the Architectural Production Environment

Summary

In the production of artificial environments, which form the basis of architecture and are defined as structures; The place of the user has changed throughout history with the change in production systems in important periods in parallel with the development of humanity. The Industrial Revolution, which started in England and then spread throughout the world, was the beginning of an era that affected societies and continues its effects until today. With this period, the place of the user is evaluated as before and after the Industrial Revolution. Since there was no consumption phenomenon in the dominant agricultural society structure before the Industrial Revolution, there was no need for differentiated spaces. It prioritizes the architectural production environment that is shaped by the knowledge and experience of the building masters, who are called craftsmen, and transferred from generation to generation, based on the use of natural and local materials obtained from the environment, and taking into account user characteristics and needs.

However, with the Industrial Revolution becoming visible, the user was moved away from producing the space he lived in and was marginalized and treated as standard data. Thanks to the inventions and advances in technology, production has moved from the craft phase to the modern industrial phase and there has been a great increase in the scope of production. As the mass and fast production environment required the working class, there were increasing migration movements from rural areas to industrial cities.

Housing became an object of rapid consumption as a result of increasing migration movements during the Industrial Period; He emphasized an approach aimed at masses rather than individuals. This prominent approach has led to the formation of a mass culture. In an environment of increasing housing consumption, designs made for the average person have not been able to meet the needs and wishes of the user. Workers' housing structuring, which developed and came to the fore especially during the Industrial Period, has become one of the important production methods evaluated to investigate the place of the user within the scope of mass production. This emerging mass production style took its place in the literature as Fordist production, which introduced the concepts of "mass production, mass production and standardization".

However, with the criticism of the mass production environment created by the Fordist production system in the 1970s, the place of the user was questioned and the role of the user and the architect changed as individuality came to the fore rather than the mass. While the Fordist production approach was at the forefront until the 70s, after the 1960s, rapid advances in technology caused individuals' demands to change rapidly, and the Fordist production approach was replaced by the Post-Fordist production approach. The mass production style focusing on a uniform consumer profile in the industrialized production system has, over time, been replaced by a "consumer-oriented" production approach in which the varying personal preferences and needs of consumers are met.

This break in the architectural production environment has led to the concept of mass individualization, where the user has started to be accepted as a new parameter and where meeting the user's individual needs and expectations is a priority. With the reflection of the movement of thought that started in this period on architecture, the role of the user has changed as a result of user-specific designs, with individuality rather than the mass coming to the fore.

In this study, it is aimed to reveal the place of the user, as a production component that carries different meanings in each period, with the breaks experienced on the basis of important periods in the production of architectural buildings. Through extensive literature review, the user has been defined in historical periods when significant breaks occurred in the architectural production environment. Then, a survey was conducted in the digital environment with architects actively engaged in architectural design/building production in order to evaluate the place of the user in the

architectural production environment today, where the consumer-oriented production system dominates.

As a result of the survey, it was seen that the participating architect group attaches importance to the participatory identity of the user in the architectural building production process. In order to ensure efficiency, functionality and diversity in the architectural production process, it has been observed that the effective participation of the user in the design process is supported by paying attention to the users' needs, wishes, consumption behaviors and experiences.

However, with globalization, the rate of change in users' consumption desires is also a situation encountered in architectural production. The rate of consumption occurring in architectural production necessitates the redefinition of the user.

In addition, as a result of the survey, the user who is the subject of architectural spaces; It has been found that they have turned into individualized users who demand better in the architectural production process, play a central role in the design process, and play an active role with their changing consumer identity in the design and material selection phase.

Yapıların Cephelerinde Kullanılan Alüminyum Kompozit Malzemelerin Isıl Davranışları: Balıkesir Kent Merkezi Örneği

Recep Furkan TOPAL ¹, Ahmet Cüneyd DİRİ ^{2*}

ORCID 1: 0000-0001-5467-1764

ORCID 2: 0000-0001-8122-9568

¹ Balıkesir Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü, 10145, Balıkesir, Türkiye.

² Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü, 34427, İstanbul, Türkiye.

* e-mail: acdiri@gmail.com

Öz

Yapı cephelerinin güneş radyasyonu yutuculuk ve yansıtıcılıkları yapının ısı kazanım derecesini ve çevreye yansıyan ısı miktarını etkilemektedir. Bu çalışmanın amacı, son yıllarda yapıların cephelerinde yaygın olarak kullanılan olan alüminyum kompozit cephe kaplama malzemelerinin yapı ısı kazancı ve kentsel ısı adası üzerindeki etkilerini araştırmaktır. Çalışmada, alüminyum kompozit cephe kaplama malzemelerinin güneş radyasyonu karşısındaki davranışları araştırılmıştır. Çalışma kapsamında, farklı renklerdeki alüminyum kompozit malzemeler farklı yöntemlerle incelenmiş, çalışma bölgesi olarak Türkiye'nin batısında yer alan ve son yıllarda hızla gelişmekte olan Balıkesir kenti seçilmiştir. Deneyler sonucunda beklenildiği gibi koyu renkli malzemelerin ısı yutuculuğunun daha fazla olduğu görülmekle beraber ısı yansıtıcılık açısından açık renkli malzemeler ile koyu renkli malzemeler arasında anlamlı bir fark görülmemiştir. Yapılan deneyler sonucunda açık renkli malzemelerin gerek ısınım düzeylerinin düşük olması gerekse de yansıtma düzeylerinde koyu renkli malzemelere göre dikkate değer bir farklılık olmaması sebebiyle, ısınım ve ısı yansıtma açısından tercih edilebilir durumda olduğu sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Alüminyum Kompozit Panel, Cephe Kaplaması, Isı Emme, Isı Yansıtma, Isı Adası.

Thermal Behavior of Aluminum Composite Materials Used on the Facades of Buildings: Balıkesir City Center Example

Abstract

The solar radiation absorption and reflectivity of building facades affect the degree of building heat gain and the amount of heat reflected to the environment. The aim of this study is to investigate the effects of aluminum composite facade cladding materials, which have been widely used on the facades of buildings in recent years, on building heat gain and urban heat island. In the study, the behavior of aluminum composite facade cladding materials against solar radiation was investigated. Within the scope of the study, aluminum composite materials of different colors were examined with different methods, and the city of Balıkesir, which is located in the west of Turkey and has been developing rapidly in recent years, was chosen as the study area. As a result of the experiments, it was seen that the heat absorbency of dark-colored materials was higher, as expected, but no significant difference was observed between light-colored materials and dark-colored materials in terms of heat reflectivity. As a result of the experiments, it has been concluded that light-colored materials are preferable in terms of radiation and heat reflection, both because their radiation levels are low and because there is no significant difference in their reflection levels compared to dark colored materials.

Keywords: Aluminium Composite Panel, Cladding, Heat Absorption, Heat Reflection, Heat Island.

Citation: Topal, R. F. & Diri, A. C. (2023). Yapıların cephelerinde kullanılan alüminyum kompozit malzemelerin ısı davranışları: Balıkesir Kent merkezi örneği. *Journal of Protected Areas Research*, 2 (2), 58-71. <https://doi.org/10.5281/zenodo.10050855>

Received: 02/09/2023 - **Accepted:** 21/11/2023

58

1. Giriş

Kentsel mekanlarda yapı çevrenin insan üzerinde yarattığı izlenimi etkileyen faktörlerin başında yapı cephelerinin yapısal kalitesi ve estetik özellikleri gelmektedir. Kent kullanıcılarının yapı cepheleriyle doğrudan görsel, işitsel, dokunsal iletişimi olduğu dikkate alındığında yapı cephelerinde bulunan bitirme malzemelerinin renk ve doku özelliklerinin kentsel kullanıcı için olumlu ya da olumsuz etkisi olduğunu söylemek zor değildir. Yapı cephelerinin renk ve doku özelliklerinin kent estetiği ve kent kullanıcısı üzerinde yarattığı izlenimden başka ve daha önemli bir etkisi daha vardır. Bu etki güneş ışınımı emme ve yansıtma derecelerinden kaynaklanır ve yapının ısı alışverişi ile ilgilidir. Cephe malzemelerinin ısı emme ve yansıtma özellikleri yapıların ısı kazanımlarını ve kentsel ısı adası sıcaklıklarını etkilemektedir. Kentsel ısı adaları, kentsel malzemeler, bina geometrisi ve antropojenik ısınma gibi çeşitli faktörler nedeniyle yerleşim alanlarının, yoğunlukları ile orantılı olarak kırsal alanlardan daha yüksek sıcaklıklar sergilediği olguyu ifade eder. İklim değişikliğinin kent kullanıcısı üzerindeki etkisi açısından, kentsel ısı adaları önemli bir endişe kaynağıdır ve özellikle sıcak hava dalgaları sırasında, ısıya bağlı hastalıkları tetikleyebilecekleri ve sıcak çarpması riskine yol açabilecekleri için insan sağlığı üzerinde olumsuz etkilere sahip olabilir (Heaviside, 2020). Hızlı yapılaşmalarla beraber giderek büyüyen kentsel ısı adaları ve bunun getirdiği ısı yükü, özellikle sıcak iklimlerde ısısal konforsuzluk yaratmakta, aynı zamanda yürüme aktivitesi, sokak yaşamı gibi etkinliklerle beraber kentsel canlılığı da etkilemektedir.

1.1. Amaç ve Kapsam

Günümüzde yapıların cephelerinde yüksek dayanım/ağırlık oranları, farklı yapı ve geometrilerde üretilibilmeleri dolayısıyla kompozit kaplama malzemelerinin kullanımı yaygınlaşmıştır ve bunların arasında hafiflikleri, kolay şekil verilebilmeleri, paslanmazlık özellikleri, uzun ömürlü olmaları ve kentsel mekanda yarattıkları izlenim nedeniyle alüminyum kompozit malzemeler son yıllarda özellikle ticari yapılarda ve rezidanslarda sık rastlanan bir malzeme olarak dikkat çekmektedir. Renk tercihlerinde ise koyu tonlara olan rağbet giderek artmaktadır. Koyu renkli malzemeler, açık renklere göre daha yüksek ısı emme ve yayınlama seviyelerine sahiptirler. Dolayısıyla koyu renkli malzeme kullanıldığında güneş ışınımı etkili bir şekilde yakalanıp korunabilir ve yapının ısı kazancının artması sağlanabilir (Varolgüneş, 2019). Bu durum, soğuk iklimlerde ısıtma maliyetlerinin düşürülmesine katkı sağlayacağı için avantajlıdır. Ancak sıcak iklimlerde, artan ısı kazancı kentsel ısı adası etkisini ve yapıların soğutma yükünü arttırdığı için avantaj olmaktan çıkıp dezavantaja dönüşmektedir (Cordero ve diğerleri, 2018)

Bu sorun ile ilgili olarak, bu çalışmada, yapıların cephelerinde yaygın olarak kullanılan ve ısıtım yayma ve yansıtma düzeyi yüksek bir malzeme olan alüminyum kompozit malzemelerin ısı özelliklerinin ve ısı sorunlarının nicel veriler ile belirlenmesi amaçlanmıştır, amaç doğrultusunda yapılan deneylerle malzemenin renk tonlarına bağlı olarak ısı emme ve yansıtma düzeyleri irdelenmiştir.

1.2. Çalışma Bölgesi

Isı adası etkisi yerleşim yoğunluğu fazla olan kentsel bölgelerde açıkça hissedilmektedir. İstanbul'u da içerisinde bulunduran Marmara Bölgesi ise gerek nüfus yoğunluğu açısından gerekse de ekonomik açıdan Türkiye'nin en büyük ve gelişmiş bölgesi olarak dikkat çekmektedir. Aynı zamanda bölgedeki yapılaşma da nicelik ve teknolojik olarak Türkiye'nin diğer bölgelerine kıyasla önde gitmektedir. Bölgedeki hızlı yapılaşma kentsel ısı adası etkisinin büyümesine yol açmış ve bunun getirdiği iklim değişimi hissedilebilir düzeye gelmiştir. Bu nedenle Marmara Bölgesinde bulunan ve son yıllarda sanayileşmenin ve yapılaşmanın hızla artmakta olduğu Balıkesir kent merkezi çalışma bölgesi olarak seçilmiştir. Balıkesir kent merkezinde yapılan gözlemler, son dönemlerde uygulanmakta olan yapılarda Alüminyum kompozit malzeme kullanımının arttığını göstermektedir. Özellikle kamu yapıları, ticari yapılar ve geniş oturma alanına sahip rezidans tipi konut yapılarında Alüminyum kompozit malzeme kullanımı dikkat çekmektedir.

Türkiye'de, Balıkesir-Susurluk Havzası'nda bulunan Balıkesir'in merkezi Altieylül ve Karesi olmak üzere iki ilçeden oluşmaktadır. Merkezin iklimi, genel olarak ılıman bir Akdeniz iklimi etkisi altındadır. Yazlar sıcak ve kurak, kışlar ise ılıman ve yağışlıdır. Yıllık ortalama sıcaklık 14.0°C ile 16.5°C arasında değişmektedir. En yüksek sıcaklık genellikle Temmuz ve Ağustos aylarında kaydedilirken, en düşük

sıcaklık Ocak ve Şubat aylarında görülür. (Balıkesir İl Çevre Durum Raporu, 2020). Bu iklimsel veriler, Balıkesir kenti ve merkez ilçeleri olan Altıeylül ve Karesi ilçelerinin genel iklim yapısını yansıtmaktadır. Tablo 1’de Balıkesir’de yapılan 1999-2022 yılları arası ölçümlere göre mevsim dönemlerindeki güneşlenme süreleri ve hava sıcaklığı ortalama değerleri verilmiştir. Balıkesir kent merkezi 39° enlem ve 27° boylamında yer almaktadır ve yıllık ortalama olarak yaklaşık 1400 kWh/m²yıl güneş enerji potansiyeline sahiptir. Bu da yaklaşık 1300 kWh/m²yıl’lık Türkiye ortalamasından yüksek bir değerdir.

Tablo 1. Balıkesir ili 1999-2022 yılları arası sıcaklık ve güneşlenme süresi verileri (mgm.gov.tr).

	Güneşlenme süresi (ort)	En yüksek sıcaklık (ort)	En düşük sıcaklık (ort)	Ortalama sıcaklık
İlkbahar dönemi	08.7 saat/gün	25.5 °C	10.4 °C	17.8 °C
Yaz dönemi	11.4 saat/gün	32.6 °C	18.5 °C	25.6 °C
Sonbahar dönemi	08.1 saat/gün	28.8 °C	14.2 °C	21.2 °C
Kış dönemi	03.9 saat/gün	11.3 °C	01.8 °C	06.2 °C
Yıllık	06.7 saat/gün	21.2 °C	08.9 °C	14.8 °C

2. Alüminyum Kompozit Malzeme Özellikleri ve Yapılarda Kullanımı

Alüminyum kompozit panel, polietilen esaslı bir çekirdek ve bunun her iki yüzüne birer alüminyum levhanın yapıştırılmasıyla üretilen bir kompozit yapı malzemesidir. Yapıların dış cephe kaplamalarında yaygın olarak kullanılmakta olan bu malzeme, iç mekanlarda ve reklam panolarında da kullanılmaktadır.

Alüminyum kompozit panellerin temel özelliklerinden biri hafiflikleri olup yüksek dayanım/ağırlık oranları (*spesifik dayanım*) gösterirler. Bu özelliğinden dolayı alüminyum kompozit paneller, yüksek binalar veya sınırlı yük taşıma kapasitesine sahip yapılar gibi ağırlık azaltmanın önemli olduğu uygulamalar için idealdir. Alüminyum kompozit paneller çok yönlü malzemelerdir ve katkı malzemelerinin kullanımı ile bina projesinin gereksinimlerine uygun hale getirilebilirler. Örneğin aşınma direncinin önemli olduğu durumlarda, alümina (Al_2O_3) veya silisyum karbür (SiC) gibi katkı malzemeleri kullanılarak yüzeyin aşınma direnci artırılabilir. Bunların dışında karbon, silisyum dioksit, magnezyum oksit gibi farklı katkı malzemeleri farklı boyut ve oranlarda kullanılarak panelin sertlik, tokluk, yorulma dayanımı, elastikiyet veya süneklik gibi mekanik özellikleri geliştirilerek hafif ve güçlü bileşenler yapılabilir. Alüminyum kompozit panellerin diğer bir özelliği ise atmosfer etkilerine dayanımları korozyon dirençleridir (Karahan, 2016). Ayrıca eklemeli imalat teknolojisi, doğrudan metal lazer sinterleme yöntemiyle yarı açık hücreli köpük alüminyum ile daha hafif ve düşük ısı iletkenliğe sahip alüminyum paneller üretilebilmektedir (Çalışkan & Arpacıoğlu, 2022).

Malzemeye ısısal özellikleri açısından baktığımızda, ısı iletkenliği yönünün öne çıktığını görürüz. Isı iletkenlik sıralamasında yapı malzemesi olarak kullanılan metaller arasında bakırdan sonra ikinci sırada gelir. Hatta bazı uygulamalarda hafifliği, ucuzluğu ve uygulama kolaylığı nedeniyle bakırın yerine geçebilir. Isı yayma derecesi ise malzeme özelliği ile birlikte renk tonuna da bağlıdır. Oksitlenmemiş parlak yüzeyli alüminyumun ısı yayılma düzeyi daha düşük olup, kompozit panellerde kullanılan oksitlendirilmiş ve renklendirilmiş alüminyumun (*eloksal*) daha yüksektir. Alüminyum kompozit malzemeler, türlerine göre farklı ısısal davranışlar sergilerler. Malzemenin mekanik özellikleri gibi ısısal özelliklerini de katkıların morfolojisi ve boyutu, matris malzemesi, işleme tekniği gibi faktörler değiştirebilir. Bu faktörleri anlamak ve kontrol etmek, alüminyum kompozitlerin ısısal özelliklerini belirli uygulamalara uyarlamak için önemlidir (Demir, 2015).

Maliyetinin nispeten yüksek olması nedeniyle alüminyum kompozit malzemenin özel talepler dışında az katlı konut yapılarında pek tercih edilmediği, daha çok, alışveriş merkezleri, plaza, rezidans, iş merkezi gibi ticari ya da konut-ticari işlevli yapılarda kullanıldığı görülmektedir. Malzeme tasarımsal anlamdaki olumlu etkisi ve dış cephe algısı açısından avantajlı olsa da sadece konut işlevli ve küçük çaptaki yapılarda birim fiyatı arttırmakta, ticari yapılarda ve rezidanslarda dükkân ve daire satışına pozitif etki yaparken, normal konut yapılarında aynı etki görülememektedir. Yükselen maliyetler kullanıcıya yansıtıldığında görülmüştür ki kullanıcının bu malzeme kullanımını destekler yaklaşımı bulunmamaktadır.

Çalışma bölgesi içerisinde cephesinde alüminyum kompozit panel kullanılmış binalar arasında, Balıkesir Üniversitesi, Rektörlük binası, Mühendislik Fakültesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Spor Bilimleri Fakültesi, Merkez Kütüphane, Atatürk Kongre Merkezi, Teknokent Binası, Sağlık Uygulama ve Araştırma Hastanesi, Güney Marmara Kalkınma Ajansı binası, Balıkesir SGK İl Müdürlüğü Binası, Balıkesir Ticaret Odası Binası, Balıkesir Avlu Kongre ve Kültür Merkezi Binası, Balıkesir Hasan Can Kültür Merkezi Binası, Balıkesir İşkur binası, Residence Balıkesir, Yaşam Kent Balıkesir Rezidans Fiat Oto Bayii gibi binalar sayılabilir. Şekil 1, 2, 3, 4 ve 5’de bu binalardan bazıları görülmektedir.

Şekil 1. Balıkesir Üniv. Atatürk Kongre Merkezi (Furkan Topal arşivi)

Şekil 2. Balıkesir Üniv. Teknokent Binası (Furkan Topal arşivi)

Şekil 3. Balıkesir SGK İl Müdürlüğü (Furkan Topal arşivi)

Şekil 4. Balıkesir Ticaret Odası Binası (Furkan Topal arşivi)

Şekil 5. Balıkesir Avlu Kongre ve Kültür Merkezi Binası (Furkan Topal arşivi)

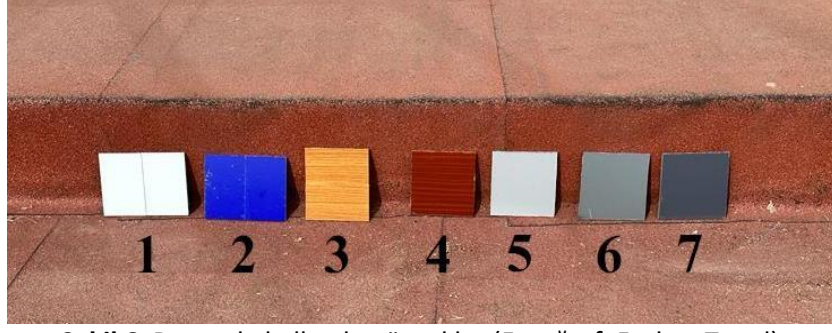
3. Malzeme ve Yöntem

Alüminyum kompozit malzemeler yapısı gereği yüksek ısınma ve yansıtma derecelerine sahip olup özellikle koyu renk tonuna sahip yüzeyler, çevre sıcaklığını etkilemesi konusunda potansiyel riskler barındırmaktadır. Bu çalışmada alüminyum kompozit cephe kaplama malzemelerinin ısı emme ve yansıtma düzeylerinin ve yüzeyi ısındığında yaymaya başladığı ısı dalgalarının renk tonlarına bağlı olarak değişimleri araştırılmıştır. Araştırma yöntemi deneysel çalışmaya dayanmaktadır. Deney farklı renk tonlarında 7 adet alüminyum kompozit cephe kaplama malzemesi numunesi üzerinde yapılmıştır. Deneysel çalışma aşağıda belirtildiği gibi iki aşamada yapılmıştır;

- 1- Açık havada doğal güneş radyasyonu altında alan çalışması
- 2- Kapalı alanda, kızıl ötesi lamba ile sağlanan yapay ısıtım ile simülasyon çalışması

Açık alan çalışmasında malzeme örneklerinin doğal güneş radyasyonu altında eşit koşullarda ısınma dereceleri ölçülmüştür. Kapalı alanda ise malzeme örneklerinin ısınma dereceleri ile beraber ısı yansıtma dereceleri de ölçülmüştür. Bu ölçümlerin sonucunda örneklerin renk tonlarına göre ısı emme ve yansıtma düzeyleri hakkında tespitler yapılmıştır.

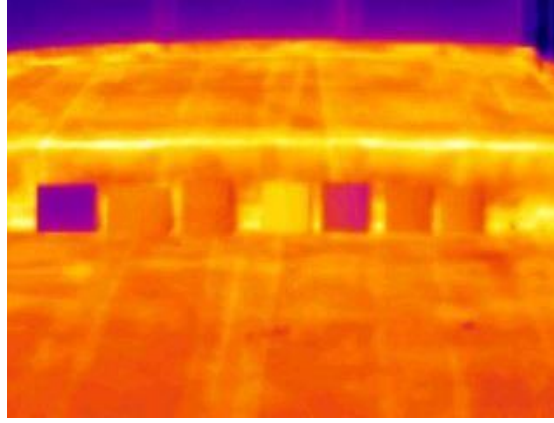
Resim 6’da deney numuneleri görülmektedir. Deney numuneleri tüm deneylerde resimde görülen numaralar ile anılmaktadır. Malzemelerin tamamı alüminyum kompozit özdeş malzemeler olup yüzey kaplamalarının rengi ve görüntüsü değişkenlik göstermektedir. Dokularında bir farklılık olmamakla birlikte renk farklılığının getirdiği parlaklık ve yansıma farklılıkları bulunmaktadır.

Şekil 6. Deneyde kullanılan örnekler (Fotoğraf: Furkan Topal)

3.1. Açık Alan Çalışması

Açık hava çalışması Balıkesir kent merkezinde, haziran ayında 3 farklı günde saat 11:00-16:00 aralığında toplam 3 deney olarak yapılmıştır. Her deneyde 7 örnek birden aynı anda güneş radyasyonuna maruz bırakılarak yüzey sıcaklığı ölçümleri yapılmıştır. Yapılan deneylerde numuneler güney yönüne bakacak şekilde ve (*cephede kullanıldıkları gibi*) yer düzlemine dik olarak yerleştirilmişlerdir. Deneylerde 5 saatin sonunda termal kamera ile yüzey sıcaklığı ölçümleri yapılmıştır. Ölçülen değerler Tablo 2’de verilmiştir.

Şekil 7. Alan çalışması termal kamera görüntüsü (Fotoğraf: Furkan Topal)

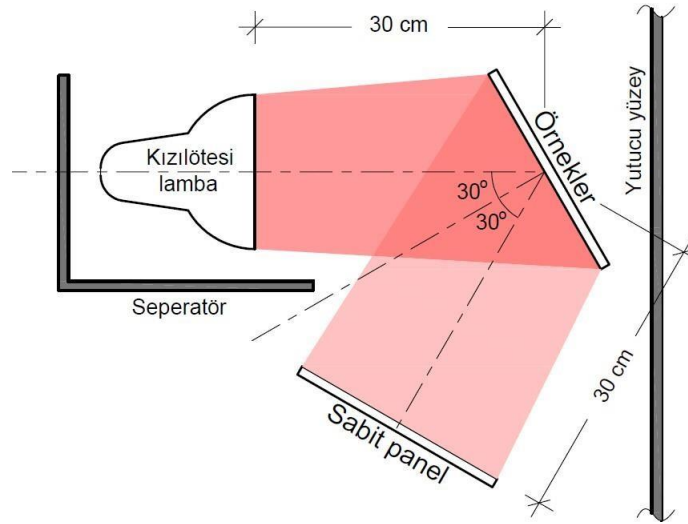
3.2. Kapalı Alan Simülasyon Çalışması

Kapalı alanda yapılan deneylerde deney örneklerinin yapay kızılötesi radyasyon altında ısınma ve ısı yansıtma dereceleri ölçülmüştür. Deneylerde Beurer IL50 kızılötesi lamba kullanılmıştır. Lambanın 220V (~AC) altında güç tüketimi 300 W ve maksimum radyasyon yoğunluğu 30 cm’de 490 W/m²’dir.

Kapalı alan çalışmasında günışığının ulaşmadığı bir alanda, her örnek için ayrı deney olmak üzere toplam 7 adet deney yapılmıştır. Deneylerde renk tonu farklılığı bulunan 7 alüminyum kompozit panel örneği sırayla kızılötesi lamba karşısına 30 cm uzaklıkta yerleştirilmiş ve her 10 dk’da bir panellerin orta noktasından yüzey sıcaklıkları ölçülmüştür. Tablo 3, bu ölçümlerin sonucunda elde edilmiştir.

Ayrıca bu örneklerden 30 cm uzaklığa ve örnekleri belli bir açıyla görecektir şekilde sabit bir panel yerleştirilip onun da yüzey sıcaklığı (*her bir deneyde*) her 10 dk’da bir ölçülmüştür. Tablo 4, bu ölçümlerin sonucunda elde edilmiştir. Bu işlem, örneklerin ısı yansıtıcılık derecelerini belirlemek amacıyla yapılmıştır.

Sabit yüzey sadece örneklerden yansıyan ışımalarla maruz kalacak bir konumda yerleştirilmiştir ve arkadan gelen yansımaları önlemek için de örneklerin arkasına siyah renkli bir yutucu yüzey konulmuştur (Şekil 8). Deneylerin başlangıcından ortalama 50 dakika sonra yüzeylerin ısı dengeye geldikleri görülmüş ve tüm deneyler başlangıçtan 60 dakika sonra sonlandırılmıştır.

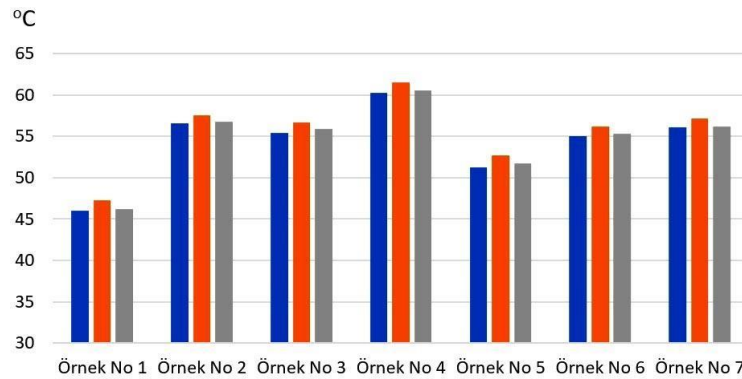
Şekil 8. Kapalı alan simülasyon çalışması şeması (Çizim : Diri, 2023)

4. Bulgular ve Değerlendirme

Malzemenin renk tonlarına bağlı olarak ısınma ve ısı yayma derecelerindeki değişimleri irdelemek amacıyla yedi farklı renkteki örnek üzerinde açık alanda ve kapalı alanda deneyler yapılmıştır. Açık alanda yapılan deneyler sonucunda elde edilen sonuçlar Tablo 2 ve Şekil 1’de verilmiştir. Kapalı alanda yapılan deneyler sonucunda örneklerin ısı emme dereceleri ile ilgili elde edilen veriler Tablo 3’de ve Şekil 2’de, ısı yansıtma dereceleri ile ilgili veriler Tablo 4’de ve Şekil 3’de verilmiştir.

Tablo 2. Açık alan çalışmasında 5 saat ısınma süresi sonucu ölçülen yüzey sıcaklığı değerleri ve ortalama hava sıcaklıkları

	1. Deney	2. Deney	3. Deney	Ortalama
Hava sıcaklığı ort.	29.0 °C	30.1 °C	29.4 °C	29.5 °C
Örnek No 1	46.0 °C	47.3 °C	46.2 °C	46.5 °C
Örnek No 2	56.6 °C	57.6 °C	56.8 °C	57.0 °C
Örnek No 3	55.4 °C	56.7 °C	55.9 °C	56.0 °C
Örnek No 4	60.3 °C	61.5 °C	60.6 °C	60.8 °C
Örnek No 5	51.3 °C	52.7 °C	51.7 °C	51.9 °C
Örnek No 6	55.0 °C	56.2 °C	55.3 °C	55.5 °C
Örnek No 7	56.1 °C	57.2 °C	56.2 °C	56.5 °C

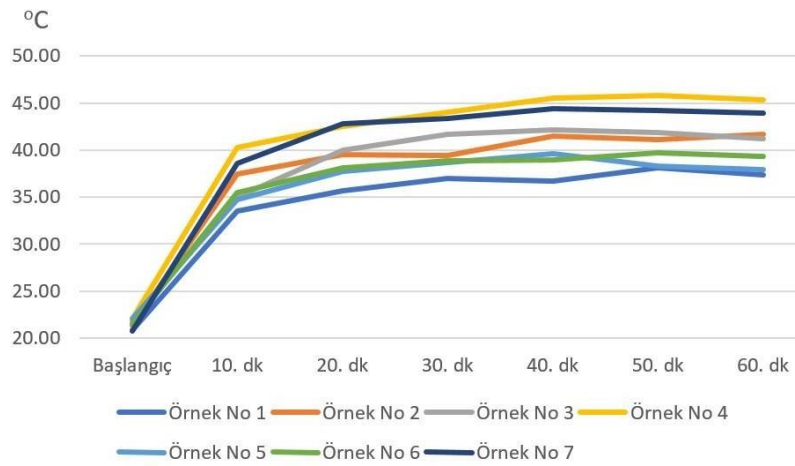
Şekil 1. Açık alan çalışmasında 5 saat ısınma süresi sonucu ölçülen yüzey sıcaklığı değerleri (mavi birinci deney, kırmızı ikinci deney, gri üçüncü deney)

Açık alan çalışmasında 5 saatlik doğal güneş radyasyonu altında bekleme süresinden sonra yapılan ölçümlerde, örneklerin renk tonlarına göre ısınma dereceleri arasındaki fark açık bir şekilde ortaya çıkmıştır. Ortalama değerlere bakıldığında 60.8°C ile en fazla yüzey sıcaklığına ulaşan kahverengi örnek

(4 no'lu örnek), maksimum 46.5°C ile en az ısınan beyaz örnekten (1 no'lu örnek) 14.3 °C daha fazla ısınmıştır. Açık renk ile koyu renk arasındaki bu fark çevresel etki açısından önemlidir.

Tablo 3. Örneklerin yüzey sıcaklıkları

	Başlangıç	10. dk	20. dk	30. dk	40. dk	50. dk	60. dk
Örnek No 1	20.9 °C	33.5 °C	35.7 °C	37.0 °C	36.7 °C	38.1 °C	37.4 °C
Örnek No 2	21.3 °C	37.5 °C	39.5 °C	40.4 °C	41.5 °C	41.1 °C	40.7 °C
Örnek No 3	21.8 °C	35.0 °C	40.0 °C	41.7 °C	42.2 °C	41.9 °C	41.3 °C
Örnek No 4	22.1 °C	40.3 °C	42.5 °C	44.0 °C	45.5 °C	45.8 °C	45.3 °C
Örnek No 5	22.1 °C	34.7 °C	37.7 °C	38.7 °C	39.6 °C	38.3 °C	37.9 °C
Örnek No 6	21.5 °C	35.5 °C	38.1 °C	38.9 °C	39.0 °C	39.7 °C	39.3 °C
Örnek No 7	20.8 °C	38.6 °C	42.8 °C	43.4 °C	43.5 °C	43.9 °C	44.6 °C

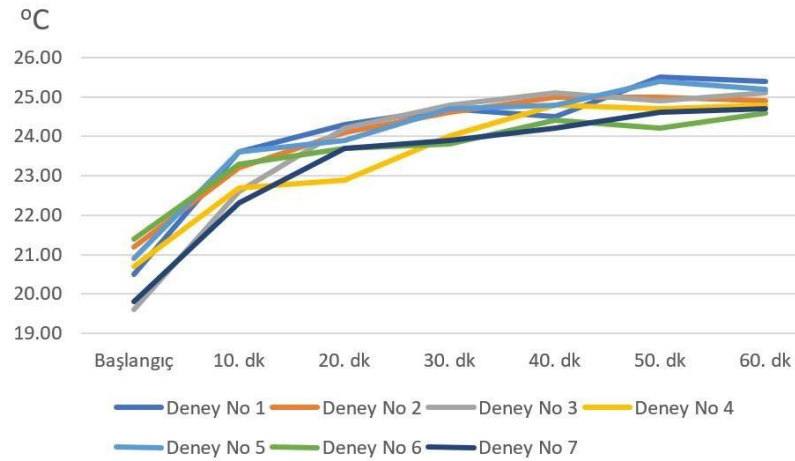
Şekil 2. Örneklerin yüzey sıcaklıkları

Kapalı alan çalışmasında, kızılötesi lamba altında bir saatlik bekleme süresi boyunca yapılan ölçümlerde, örneklerin ilk dakikalarda hızlı ısındıkları, gözlenmiştir. Şekil 2'de görüldüğü gibi örneklerin kızılötesi lambaya bakan yüzlerindeki sıcaklık artışı ilk 10 dakikada oldukça belirgin olmuştur. Sonraki periyotlarda ise denge sıcaklığına doğru sıcaklık artışı giderek azalma göstermiştir. 40. Dakikadan sonra genel olarak ısı dengeye ulaşmışlar ve bundan sonra yüzey sıcaklıkları sabit kalmış veya düşme eğilimigöstermiştir.

Tablo 3'e bakıldığında, kapalı alan deneylerinde de yine en fazla yüzey sıcaklığına ulaşan örneğin 45.8°C ile kahverengi örnek (4 no'lu örnek), en az ısınan örneğin ise, 38.1°C'lik maksimum sıcaklıkla beyaz örnek (1 no'lu örnek) olduğu görülür. Kapalı alan deneylerinde örneklerin yüzeylerinde ölçülen sıcaklık dereceleri arasındaki farklar açık hava deneylerindeki kadar fazla olmasa bile, en fazla ısınan örnek ile en az ısınan örnek arasında ortaya çıkan 7.7°C'lik fark yine önemli bir farktır.

Tablo 4 Sabit panelin yüzey sıcaklıkları

	Başlangıç	10. dk	20. dk	30. dk	40. dk	50. dk	60. dk
Deney No 1	20.5 °C	23.6 °C	24.3 °C	24.7 °C	24.5 °C	25.5 °C	25.4 °C
Deney No 2	21.2 °C	23.2 °C	24.1 °C	25.0 °C	25.5 °C	25.5 °C	24.9 °C
Deney No 3	19.6 °C	22.6 °C	24.2 °C	24.8 °C	25.1 °C	24.9 °C	25.1 °C
Deney No 4	20.7 °C	22.7 °C	22.9 °C	24.0 °C	24.8 °C	24.7 °C	24.8 °C
Deney No 5	20.9 °C	23.6 °C	23.9 °C	24.7 °C	24.8 °C	25.4 °C	25.2 °C
Deney No 6	21.4 °C	23.3 °C	23.7 °C	23.8 °C	24.4 °C	24.2 °C	24.6 °C
Deney No 7	19.8 °C	22.3 °C	23.7 °C	23.9 °C	24.2 °C	24.6 °C	24.7 °C

Şekil 3. Sabit panelin yüzey sıcaklıkları

Kapalı alan deneylerinde ayrıca sabit panel yüzeyi üzerinde de yine 10 dk'lık periyotlarla sıcaklık ölçümleri yapılmıştır. Ölçüm sonuçları Tablo 4'de ve Şekil 3'de görülmektedir. Şekil 3'de görüldüğü gibi sabit panel yüzündeki sıcaklık artışları ilk 10 dakikada nispeten daha hızlı olmuştur.

Şekil 2 örneklerin yüzey sıcaklığı değerlerini, Şekil 3 örneklerden yansıyan ısıma ile ısınan sabit panelin yüzey sıcaklığı değerlerini göstermektedir. Şekil 2 ve 3 karşılaştırıldığında, koyu renkli örnekler ısıyı daha fazla emdikleri için Şekil 2'de koyu renkli örneklerin üste çıktığı görülmektedir. Şekil 3'de ise açık renkli örnekler ısıyı daha fazla yansıttıkları için, açık renkli örneklerin üste çıktığı görülmektedir. Ancak her iki şekil karşılaştırıldığında Şekil 3'de eğrilerin birbirine daha fazla yaklaştığı, yani sabit panel üzerindeki sıcaklık farklarının örnek yüzeylerindeki sıcaklık farklarından daha az olduğu görülmektedir. Tablo 4'e bakıldığında açık renk – koyu renk farkının 0.8°C olduğu görülür. Yapılan deneylerde genel tespit, açık renklerin bir miktar daha fazla ısının yansımaya yol açtığı, ancak bu miktarın ısı emmedeki koyu renk – açık renk farkına göre oldukça daha az olduğu yönündedir. Deneyler sonucunda elde edilen verilere göre, alüminyum panellerin ısı emme derecelerinde renk tonlarının etkin rol oynadığı, ısı yansıtma derecelerinde ise o kadar etkin rol oynamadığı söylenebilir.

5. Sonuç

Alüminyum kompozit malzemeler birçok sektörde olduğu gibi mimarlık ve yapı sektöründe de önemli yer tutmaktadır. Yapıların cephelerinde bitirme malzemesi olarak yaygın olarak kullanılan alüminyum kompozit malzemelerin birçok avantajlı yönü olsa da kentsel alanda oluşturabileceği ısı alan yüzeyler ve ısı adaları oluşturma riskleri söz konusudur. Sonuç olarak alüminyum kompozit malzemelerin ısınma düzeyleri açısından renk tonlarının önem taşıdığı söylenebilir. Bu çalışmada malzemelerin ısınma ve ısı yayma derecelerinin renk tonlarına göre değişimi incelenmiş ve daha koyu renkteki malzemelerin daha çok ısındığı ve daha çok ısı tuttuğu tespit edilmiştir. Fakat açık renkteki malzemelerin yansıtma açısından o kadar da dezavantajlı olmadığı da görülmüştür. Dolayısıyla gerek kentlerdeki ısı artışı gerekse de ısı adası etkisi oluşumu açısından açık renkteki malzemelerin hem daha az ısınması hem de ısıyı yansıtma konusunda öne çıkmaması ile birlikte daha verimli olabileceği düşünülmektedir. Koyu renkli malzemelerin farklı iklim koşullarında kullanılmasının avantaj ve dezavantajlarını dikkatlice değerlendirmek ve tasarım kararları verirken bireysel tercihleri ve kültürel faktörleri dikkate almak önemlidir. Yapıların cephelerinde kullanılan malzemelerin kentlerdeki ısı seviyelerini etkilediği düşünüldüğünde, kentlerdeki ısı seviyesi artışına ve ısı adası oluşumlarına karşı alınabilecek önlemlerden bir tanesi ısı emme derecesi ve yansıtma düzeyi düşük olan cephe malzemelerinin tercih edilmesi olacaktır.

Teşekkür ve Bilgi Notu

Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Yapı Fiziği ve Malzemesi Ana Bilim Dalı'na desteklerinden dolayı ve ayrıca ankete katılarak çalışmaya katkı sunan mimar meslektaşlarımıza teşekkür ederiz.

Yazar Katkısı ve Çıkar Çatışması Beyan Bilgisi

Makalede tüm yazarlar aynı oranda katkıda bulunmuştur. Herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Kaynaklar

- Ashrafi, N., Hanim, M. A., Sarraf, M., Sulaiman, S. & Hong, T. S. (2020). Microstructural, tribology and corrosion properties of optimized Fe₃O₄-sic reinforced aluminum matrix hybrid nano filler composite fabricated through powder metallurgy method. *Materials*, 18(13), 4090. <https://doi.org/10.3390/ma13184090>
- Aytekin, M. & Serengil, Y. (2022). Assessment of vulnerability, resilience capacity and land use within the scope of climate change adaptation: The case of Balıkesir-Susurluk Basin. *Kastamonu University Journal of Forestry Faculty*, 2 (22), 112-124. <https://doi.org/10.17475/kastorman.1179037>
- Çalışkan, C. İ., Arpacioğlu, Ü., (2022) Additive manufacturing on the façade: functional use of direct metal laser sintering hatch distance process parameters in building envelope. *Emerald Publishing*, ISSN: 1355-2546. <https://doi.org/10.1108/RPJ-11-2021-0300>
- Bretz, SE & Akbari, H. (1997). Yüksek albedolu çatı kaplamalarının uzun vadeli performansı. *Enerji ve Binalar*, 25(2), 159-167.
- Chamroune, N., Mereib, D., Delange, F., Caillault, N., Lu, Y., Grosseau-Poussard, J. & Silvain, J. (2018). Effect of flake powder metallurgy on thermal conductivity of graphite flakes reinforced aluminum matrix composites. *J Mater Sci*, 11(53), 8180-8192. <https://doi.org/10.1007/s10853-018-2139-1>
- Cordero, R. J. B., Robert, V., Cardinali, G., Arinze, E. S., Thon, S. M. & Casadevall, A. (2018). Impact of yeast pigmentation on heat capture and latitudinal distribution. *Current Biology*, 16(28), 2657-2664.e3. <https://doi.org/10.1016/j.cub.2018.06.034>
- Gürbüz, M., Şenel, M. & Koç, E. (2017). The effect of sintering time, temperature, and graphene addition on the hardness and microstructure of aluminum composites. *Journal of Composite Materials*, 4(52), 553-563. <https://doi.org/10.1177/0021998317740200>
- Heaviside, C. (2020). Urban Heat Islands and Their Associated Impacts On Health. <https://doi.org/10.1093/acrefore/9780199389414.013.332>
- Herbold, E., Nesterenko, V., Benson, D., Cai, J., Vecchio, K., Jiang, F. & Proud, W. (2008). Particle size effect on strength, failure, and shock behavior in polytetrafluoroethylene-al-w granular composite materials. *Journal of Applied Physics*, 10(104), 103903. <https://doi.org/10.1063/1.3000631>
- Kleemann, F., Lederer, J., Rechberger, H. & Fellner, J. (2016). Gis-based analysis of vienna's material stock in buildings. *Journal of Industrial Ecology*, 2(21), 368-380. <https://doi.org/10.1111/jiec.12446>
- Kondoff, C., Zaekova, R. & Manilova, M. (2021). Aluminum based composites obtained by Fsp (Review). *ETR*, (3), 148-153. <https://doi.org/10.17770/etr2021vol3.6640>
- Kukkonen I.T. & Jöeleht A. (1996): "Geothermal modelling of the lithosphere in the central baltic shield and its southern slope", *Tectonophysics*, v. 255, p. 25-45.
- Kurita, H., Feuillet, E., Guillemet, T., Heintz, J., Kawasaki, A. & Silvain, J. (2014). Simple fabrication and characterization of discontinuous carbon fiber reinforced aluminum matrix composite for lightweight heat sink applications. *Acta Metall. Sin. (Engl. Lett.)*, 4(27), 714-722. <https://doi.org/10.1007/s40195-014-0106-7>
- Kwon, H., Bradbury, C. & Leparoux, M. (2010). Fabrication of functionally graded carbon nanotube-reinforced aluminum matrix composite. *Adv. Eng. Mater.*, 4(13), 325-329. <https://doi.org/10.1002/adem.201000251>
- Li, Q. & Zhang, J. (2016). Thermal expansion behavior of aluminum composites reinforced by ceramic particles. *Journal of Composite Materials*, 50(25), 3567-3580.

- Marín-Genescà, M., García-Amorós, J., Mudarra, M., Massagués Vidal, L., Cañavate, J. & Colom, X. (2023). Insights Into the structural and dielectric behavior of composites produced from epdm waste processed through a devulcanization method and Sbr. *ACS Omega*, 14(8), 12830-12841. <https://doi.org/10.1021/acsomega.2c08115>
- Meteoroloji Genel Müdürlüğü. (t.y.). İl ve İlçeler İstatistikleri - Balıkesir. Erişim tarihi: 30 Haziran 2023. <https://www.mgm.gov.tr/veridegerlendirme/il-ve-ilceler-istatistik.aspx?m=BALIKESIR> Balıkesir İl Çevre Durum Raporu. (2020). Balıkesir Büyükşehir Belediyesi.
- Mysiukiewicz, O., Kosmela, P., Barczewski, M. & Hejna, A. (2020). Mechanical, thermal and rheological properties of polyethylene-based composites filled with micrometric aluminum powder. *Materials*, 5(13), 1242. <https://doi.org/10.3390/ma13051242>
- NAVEED, M. (2023). Effect of heat treatment on sliding wear resistance of hybrid aluminum matrix composite. *Recent Prog Mater*, 02(05), 1-10. <https://doi.org/10.21926/rpm.2302015>
- Nishida, H., Fan, Y., Mori, T., Oyagi, N., Shirai, Y. & Endo, T. (2005). Feedstock recycling of flame-resisting poly(lactic acid)/aluminum hydroxide composite to L-lactide. *Ind. Eng. Chem. Res.*, 5(44), 1433-1437. <https://doi.org/10.1021/ie049208+>
- Oddone, V., Boerner, B. & Reich, S. (2017). Effect of heat treatment on sliding wear resistance of hybrid aluminum matrix composite. *Recent Prog Mater*, 2(5), 1-10. <https://doi.org/10.21926/rpm.2302015>
- Rajesh, P. V., Gupta, K. K., Čep, R., Kouřil, K. & Kalita, K. (2022). Optimizing friction stir welding of dissimilar grades of aluminum alloy using waspas. *Materials*, 5(15), 1715. <https://doi.org/10.3390/ma15051715>
- Reckien, D., Flacke, J., Olazabal, M. & Heidrich, O. (2015). The influence of drivers and barriers on urban adaptation and mitigation plans—an empirical analysis of European Cities. *PLoS ONE*, 8(10), e0135597. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0135597>
- Rohatgi, P., Gupta, N. & Alaraj, S. (2005). Thermal expansion of aluminum–fly ash cenosphere composites synthesized by pressure infiltration technique. *Journal of Composite Materials*, 13(40), 1163-1174. <https://doi.org/10.1177/0021998305057379>
- Sanver, M. (1983). Yerkürenin ısı evrimi ve günümüzde yerinin sıcaklığı", İstanbul Teknik Üniversitesi, Maden Fakültesi, 798 s.
- Schloss, K. & Palmer, S. (2010). Aesthetic response to color combinations: preference, harmony, and similarity. *Atten Percept Psychophys*, 2(73), 551-571. <https://doi.org/10.3758/s13414-010-0027-0>
- Sun, Y., Fan, H., Li, M. & Zipf, A. (2015). Identifying the City Center Using Human Travel Flows Generated From Location-based Social Networking Data. *Environ Plann B Plann Des*, 3(43), 480-498. <https://doi.org/10.1177/0265813515617642>
- Turcotte, D. L. & Schubert, G. (2002). Jeodinamik. Cambridge Üniversitesi Yayınları.
- Varolgüneş, F. K. (2019). Evaluation of vernacular and new housing indoor comfort conditions in col climate – a field survey in Eastern Turkey. *IJHMA*, 2(13), 207-226. <https://doi.org/10.1108/ijhma-02-2019-0019>
- Yüncü, H. & Kakaç, S. (1999). Temel Isı Transferi. Bilim Yayınları, Ankara, 305.
- Zhang, Y. & Wang, L. (2017). High-temperature performance of aluminum composites reinforced with ceramic fibers. *Journal of Materials Science*, 52(15), 9072-9086.
- Zhang, Y., Liu, P., Han, B., Xiang, Y., Li, L. (2019). Hue, chroma, and lightness preference in chinese adults: age and gender differences. *Color Res Appl*, 6(44), 967-980. <https://doi.org/10.1002/col.22426>
- Zhou, W. & Yu, D. (2010). Thermal and dielectric properties of the aluminum particle/epoxy resin composites. *J. Appl. Polym. Sci.*, 6(118), 3156-3166. <https://doi.org/10.1002/app.32442>

Thermal Behavior of Aluminum Composite Materials Used on the Facades of Buildings: Balıkesir City Center Example

Summary

The structural quality and aesthetic properties of the facades of buildings are among the factors that affect the impression of the built environment on people in urban spaces. Considering that urban users have direct visual, auditory and tactile communication with building facades, it can be said that the color and texture properties of finishing materials on building facades have a positive or negative effect on the urban user. The color and texture characteristics of building facades have another effect other than the urban aesthetics and the impression they create on the city user. This effect arises from the degree of absorption and reflection of solar radiation and is related to both the heat exchange of the building and the formation of an urban heat island.

The urban heat island is a phenomenon where residential areas exhibit higher temperatures than rural areas. Various factors affect urban heat island temperature, such as urban materials, building geometry, anthropogenic warming and residential area density. In addition, the heat absorption and reflection properties of facade materials affect the heat gains of buildings as well as urban heat island temperatures.

In terms of the impact of climate change on the urban user, urban heat islands are a significant concern and can have negative effects on human health, especially during heat waves, as they can trigger heat-related illnesses and lead to the risk of heat stroke.

Urban heat islands, which are gradually growing with rapid construction, and the heat load it brings, create thermal discomfort, especially in hot climates, and also affect urban vitality along with activities such as walking activity and street life.

Nowadays, the use of composite cladding materials on the facades of buildings has become widespread due to their high specific strength and the fact that they can be produced in different structures and geometries. Aluminum composite materials have attracted attention in recent years as a frequently used material, especially in commercial buildings and residences, due to their lightness, easy shaping, stainless properties, long lifespan and the impression they create in urban spaces. In terms of color preference, it can be said that the demand for dark tones is increasing. Dark colored materials have higher heat absorption and emission levels than light colors. Therefore, when dark colored material is used, solar radiation can be effectively captured and protected and the heat gain of the building can be increased. This is advantageous as it will contribute to reducing heating costs in cold climates. However, in hot climates, increased heat gain turns into a disadvantage rather than an advantage, as it increases the urban heat island effect and the cooling load of buildings.

Regarding this problem, in this study, it is aimed to determine the thermal properties and thermal problems of aluminum composite materials, which are widely used on the facades of buildings and have a high level of heat dissipation and reflection, with quantitative data. reflection levels were examined. The heat island effect is clearly felt in urban areas with high residential density. The Marmara Region, which includes Istanbul, draws attention as the largest and most developed region of Turkey, both in terms of population density and economy.

At the same time, the construction in the region is ahead in terms of quantity and technology compared to other regions of Turkey. Rapid construction in the region has led to the growth of the urban heat island effect, and the climate change brought about by this has reached a perceptible level. For this reason, Balıkesir city center, which is located in the Marmara Region and where industrialization and construction has been rapidly increasing in recent years, was chosen as the study area. Observations made in Balıkesir city center show that the use of Aluminum composite materials in recently implemented buildings has increased. The use of Aluminum composite materials attracts attention, especially in public buildings, commercial buildings and residence-type residential buildings with large living areas.

Aluminum composite panels are composite building materials produced by gluing a polyethylene-

based core and an aluminum plate on both sides of it. These materials, which are widely used in the exterior cladding of buildings, are also used in interior spaces and billboards. When we look at the material in terms of its thermal properties, we see that it stands out with its thermal conductivity. It comes second after copper among metals used as building materials in terms of thermal conductivity. It can even surpass copper in some applications due to its lightness, cheapness and ease of application.

The degree of heat dissipation depends on the color tone as well as the material properties. The heat release level of unoxidized shiny surface aluminum is lower, and the oxidized and colored aluminum (anodized) used in composite panels is higher. Factors such as the morphology and size of the additives, matrix material, and processing technique can change the thermal properties of the material as well as its mechanical properties. Understanding and controlling these factors is important to tune the thermal properties of aluminum composites for specific applications.

As a result, it can be said that aluminum composite materials will exhibit different thermal behaviors depending on their type. Due to the relatively high cost of aluminum composite material, it is not preferred in low-rise residential buildings, but is mostly used in commercial or residential-commercial buildings such as shopping malls, plazas, residences and business centers. Although aluminum composite material is advantageous in terms of its positive design effect and exterior perception, it increases the unit price in small-scale buildings. While aluminum composite material has a positive effect on the sales of shops and flats in commercial buildings and residences, the same effect cannot be seen in normal residential buildings. When the rising costs were reflected on the user, it was seen that the user did not support the use of this material.

However, aluminum composite material has an important place in the architecture and construction sector, as in many other sectors. Aluminum composite materials have high heating and reflection levels due to their structure, and especially dark colored surfaces pose potential risks in affecting the environmental temperature. Although aluminum composite materials, which are widely used as finishing materials on the facades of buildings, have many advantages, there are risks of creating heat-receiving surfaces and heat islands in urban areas.

In this study, the changes in the heat absorption and reflection levels of aluminum composite facade cladding materials and the heat waves that they start to emit when the surface heats up, depending on their color tones, were investigated.

The research method is based on experimental study. The experiment was conducted on aluminum composite facade cladding material samples in different color tones. The experimental study was carried out in two stages as stated below; 1- Field work outdoors under natural solar radiation, 2- Simulation study in a closed area with artificial radiation provided by an infrared lamp.

In the open field study, the degree of heating of the material samples under equal conditions under natural solar radiation was measured. In the closed area, the heat reflection degrees as well as the heating degrees of the material samples were measured. As a result of these measurements, determinations were made about the heat absorption and reflection levels of the samples according to their color tones.

The general determination obtained in the experiments is that light colors cause a little more heat to be reflected, but this amount is much less than the dark color-light color difference in heat absorption. According to the data obtained as a result of the experiments, it has been revealed that dark colored materials heat up more and retain more heat, that is, color tones play an active role in the heat absorption degrees of aluminum panels, but do not play such an active role in the heat reflection degrees.

As a result, it can be said that the color tones of aluminum composite materials are important in terms of heating levels, and that light-coloured materials can be more efficient in terms of both heat increase in cities and the formation of the heat island effect, as they heat less and do not stand out in terms of reflecting heat.

The general determination obtained as a result of the experiments is that light colors cause a little

more heat to be reflected, but this amount is much less than the dark color-light color difference in heat absorption. According to the data obtained as a result of the experiments, it has been revealed that dark colored materials heat up more and retain more heat, that is, color tones play an active role in the heat absorption degrees of aluminum panels, but do not play such an active role in the heat reflection degrees.

As a result, it can be said that the color tones of aluminum composite materials are important in terms of heating levels, and that light-coloured materials can be more efficient in terms of both heat increase in cities and the formation of the heat island effect, as they heat less and do not stand out in terms of reflecting heat.

It is important to carefully evaluate the advantages and disadvantages of using dark materials in different climatic conditions and take into account individual preferences and cultural factors when making design decisions.

Considering that the materials used on the facades of buildings affect the temperature levels in cities, one of the measures that can be taken against the increase in temperature levels and heat island formations in cities will be to choose facade materials with low heat absorption and reflection levels.

Şehit Ömer Halisdemir Square Urban Design and Landscape Design

Mert ÇAKIR ^{1*}

ORCID 1: 0000-0003-0079-0375

¹ Süleyman Demirel University, Faculty of Architecture, Department of Landscape Architecture, Isparta, Türkiye.

* e-mail: pmmertcakir@gmail.com

Abstract

Urban squares are one of the most frequently used components of urban open spaces. Squares play important roles in shaping urban landscapes, increasing the quality of space, and gathering urban people. Urban squares are the areas where social unity, social contact and social harmony occur. The people of Çarık Saraylar felt that there was a lack of a square where they could establish social unity, gather, meet their various recreational needs. Realizing this deficiency, Çarık Saraylar Municipality requested technical support from Süleyman Demirel University Faculty of Architecture Department of Landscape Architecture for the preparation of an urban square landscape project. The formed project group made observations and evaluations in the field and collected the necessary data. Then, the project group started the design process after meeting with the municipal authorities and the people of the town and creating a list of requirements. For this purpose, preliminary project, final project and detail sheets, planting project, structural project, lighting project and bill of quantities lists were prepared and approximate value calculations were made. Facilities such as seating areas, resting areas, parking areas, sales units, water surfaces, tea and coffee houses, and a martyrdom monument have been designed within the urban square. The project was delivered in January 2018 and was later implemented by Çarık Saraylar Municipality. In this study, detailed information is given about the usage areas and facilities in the designed project.

Keywords: Çarık Saraylar Municipality, Urban Open Spaces, Square Design, Landscape Architecture.

Şehit Ömer Halisdemir Meydanı Kentsel Tasarım ve Peyzaj Tasarımı

Öz

Kent meydanları, kentsel açık mekanların en yoğun kullanılan bileşenlerindendir. Kent meydanları peyzajların şekillenmesinde, mekânın niteliğinin artırılmasında, kent halkının toplanmasında meydanlar önemli roller oynamaktadır. Toplumsal birlikteliğin, toplumsal temasın ve toplumsal uyumun gerçekleştiği alanlar kent meydanlarıdır. Çarık Saraylar halkı sosyal birliktelik kurabilecekleri, toplanacakları, buluşacakları ve çeşitli rekreasyonel ihtiyaçlarını giderecekleri bir meydan eksikliği hissetmekteydi. Bu eksikliği fark eden Çarık Saraylar Belediyesi Süleyman Demirel Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Peyzaj Mimarlığı Bölümü'nden kent meydanı peyzaj projesinin hazırlanması için teknik destek istemiştir. Oluşturulan proje ekibi alanda inceleme ve değerlendirmelerde bulunmuş olup gerekli verileri toplamıştır. Ardından proje ekibi belediye yetkilileri ve belde halkı ile görüşmeler yapıp ihtiyaç listesi oluşturduktan sonra tasarım sürecine geçmiştir. Bu amaçla avan proje, kesin proje ve detay paftası, bitkisel proje, yapısal proje, aydınlatma projesi ve keşif metraj listeleri hazırlanmış olup yaklaşık değer hesaplaması yapılmıştır. Kent meydanı içerisinde oturma alanları, dinlenme alanları, otopark alanları, satış birimleri, su yüzeyleri, çay-kahve evleri, şehitlik anıtı gibi tesis ve kullanımlar tasarlanmıştır. Proje 2018 yılı Ocak ayında teslim edilmiş olup daha sonra Çarık Saraylar Belediyesi tarafından uygulanmıştır. Bu çalışma kapsamında tasarlanan projede yer alan kullanım alanları ve tesisler hakkında detaylı bilgi verilmiştir.

Anahtar kelimeler: Çarık Saraylar Belediyesi, Kentsel Açık Alanlar, Meydan Tasarımı, Peyzaj Mimarlığı.

Citation: Çakır, M. (2023). Şehit Ömer Halisdemir square urban design and landscape design. *Journal of Protected Areas Research*, 2 (2), 72-84. <https://doi.org/10.5281/zenodo.10050883>

1. Introduction

Urban spaces are defined as streets, squares, roads, and natural areas of the city that society can use without restriction. Squares are public spaces limited by structural or natural environmental elements (İnceoğlu & Aytuğ, 2009). These spaces are platforms where people can be physically part of a larger community, unlike people's homes, workplaces, or places where they receive education (Zakariya, Harun & Mansor, 2014). These spaces differ depending on their usage patterns in line with the basic and daily needs of urban residents. Squares have an important place among these urban spaces that constitute public areas.

Squares are the core of cities and contain many urban identities, cultures, and social experiences. According to Lynch (1960), squares are elements for understanding and recognizing the city. Squares are also expressed as nodal points that create strong images in cities (Lynch, 1960). Squares are one of the basic structures of cities and are dynamic structures that, surrounded by structural elements, form the basis for many public activities such as gathering, socializing, entertainment, and recreation. From history to the present, city squares are multi-purpose spaces where citizens and visitors meet, come to get away from the difficulties of daily life, relax, rest, gather, and have fun on special days of the city and society (Özer & Ayten, 2005; Şavklı & Yılmaz, 2013). In addition, while squares are the focal point of cities, they can also undertake the functions of gathering and providing partial shelter in adverse urban conditions and emergencies. For this reason, it requires both aesthetic and many functional concerns to be considered and addressed together in terms of design and planning.

When historical urban textures are examined, it is observed that some squares were designed with regular geometric shapes at the intersection of urban roads. Some other squares lacked a geometric order or certain elements and were mostly used at the city entrance or in a certain part of the cities as a resting place for caravans or as a place where trade was carried out and shows, sports, and rituals were held (Akman, 2020; Şavklı & Yılmaz, 2020).

City squares are auxiliary elements that contain the historical and traditional traces of societies and therefore shape the identity of the city. Many city squares are surrounded by historical building elements and form central locations within the urban texture that spreads over time. This ensures that squares, which contain strong ties between the historical texture and identity of the city, have more importance in urban areas.

City squares are a strong focus for residential areas of different shapes and sizes from time to time, depending on their use. The meanings, functions, and geometric shapes of the buildings in the immediate vicinity of the squares vary for the city (Eyüce, 2000).

The designs of urban squares aim to provide open spaces connected to streets and buildings where people can get away from the traffic and busy streets of the city and come together (Zakariya, Harun & Mansor, 2014; Carmona, Heath, Oc & Tiesdell, 2003; Zucker). At the intersections of some of the city's important roads and routes, they are suitable places for many recreational activities as well as transit and rest functions. By providing a flexible infrastructure service, especially in terms of functionalizing large urban spaces, it can be easily changed and developed from time to time with different equipment elements in different time periods.

When examined as a historical process, transformations in the functions of city squares are observed. Before the industrial revolution, while they were gathering areas for the working-class during shift changes, the usage patterns and formal and functional features of squares in today's cities have changed with the development of technology and globalization (Akman, 2020).

Well-designed or planned squares accommodate the functions of many urban parks and public spaces. When they are positioned at easily accessible points of the city, they turn into urban oases, rapid transit points, and breathing green areas of the city.

Çarıkсарайlar Municipality requested technical support from Süleyman Demirel University Faculty of Architecture to prepare an urban square design project to create places for the people of the sub-district to come together, gather, and meet. It was desired to create a social fabric pattern between the requested

square and the buildings. A working group was established within the Department of Landscape Architecture, Faculty of Architecture, Süleyman Demirel University, to prepare the mentioned urban square design project. As a result of the contracts made between the Faculty of Architecture and Çarıksaraylar Municipality, a square project was prepared by Gül, Akten, Küçük, Çakır & Ezenci (2017), taking into account the city square design principles and providing solutions and suggestions to the demands and problems. In this study, the problems encountered during the design process of the project were stated, and solutions to these problems were suggested. Additionally, the facilities and usage areas in the square were examined.

2. Material and Method

2.1. Material

Çarıksaraylar is a sub-district in the Şarkikaraağaç district of Isparta province. It is 120 km from Isparta, 113 km from Konya, and 7 km from Şarkikaraağaç (Google Earth, 2023). The population of Çarıksaraylar is 2,767 (Şarkikaraağaç District Governorship, 2023). The altitude of the sub-district is 1276 (Google Earth, 2023). The study area is located in front of the Çarıksaraylar Municipality Service Building, is 4950 m² in size, and does not have many altitude differences. The study area is located within the borders of the adjacent area of the municipality, and the right of use belongs to the Çarıksaraylar Municipality (Figure 1).

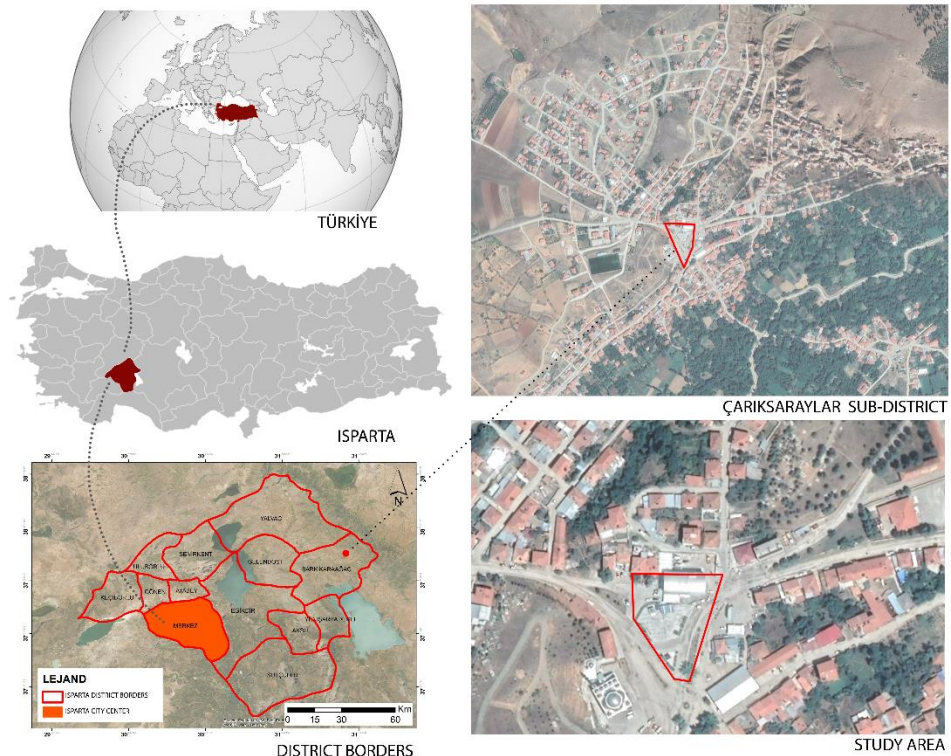

Figure 1. The location of the study area (Google Earth, 2023)

2.2. Method

The site plan created with the map measurements obtained as a result of service procurement by Çarıksaraylar Municipality, the information obtained as a result of the interviews with the authorities, and the photographs taken were used as materials. NetCAD 5.0 and Autodesk AutoCAD 2017 programs were used for plan drawings, and SketchUp 2017, Lumion 8.3, and Adobe Photoshop CC 2017 were used for modeling and visualization stages.

The study started by determining the boundaries of the study area, and an area analysis was carried out as a result of the information received from the authorities and observations made in the field. Existing uses in the area were examined on-site, and a list of needs was prepared within the framework of dialogues with the authorities and local people. Structural elements and plant materials that are currently in the area and need to be protected have been determined. It is aimed at preserving the minaret structure built in 1953 in the study area and serving as a reference point in the design. In this process,

which started with the decision to rebuild the mayoral building by the mayor of the period, it was decided to organize the 4950 m² area on the south side of the municipality building as a public square that would meet the needs of the local people. Şehit Ömer Halisdemir Square Urban Design and Landscape Project, named by the Municipal Council of Çarıksaraylar Municipality, consists of the preliminary (idea) project, structural and plantation landscape projects, detail and section sheets, bill of quantities and quantity lists, preparation of tender files, modeling, and animation film preparation.

3. Findings and Discussion

As a result of dialogue with local administrators and public officials, it was stated that the study area is an important area located in the center of the sub-district. Due to various facilities within the municipality service building (such as a coffeehouse, barbershop, market, etc.), the study area, which was a frequent spot for local people, could not be used efficiently. With the reconstruction of the municipality service building, the need for a public square arose. In line with the needs, it was decided to design a ceremony area, coffee-tea house, exhibition and sales stands, pergola and seating units, a martyrdom monument in the name of Ömer Halisdemir, after whom the park is named, a cascading pool, and a parking area for official vehicles in the square.

Spaces consisting of diagonal lines were designed from the system where the entrance of the municipality service building forms the main axis. The working area with elevation differences will serve as a public square where design principles are adopted for everyone and where accessibility is high since it is a public structure. Due to the elevation differences in the area, ramps suitable for disabled access have been designed. In order to ensure material integrity, easily accessible granite and basalt materials used in the region were designed with a guiding design pattern.

The following facilities, uses, and equipment are included within the scope of the design project:

3.1. General Design Fiction

In the realm of urban planning, spatial utilizations have been designed to be linked to the main axis of the municipal service building through its main entrance. Spatial uses at different elevations allowed by the existing land slope add dynamism to the area. Level differences facilitate access to public services with stairs and ramp system solutions.

There are five different entrances to the public square. The first entrance is the entrance to the municipality service building designed for disabled access. The second entrance is associated with the parking lot in the southeast of the area that provides access to the sales units. The third entrance is positioned tangent to the martyrdom monument and is associated with the pergola seating area. The fourth entrance is located next to the minaret structure, which is a landmark in the area. The fifth entrance is designed as the protocol entrance for the events to be held in the ceremony area. Multi-directional entrances to the work area will enable effective use of the area and create a social public square.

In the square design, urban reinforcements to be assembled on-site along with manufacturing details of durable materials with an aesthetic appearance (wooden coating on steel construction, etc.) were preferred. Designed to protect against adverse climatic factors, pergola type seating areas do not have a durable construction and are supported by plant material to give them an aesthetic appearance. The basalt stone used with andesite flooring in the road circulation in the study area creates a guiding effect in the design. By using low and high height lighting in the square, it is ensured that night use is as effective as day use. The use of urban equipment such as garbage bins is also included in sitting-resting areas. A total of 12 pocket car parks, one of which is suitable for disabled use, have been designed within the study area. Thanks to the use of slab stone with turfgrass joints on the parking lot floors, a water permeable floor has been created. The official car parking area is located at the entrance of the municipality service building.

3.2. Ceremony Area

The ceremony area, located in the southwest of the municipality service building, was designed at the upper level to dominate the entire area. Granite and basalt were used in the flooring of the ceremony area, which has a hard surface of 364 m². The glass walls on both sides of the Atatürk bust, surrounded

by a water surface, are designed to be written on with CNC-cut metal plates. The location of the ceremony area in the existing area and its representative images are given in Figure 5.

Figure 5. Ceremony area

3.3. Coffee-Tea House

The coffee-tea house, located at the entrance level of the municipality building, was positioned in its current location and redesigned to serve the local people as a coffee-tea house. The area, arranged on two different elevations, allows for different uses without blocking the view. It is aimed at providing a bioclimatically comfortable resting and viewing experience with the trees and shrubs used in the planting design. The location and representative images of the coffeehouse-tea garden in the existing area are given in the Figure 6.

Figure 6. Coffee-tea house

3.4. Sales Units

There are four sales stands at the south-eastern entrance of the area. These sales stands are places where local products from the region can be sold and make an economic contribution to the local people. The stands have a more natural appearance by covering the steel construction with wooden material. The location and representative images of the sales stands in the existing area are given in the Figure 7.

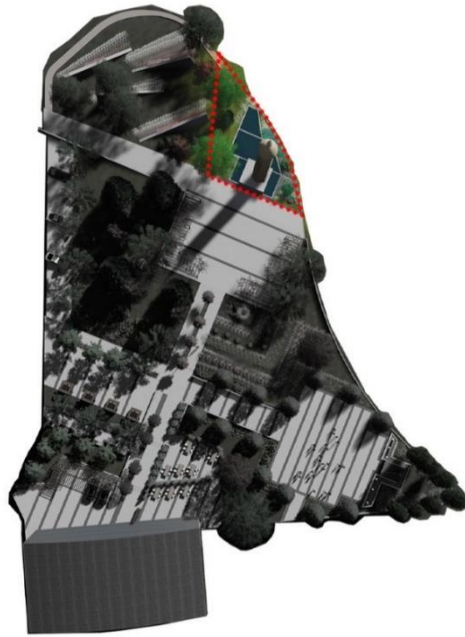
Figure 7. Sales Units

3.5. Minaret and Cascading Pool

The minaret, which is independent of the mosque on the south side of the municipality service building, was built in 1953. The minaret structure, which is the landmark of Çarık Saraylar sub-district, was preserved and included in the design area. The existing cascading pool, which is old and has lost its functions, has been redesigned. It is thought that the combination of the visual and relaxing effect of water and the lighting design would increase the architectural effect of the minaret. The location and representative images of the minaret and the cascading pool on the existing area are given in the Figure 8.

ÇARIKSARAYLAR MUNICIPALITY
ŞEHİT ÖMER HALİSDEMİR SQUARE
URBAN AND LANDSCAPE DESIGN PROJECT

5

MINARET- CASCADE POOL

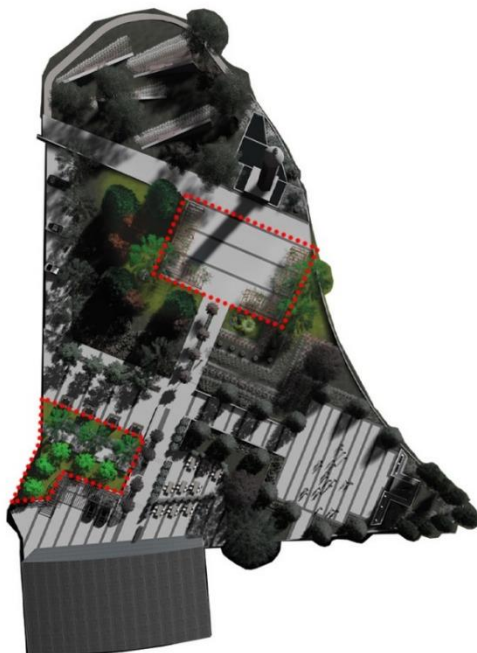
Figure 8. Minaret and cascade pool

3.6. Pergolas and Seating Units

Two main seating areas were determined in front of the municipality service building and associated with the minaret. Seating units under pergolas were designed in the area that was designed holistically with the minaret. The martyrdom monument and minaret area have been determined to be the most suitable area for sitting and resting functions. The use of wood was recommended in the manufacture of pergolas in order to provide integrity to the area. The location and representative images of the pergola and seating units are given in the Figure 9.

ÇARIKSARAYLAR MUNICIPALITY
ŞEHİT ÖMER HALİSDEMİR SQUARE
URBAN AND LANDSCAPE DESIGN PROJECT

6

PERGOLA- SEATING UNITS

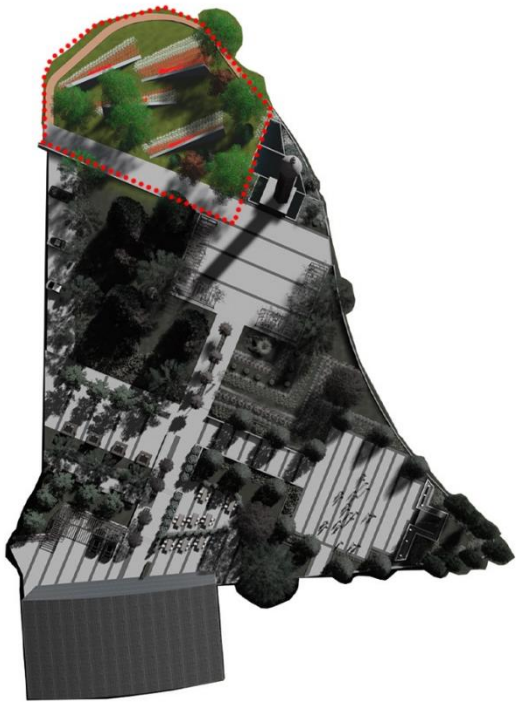
Figure 9. Pergolas and seating units

3.7. Martyrdom Monument

The martyrdom monument, located at the southern entrance of the area, is located on a sloping area. The triangular-shaped walls located on the slope in the area were designed as reinforced concrete parapet walls. The four triangular walls represent the number of martyrs in the sub-district. It is expected that the Turkish flag monuments positioned on the walls made of CNC-cut plexiglass material will be illuminated at night and provide a visual effect. In the planting design, the Turkish flag was emphasized by using ornamental plants with red and white flowers. The location and representative images of the martyrdom monument are given in the Figure 10.

ÇARIKSARAYLAR MUNICIPALITY
ŞEHİT ÖMER HALİSDEMİR SQUARE
URBAN AND LANDSCAPE DESIGN PROJECT

7

MARTYRDOM MONUMENT

Figure 10. Martyrdom monument

3.8. Planting Design

In the selection of plant material (trees, shrubs, groundsovers and turfgrasses) ecological requirements and visual aesthetic properties were taken into consideration. Plant materials were selected from species and varieties that are native to the region or adapted to the region and are easy to supply. As it is known, native plant species have less fertilizer, irrigation and maintenance requirements than exotic species. Evergreen and broad-leaved trees, shrubs, ground cover plants, and turfgrasses were used together in plant compositions. Broad-leaved trees used to create shade areas will benefit from the winter sun by shedding their leaves. To reduce the effect of cold winds, evergreen trees were positioned perpendicular to the wind direction Table 1.

Table 1. Plant species/varieties and quantities used in the project area

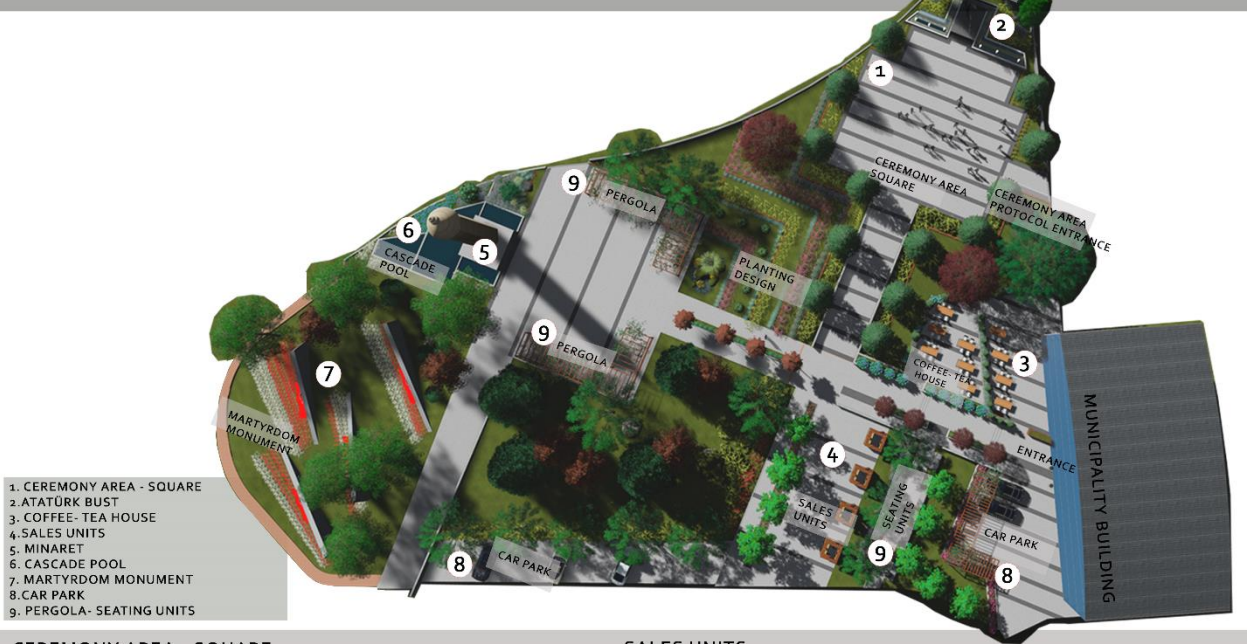
Plant Species/Varieties	Pieces
<i>Pinus nigra</i>	25
<i>Picea pungens</i>	13
<i>Prunus cerasifera</i> 'Atropurpurea'	8
<i>Tilia tomentosa</i>	9
<i>Acer saccharinum</i>	10
<i>Yucca filamentosa</i>	25
<i>Cupressocyparis leylandii</i>	32
<i>Forsythia intermedia</i>	34
<i>Juniperus horizontalis</i>	181
<i>Cupressus macrocarpa</i> 'Goldcrest'	58
<i>Lavandula officinalis</i>	23
<i>Euonymus japonicus</i> 'Gold Crest'	169
<i>Salvia splendens</i> 'Saucy Red'	178
<i>Artemisia sp.</i>	111

The following work items were included in the contract made within the scope of the Şehit Ömer Halisdemir Urban Design and Landscape Project, which was carried out in cooperation between Süleyman Demirel University Faculty of Architecture, Landscape Architecture Department and Çarıksaraylar Municipality:

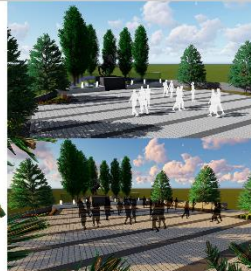
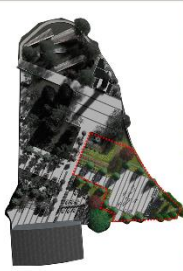
Preliminary Project (1/100): This is the preliminary preparation study for the application project. It is the stage where the project that is intended to be realized in practice is presented, thought about, and ideas carried out according to the current conditions. It allows a rough prediction about the project. It does not contain details because final decisions regarding the project have not been made yet. The preliminary project of the Şehit Ömer Halisdemir Square is given in Figure 2.

ÇARIKSARAYLAR MUNICIPALITY ŞEHİT ÖMER HALİSDEMİR SQUARE URBAN AND LANDSCAPE DESIGN PROJECT

CEREMONY AREA - SQUARE

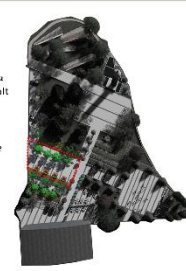

The ceremonial area located to the southwest of the municipal services building is designed at an elevated level to overlook the entire area.

The ceremonial area, covering 364 m² of hard flooring, utilizes granite-basalt material for its flooring.

Surrounding the water element is the Atatürk bust, flanked by glass walls where CNC-cut metal plates can be used to inscribe text.

SALES UNITS

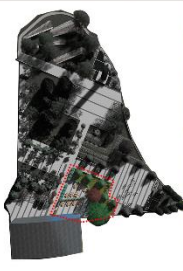

There are four sales stands located at the southeast entrance of the area.

These sales stands will sell local products specific to the region, contributing to the local economy.

The stands will be covered with wooden material over a steel structure to achieve a more natural appearance.

COFFEE-TEA HOUSE

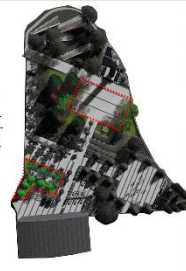

The café, situated at the entrance level of the municipal building, has been reconfigured to serve the local community as a café garden.

The space is designed on two different levels, allowing for various uses without obstructing the line of sight.

The use of trees and shrubs in the landscaping aims to provide a comfortable and aesthetically pleasing relaxation and viewing experience in terms of bioclimatic design.

PERGOLA - SEATING UNITS

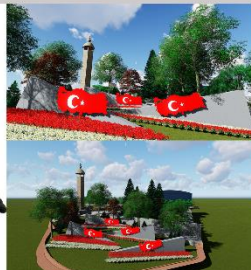
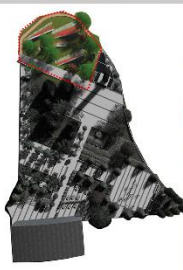

Two main seating areas have been designated in front of the municipal building, associated with the minaret.

Under the integrated design with the minaret, seating units under pergolas have been designed. The area related to the martyrdom monument and the minaret has been identified as the most suitable space for seating and relaxation functions.

Wood usage has been recommended for the manufacturing of pergolas to ensure harmony with the area.

MARTYRDOM MONUMENT

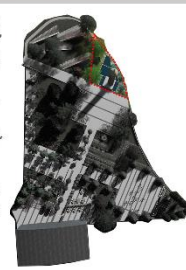

The Martyrdom Monument, situated at the southern entrance of the area, is located on a sloped terrain. The triangular shaped walls on the slope are envisioned as reinforced concrete parapet walls.

The three triangular walls placed on the slope represent the number of martyrs in the district. These walls, made of CNC-cut plexiglass material, are designed to feature Turkish flag motifs, which will be illuminated during nighttime for a visual effect.

In the landscaping design, emphasis has been placed on the Turkish flag by using seasonal flowers in red and white colors.

MINARET- CASCADE POOL

The minaret, located independently from the mosque structure on the southern facade of the municipal services building, was constructed in 1953.

As a focal point of the Çarık Saraylar town, the minaret structure has been preserved and integrated into the design area. The existing weathered and functionally obsolete ornamental pool has been redesigned using materials incorporated into the design.

The combination of water's visual and soothing effects with lighting design will enhance the architectural impact of the minaret.

Figure 2. The preliminary project of study area

Final Project (1/100) and Detail Sheets: This is the latest structural and plantation application project version. Structural and plantation application details in the areas are delivered as site sheets at 1/50, 1/20, 1/10, and 1/5 scales (Figure 3).

Plantation Design Project (1/100): This is a project that shows the use and details of plant materials. This is a project showing ground covers, turfgrasses, shrubs, and trees (Figure 3).

Figure 3. Final project, detail sheets and plantation design project of the study area

Structural Landscape Design Project (1/100): This is a project showing the hard surfaces (pedestrian paths, vehicle roads, parking lots, perimeter-retaining walls, sports fields, children's playgrounds, ornamental pools) within the study area (Figure 4).

Lighting Project (1/100): This is a project showing the locations of lighting fixtures and the types of lighting. This is a guiding project for installation practitioners, containing all electrical technical information and drawn according to certain national and international standards (Figure 4).

Figure 4. Structural landscape design and lighting project of the study area

Bill of Quantities Lists: A detailed list showing the use of plant and structural materials and reinforcement in quantity. It is the total cost resulting from pricing the quantities found for the project with current unit prices.

Calculating the Approximate Application Cost: It is the amount calculated by multiplying the quantities of all work items in a job at the project stage by the unit prices found by various methods.

After the preliminary project was accepted, other work packages were delivered. Revisions were made after the preliminary project phase due to the merging of two separate parcels by the decision of the municipal council and the change of decision of the local administrators. As a result of the revision, it was decided to use the martyrdom monument within the ceremony area due to cost and to replace the martyrdom monument with gazebos and use it as a seating and rest area.

4. Results

Within the scope of this study, a project team consisting of academic members of the Landscape Architecture Department of Süleyman Demirel University Faculty of Architecture designed an urban square in front of the Çarıksaraylar Municipality Service Building. This square allows the people of Çarıksaraylar sub-district to socialize and carry out cultural and social activities such as gathering, meeting, and resting. While designing the urban square, general landscape design principles and urban square design criteria were taken into consideration. Before starting the design of the square, various observations and measurements were made in the area and face-to-face interviews were held with authorized persons and potential users of the square. As a result of the findings, a requirements list was prepared and the design process began. During the design process, design criteria for everyone were adopted, taking into account the demands of the public. In this sense, ceremony areas, car parking areas, sitting-resting areas, tea-coffee houses, sales units, water surfaces, martyrdom monument and green areas have been created. Plants native to and adapted to the region were used in the planting design of the square. As it is known, native plants need fewer cultural maintenance requirements such as watering, pruning and fertilizing than exotic plants, so a sustainable planting design approach has been adopted.

As a result, the Çarık Saraylar Municipality Şehit Ömer Halisdemir Square Urban Design Project, prepared according to the landscape design criteria, was delivered to the Çarık Saraylar Municipality in January 2018. The landscape project, which was received by the municipal authorities with great admiration, was applied to the area by the Çarık Saraylar Municipality Directorate of Technical Affairs in 2017 and made available to the people of the town. With the application of the landscaping project, an urban square offering modern equipment and facilities was created, taking into account all the demands of the people of the sub-district.

Acknowledgements and Information Note

The article complies with national and international research and publication ethics, and ethics committee approval is not required for the study.

Author Contribution and Conflict of Interest Declaration Information

The article has a single author and there is no conflict of interest.

References

- Akman, K. (2020). Kent meydanlarının önemi ve değişen işlevi. *Akademik Düşünce Dergisi*, (1), 17-33.
- Carmona, M., Heath, T., Oc, T. & Tiesdell, S. (2003). *Public Places Urban Spaces: The Dimensions of Urban Design*. Oxford: Architectural Press.
- Şarkikaraağaç District Governorship. (2023). <http://www.sarkikaraagac.gov.tr/genel-bilgiler>. Access date: October 20, 2023.
- Eyüce, Ö. (2000). Meydanlar. *Ege Mimarlık Dergisi*, 34(2):11.
- Google Earth. (2023). Map data ©2023 Google. Access date: October 20, 2023.
- Gül, A., Akten, M., Küçük, V., Çakır, M. & Ezenci, B. (2017). Çarık Saraylar Belediyesi Şehit Ömer Halisdemir Meydanı Düzenleme Projesi. SDÜ Mimarlık Fakültesi Peyzaj Mimarlığı Bölümü, Isparta, 16.03.2017-01.12.2017.
- İnceoğlu, M. & Aytuğ A. (2009). Kentsel Mekânda Kalite Kavramı, *Yıldız Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi E- Dergisi*, 4(3). s. 131-146.
- Lynch, K., 1960. *Kent İmgesi*. İş Bankası Yayınları. ISBN: 9789944889483.
- Özer, M. N. & Ayten, M. A. (2005). Kamusal Odak Olarak Kent Meydanları. *Şehir Plancıları Odası Planlama Dergisi*, 3:96-103.
- Şavklı, F. & Yılmaz, T. (2013). Kent meydanı kullanım nedenlerinin Antalya Cumhuriyet Meydanı örneğinde irdelenmesi. *SDÜ Orman Fakültesi Dergisi*, 14, 138-142.
- Zakariya, K., Harun, N. Z. & Mansor, M. (2014). Spatial characteristics of urban square and sociability: A review of the City Square, Melbourne. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 153, 678-688.

JOURNAL OF PROTECTED AREAS RESEARCH

